

TSHIVENĎA HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-80-5
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
12th Edition

ISBN 978-1-920458-80-5

TSHIVENĎA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 6 Bugu 1

ISBN 978-1-920458-80-5

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

Dzina:

Kilasi:

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

TSHIVENĎA LUAMBO
LWA HAYANI

Bugu ya 1
Themo 1 & 2

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Dr. Reginah Mhaule,
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dzi shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minisita wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Dr. Reginah Mhaule.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dzi vhumba tshipiḽa tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa nṱhesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzoṱhe dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha ḽo vhona ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha ḽuvha liṱwe na liṱwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhuḽamu yoṱhe. Ro lingedza nga ndila dzoṱhe u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzhenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo loṱhe ḽa uri vhagudi vha ḽo ḽiphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha ḽo vha na mukovhe kha dakalo iḽi.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

VHUDIFHINDULELI HA VHASWA VHA AFRIKA TSHIPEMBE

Ndingano

Farani muthu
muṱwe na muṱwe
nga u linganana
na u fana.
Ni songo ṱalula.

Tshirunzi tsha muthu

Ṭhonifhani
muthu muṱwe na
muṱwe.
Ni vhe na
vhuhwavho na u
vhavhalela.

Vhutshilo

Hulisani na u
ṱhonifha
vhabeḽi vhaṅu.
Funanani na u
fulufhedzea
muṱani wa
haṅu. Vhutshilo
hoṱhe ndi mpho.
Vhu ṱhonifheni.

Hayani

Thusani kha
mishumo ya
hayani.

Pfunzo

Dzhenani
tshikolo,
ni gude ni
shumese.
Tevhedzani
milayo ya
tshikolo.

U shuma

Vhana vha songo
kombetshedzwa
u ṱoḽa mishumo.

Mbofholowo na tsireledzo

Ni songo vhaṣa, u
shengedza kana u
shushedza vhaṱwe,
nahone ni songo tenda
vhaṱwe vha tshi zwi ita.
Tandululani phambano
nga mulalo.

Ndaka

Ṭhonifhani ndaka ya
vhaṱwe vhaṱu.
Ni songo tshinyadza
ndaka nahone ni
songo tswa.

Vhurereḽi, lutendo na mihumbulo

Ṭhonifhani lutendo
na mihumbulo ya
vhaṱwe
vhaṱu.

Tsireledzo

Vhavhalelani liḽhasi. Ni
songo tambisa maḽi
na muḽagasi.
Tsireledzani zwipuka
na zwimela.
Kunakisani miḽi ya
haṅu na zwitshavha
zwa haṅu.

Vhudzulapo

Ivhani mudzulapo
wa Afrika
Tshipembe wa
vhukuma na u
fulufhedzea.
Tevhedzani milayo,
ni vhe na vhuṱanzi
uri na vhaṱwe vha
ita ngauralo.

Mbofholowo ya u amba

Ni songo ṱuṱwedza mazwifhi na
vengo. Ivhanani na vhuṱanzi uri
vhaṱwe vhaṱu
vha songo
nyadziwa kana
u vhaṣwa.

Gireidi
ya

6

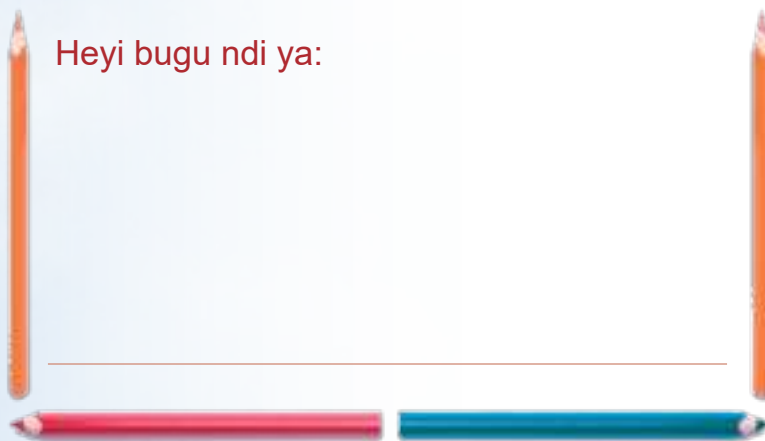

L u a m b o
i w a h a y a n i

NGA TSHIVENDĀ

Heyi bugu ndi ya:

TSHIVENDĀ

Bugu ya

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiñwe zwiko zwi re hone. Kha vha ñole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo Iwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya Vhuimo ha Vhukati ha ngudo ya Luambo Iwa Hayani i a vha ñanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo Iwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda pfunzoni ri tshi buḁa na kharikhulamu. Ri na fulufhelo la uri vha ḁo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzanywa hu tshi tevhedzwa sekele ya vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ḁo ñangana na migaganyo ya zwine zwa ḁo funzwa kha sekele inwe na inwe ya vhege idzi mbili kha masiatari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Sekele inwe na inwe ya vhege mbili yo vhekanywa uri i katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

Kha ri ambe

1 U thetshesela na U amba (Oraḁa) – awara 2 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u newa zwikhala tshifhinga tshoṱhe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshesela na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumbulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo iyi i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshesela dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuṱanzi uri vhagudi vha wana zwikhala tshifhinga tshoṱhe zwa u ita ndowendowe dza u tou amba.

Kha ri vhale

2 U vhala na U ñalela – awara 5 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

CAPS i ṱoḁa uri vhagudi vha vhale na u ñalela zwibveledzwa zwa mañwalwa magede na tshaka dza mañwalwa ngedede kha sekele inwe na inwe ya vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiṱori zwipfufhi), foḁokuḁoo (ngano), nganetshelomune, mañwalo, imeḁiḁi, zwiñwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannḁa, atikili dza magazini, inthaviyu dza radio, vhurendi, mañwalwa a u ṱuṱuwedza, khungedzelo, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i ṱoḁa uri vhagudi vha vhale mañwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuḁu, nyolo, mepe wa mihumbulo, tshati dza mutsho, phosiṱara, ndivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ḁo wana hu na zwibveledzwa zwa mañwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitela a u vhala ane a vha maga a u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala.

3 U ñwala na U ñekedza – awara 4 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

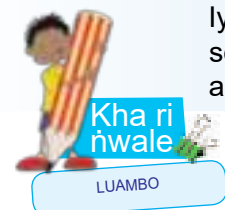

Kha ri ñwale

CAPS i ṱoḁa vhagudi vha tshi ita ndowendowe dza u ñwala tshifhinga tshoṱhe dza mafhungo o fhambanaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ñwala ngadzo khathihi na nzudzanyo dzi no ḁo ḁuḁumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ñwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi.

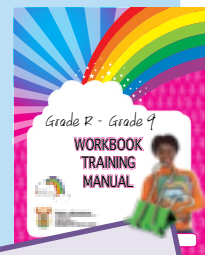
4 Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo – awara 1 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

CAPS i vha ñea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo (zwiteñwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi inwe na inwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzhenisa na ndowedzo ngedede dza sekele inwe na inwe ya vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela u dzhiela nzhele dza u ñalutshedza milayo ya luambo.

Kha ri ñwale

LUAMBO

Vha tshi ṱoḁa tsivhudzo inwe kha vha ñole Workbook Training Manual.

Z

w

i

t

e

n

g

o

m

u

Thero ya 1: Ngoho na khumbulelwa

Mivhigo ya mafhungomaitei Themo ya 1 - Vhege dza 1-2

1 Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini? 2

U vhala na u vhambedza atikili nna dza gurannda.

U sedzesa thoho ya mafhungo, ndivhadzamuvihi, phara khulwane na khephusheni.

2 U vhala mafhungomaitei (nyusi) 4

U topola thoho ya mafhungo, ndivhadzamuvihi, deithi, phara ya marangaphanda na u shumisa zwa u tou vhone na khephusheni.

U fhindula mbudzi dza no kwama dziatikili khathihi na u topola milayo migede. Tholokanyondivo i no kwama dziatikili hu tshi topolwa thoho ya mafhungo, ndivhadzamuvihi na u fhindula mbudzi dza nnyi, mini, ngafhi, lini, ngani na nga ndilade.

Ngowedzo ya divhamaipfi ya maipfi a no bva kha atikili dza gurannda khathihi na zwine a amba.

Therisano nga uri thoho dza mafhungo dza kunga vhavhali naa.

U divhadzwa u amba nga mirago ya muvhili hu tshi shumiswa u vhona, khephusheni na zwinepe.

3 U hwala atikili ya gurannda 6

U nekana mihumbulo sa tshigwada.

U shumisa u hwala: u nekana mihumbulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga (u kumedza).

U hwala mafhungomaitei e kha tshifhinga tsho fhiraho.

U hwala atikili ya gurannda hu tshi shumiswa thoho ya mafhungo, ndivhadzamuvihi na miñwe milayovho.

U lugisa na u vhiga tshipitshi tshi no kwama atikili ya gurannda.

U ligisa notsi dza tshipitshi tshine tsha do hwaliwa tshi kha tshifhinga tsho fhiraho.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

4 Kunwalele kwone 8

U divhadzwa ha mavhudzisi.

Ngowedzo dza mavhudzisi.

U divhadzwa ha pfano ya nefhungo na nyito.

Ngowedzo ya pfano ya nefhungo na nyito.

U divhadzwa ha masala a mbuelamurahu.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

5 Nwana wa tshikolo u phulusa kutukana 10

U vhala atikili ya gurannda.

U sedzesa thoho ya mafhungo, ndivhadzamuvihi, pharagirafu khulwane, deithi na khephusheni.

Mbudzi dza tholokanyondivo dza no kwama zwa vhaliwa.

U anetshela tshitori hafhu tshi tshi tevhekana nga ngona.

U divhadzwa ha madzina vhukuma.

Ngowedzo ya u nanguludza madzina vhukuma na madzinazwao.

6 Zwa luambo 12

U shumisa zwiðevhe.

U hwala mafhungo sa maipfi maambelwa.

U hwala mafhungothero na mafhungomatsivhudzi o teaho a u bvedza phara. U thutha mafhungo ane a si yelane na thoho.

7 U divhavhalela 14

U vhala atikili dza gurannda.

U sedzesa milayo: thoho ya mafhungo, phara khulwane, zwa u tou vhone na mihumbulo muhulwane.

Tholokanyondivo i no kwama atikili, u vhambedza atikili mbili dza mafhungomaitei.

U kona u sengulusa khathuni i no yelani na mafhungo.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

8 U amba nga mafhungomaitei (nyusi) 16

U lugisa na u vhiga tshipitshi.

U didzaina phositora i no do shuma na tshipitshi.

U pima tshipitshi na phositora vuvhili hazwo hu tshi shumiswa zwikalo zwa vhwewa.

Khethakanyo ya maipfi na u vhala madungo.

Nyito ya ndongazwiga zwa khoma, tshiga tsha u awela, tshigagarukela, nzw.

Ngano

Themo ya 1 - Vhege dza 3-4

9 Sankambe tshi tshi fhura Muzhou na Khovhe ya Vhimbi 18

U divhadzwa ngano.

U ita nyito dza u rangela u vhala na u humbulela hu tshi shumiswa thoho ya tshitori na zwifanyiso.

U vhala lungano ho sedzesa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

10 U elekanya nga Sankambe Muzhou na Khovhe ya Vhimbi 20

U sedzesa mvumbokateli, pfunzo, na mvumbo dza zwipuka dza no fana na dza vthathu.

Tholokanyondivo i no kwama zwi re tshitori na khumbulelo.

U nanga matlaluli a u thalutshedza Sankambe.

U shumisa matlaluli kha u hwala ngaganyamvumbo ya Sankambe.

U hwala ngaganyamvumbo ya muthu.

11 Sankambe tshi tshi fhura Vho Nda u Vho Ngweni 22

U humbulela tshitori ho sedzwa zwifanyiso.

U hwala tshitori hu tshi shumiswa fureme i re na maipfi mahulwane na zwifanyiso.

Hu tevhelwa maga othe a u rangela u hwala: nekana mihumbulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga tshitori.

U vhalela tshitori ntha a tshi vhalela kilasi/ tshigwada.

12 Tshaka dzo fhambanaho dza madzina 24

U divhadzwa ha madzinazwao na madzina a ngelekanyo.

Nyito ya madzinazwao na madzina a ngelekanyo.

U dovholola madzina vhukuma.

U vhekanya madzina a madzinazwao, madzina a ngelekanyo na madzina vhukuma.

U rera nga mirero na maidioma.

U hwala thalutshedzo dzao na u ola zwine a amba.

13 Munna we a renga murunzi 26

U humbulela tshitori ho sedzwa zwifanyiso na thoho.

U rera nga tshitori: vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

14 Murunzini wa muri 28

U ita litambwa lo disendekaho nga tshitori hu tshi taniwa vhabvumbwedza na puloto.

U livhanya madzina na matlaluli.

Nyito ya mafhambanyi.

U divhadzwa ha maambe. U ola tshifanyiso tshi no sumbedza lithi jao.

Tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho fhiraho na tshi daho.

15 Zwiñwe hafhu zwa luambo 30

Ngowedzo ya pfano ya nefhungo na nyito kha tshifhinga tsha zwino na tsho fhiraho.

U livhanya maipfi a luambo lwa musanda na thalutshedzo dzao.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

16 Mutambo wa zwifhinga 32

Ndovhololo ya tshifhinga tsho fhiraho, tsha zwino na tshi daho hu tshi shumiswa mutambo wa bodo.

U ditola.

U ditola hu tshi shumiswa mvelelo dza mabambiri a u shumela a fumirathi o fhiraho.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini?

Kha ri ambe

Lavhelesani tshoho dza mafhungo na zwifanyiso zwa atiliki nga dza gurannda ni vhudze muñwe nga inwi uri ni vhona u nga dzi khou amba nga mini. Ni kone u vhala phara ya marangaphanda ya atiliki inwe na inwe ni wane uri ni nga kona u humbulela uri atikili yothe i khou amba nga mini.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na tshoho ni lingedze u humbulela uri marwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani mafo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambadzani zwa na humbulela na zwa na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni ntha.

Kha ri vhale

Tshikolo tshiswa tsha New Town

Jan Roux Muvhigi wa zwa Pfunzo

Minista wa Pfunzo vho vula tshikolo tshiswa tsha phuraimari ngei New Town vhuṭamboni he ha itwa nga Musumbuluwo.

Minista vho vhudza vhaeni uri ho fhatwa tshikolo tshiswa vunḑuni ili hu u itela u kona u swielela tshivhalo tsha vhana vhaswa tshine tsha khou engedzedzea.

Vho amba uri “tshivhalo tsha vhadzulapo afho fhethu tsho aluwa zwi tshi vhone na bva tshe ha thoma mugodi afho New Town lwe ha vho pfulutshela vathu vhanzhi vha tshi toḑa mishumo.”

Hu na vathu vhanzhi vhe vha pfulutshela afha fhethu vha tshi bva hothehothe heneffa shangoni jino, tshikolo itshi tshi do funza nga Luisimane.

Hu do itwa ndingedzo nga murahu dza u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vha di isa phanda na u guda u amba, u vhala na u ṛwala nyambo dzavho dza mahayani (Tshibeli, Tshithosa, Tshizulu na Afrikaans).

Vhadzulapo vha takadzwa vhukuma nga u fhatwa ha tshikolo itshi nahone vhabebi na vhone vho shela mulenzhe kha vhuṭambo ha u ṭavha miri vhe na minista.

Vho diimisela u thoma na u alusa laiburari na ngade dza tshikolo.

Khosa o ri, “Ndi khou pfa ndo takala nga maanda uri ndo ḑa u thoma Gireidi ya 6 yanga tshikoloni tshiswa. Ndi do shuma nga maanda anga othe.”

Yo swa ya tshothela

Jabu Dube Muvhigi wa Mafhungo

Bisi ya masipala yo swa ya tshothela nga nthani ha thambo dza mulilo dze dza vha dzi sa shumi zwavhuḑi.

Maduvhani maṅa o fhiraho, vhanameli vhe vha vha vho namela bisi ya Sunhill vho vho tea u ri vha vha tse nga shishi vha tshi shumisa vothi la nga murahu na nga u tou pwasha fasiṭere la shishi li re murahu ha bisi.

“Ro vha na mashudu ro kona u ṭavhanya ra doba bege dzashu dza tshikolo ra bva nadzo” ndi Sbu Ndidi a no ralo a tshi pfala o no vhofoholowa.

Vhanameli vho sala vho hanganea vhunga vhaṅe vha bisi vho balelwa u ḑisa inwe bisi ya u imela iyi yo swaho.

Khamphani i no tshimbizani bisi dza masipala i do ita uri bisi dzothe dzi ye sevisi u itela uri zwithu zwo raliho zwi si ḑidovholose.

Phara ya mvulatswinga

Vha da vha liwa!

Tsho ya
mafungo

Ann MacDonald
Muvhigi wa Mitambo

Ngivhadzamuñwali

Kha khalañwaha yo fhiraho ya mitambo ya bola ya milenzhe thimu ya Super Girls Soccer Team yo dzulela u tambudza thimu ya Western Warriors.

Nga Lavhuvhili, Mary Sithole wa Super Girls o kora zwickoro zwiwhili ngeno Anna Smith na Louise Parker vho kora tshithihitshithihi nga ntha, zwa ita uri vha Super Girls vha thuvhe Western Warriors nga 4-0 ngei New Town Stadium.

“Zwo vha zwo tea vhukumakuma uri ri wine,” ndi mugudisi vha no ralo.

“Miñwahani mivhili yo fhiraho vho ri kunda tshifhinga tshothe ri tshi tamba navho, zwino zwo ri takadza vhukuma musi ri tshi fhedza ro vha kundavho.”

Zwino thimu i zwi kona hani uri musi yo ralo u tambudzwa nga maswina ayo a kale na kale, namusi i vho fhedza yo a thuvha nga zwickoro zwa 4-0? Nga kuambele kwa mugudisi wa Super Girls, phindulo i kha vhatambamurahu – vhe vha ita uri Worriers vha kone fhedzi u rahela shotho mbili fhedzi mapalani.

“Naho mukaputeni washu ho swika he a huvhala, ro dzhenisa vhañhaduli (dzirizeve), nahone vha ita mushumo u no takadza”, ndi mugudisi vha no ralo.

“U kunda hashu ho ri tshuwedza tshothe!” hu amba Mary Sithole. “Tshifhinga tshothe musi ro kona u tamba rothe sa thimu nthishi, ri pfa ri tshi nga ri nga kunda thimu ifhio na ifhio.”

Mutukana u phulusa tshixele

Nwana wa miñwaha miraru wa musidzana o nwlwa mulamboni nga mutukana wa tshikolo, Dumisani Mkize, wa Tshikolo tsha Phuraimari tsha New Town Primary School tsha ngei KwaZulu-Natal.

Mbamulovha, uyu nwana wa tshixele o vha a tshi khou lelwa nga kukaladzi kwawe kwa miñwaha ya malo kwe kwa vho kungwa nga zwiñwe ngeno tshixele tsho livha mulamboni.

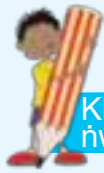
Mufumakadzi Vho Dlamini vha Muhasho wa Mveledziso ya zwa Matshilisano vha ri, tshifhinga tshothe, vhana vha tea u lelwa nga muthu muhulwane a re na vhudifhinduleli.

Khephusheni
(Tshoñthalutshedzi)

Dumisani Mkize nwana wa miñwaha ya fumimbili u phulusa tshixele.

U vhala mafhungomaitei (nyusi)

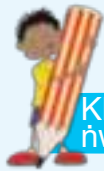

Kha ri
nwale

Lavhelesani hafhu inwe na inwe ya atikili idzi.
No no ralo ni nwale phindulo dza mbudziso
idzi kha thebuḽu.

Nomboro	Thoho ya mafhungo ndi ifhio?	Ndivhadzamuḽwali ndi ifhio?	Zwithu zwo bvelela lini? Wanani duvha.
1			
2			
3			
4			

Kha ri
nwale

Talani mutalo ni tshi
livhanya maipfi a re
kha tshanda tsha
monde na zwine
a amba zwi re kha
tshanda tsha u la.

vhadzulapo
zwi tshi vhone
pfulutshela
ya u imela
didovholosa
kungwa
u tsa nga shishi

u bva huḽwe fhethu wa ya huḽwe
tshivhalogute tsha vhathu vha no dzula fhethu hugede
u kokodzwa muhumbulo nga tshiḽwe tshithu
zwo andesa
u bva fhethu nga u tavhanya
u bvelela hafhu
tsha u thivha, tshiḽwevho

Kha ri ambe

Lavhelesani idzi thoho dza mafhungo ni ambe uri
ni vhona u nga atikili idzi dzi khou amba nga mini.
Thoho dza mafhungo dzi kunga dzangalelo lashi
nga ndilade?

Thoho dza
Mafhungo

MVULA I vhanga
MUTSHINYALO

MUWINI
A SI NA THOHO

THANGA
MULAMBONI

MUNNA
u tevhele
MMBWA

Duvha:

Kha ri ambe

Nangani atikili mbili dza gurandza ni dzi vhige kha mbekanyamushumo ya TV.

Lo kovhela.
Mafhungo a namusi a
khou vhalwa nga

Ho bvelela mini?	Zwi kwama vhonnyi?

Gurandza dzi anzela u shumisa zwinepe. Vhalani zwine avha vhatu vha khou sumbedza nga mivhili yavho ni kone u livhanya khephusheni na tshifanyiso.

Kha ri ambe

1

Laduma! Ro wina!

2

A thi todi u ya tshikoloni!

3

Khezwi ndi tshi fanela u ita tshuwahaya tshifhinga tshothe?

4

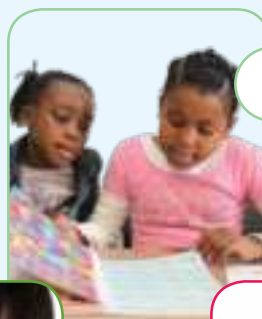
Ni tea u ja mitshelo minu na miroho mitete ni si tsha ja mapfura.

5

Ndi mafhungo mahulwane uri vhana vha vha le duvha linwe na linwe.

6

Ndo takala!

MUDEDEDZI : Tsaino

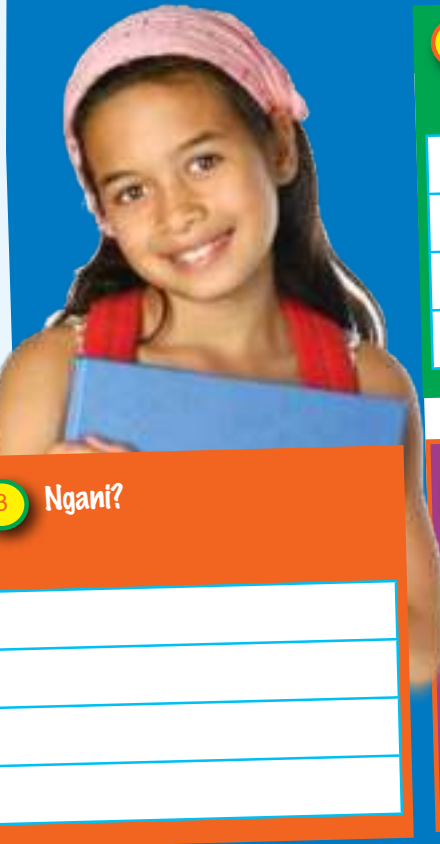
Duvha:

U n̄wala atikili ya gurannda

Kha ri ambe

Pulanelani atikili ya inwi muṇe ya gurannda. Rerani nga mbudziso dzi re kha mepe wa mihumbulo ni na muṇwe nga inwi.

3 Ngani?

1 Ho bvelela mini?

2 Izwo zwithu zwo itea lini?

4 Zwi kwama vhoneyi?

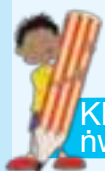
5 Zwo itea ngafhi?

N̄WALANI ATIKILI YA GURANND̄A

- Itani ṭhoho ya mafhungo i no kunga.
- Phara ya u thoma: Kha fhungo ṭanu ṭa u thoma kana mafhungo mavhili a u thoma ni tea u ṭalutshedza muvhali zwauro ndi nnyi, ndi mini, lini, ngafhi na ndi ngani. Lingedzani u ṭutula dzangalelo ṭa muvhali nga tshitatamennde tshi no seisa, tshi re na vhuṭali ngomu kana tshi songo lavhelelwaho.
- Phara dza vhukati: Ifhani muvhali zwidombedzwa zwo fhelelaho. Dzhenisani maipfi a no bva milomoni ya muthu muthihi kana vhavhili vhe na amba navho. Ni shumise zwiḁevhe ni tshi sumbedza zwe vha amba.
- Phara ya u fhedza: Fhedzani nga u shumisa maipfi a no bva mulomoni wa muambi kana nga ṭifurase ṭi no kunga.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanela u n̄wala.
- N̄walani mvetamveto. • Humbelani khonani yaṇu a dzudzanye mvetamveto yaṇu. • Dovhololani maṇwalwa aṇu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino n̄walani maṇwalwa a ya buguni yaṇu nga vhuḁele.

Kha ri n̄wale

N̄walani atikili ya inwi muṇe ya gurannda tshikhalani tshe na n̄wala. Rinani gurannda yaṇu dzina. Itani ṭhoho ya mafhungo i no kunga ni kone u n̄wala mafhungomaitei aṇu, ni tshi shumisa mepe wa mihumbulo. Musi no no fhedza n̄ekanani atikili dzaṇu na vhaṇwe vha si vhanzhi heneḁha kṭasini ni wane uri ndi nnyi a re na mafhungomaitei ane a takadzesa.

Duvha:

Dzina la gurannda
na duvha

Thoho ya
mafungo

Ndivhadza muvhigi

Marangaphanda

Olani tshifanyiso ni hwale khephusheni yatsho.

Ho bvelela mini nahone zwo
itea ngafhi?

Zwi kwama
vhonnyi
nahone
mvelelo
dzo vha
dzifhio?

Kha ri
ñwale

Mavhudzisi ndi mbudziso. Ni elelwe u tshaphudza fhungo nga tshigambudziso.

Mulovha o vha a tshi khou lwala.

Ndi _____

Vho ya Durban nga ñwedzi wa Nyendavhusiku.

Vho ya Durban _____

O vhalala gurannga mulovha.

Ndi _____

Vho gidima mbambe vhe vhanzhi.

Vho gidima _____ vhe vhanzhi.

Matodzi o wina mutambo.

Ndi _____

O renga rokho ntswa.

Ndi _____

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga goloi musi vha tshi mu vhona.

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga _____ musi vha tshi mu vhona.

O farwa nga thoho.

Ndi _____

Vho vhuya nga Dzanani vhe na malume.

Vho vhuya nga _____ vhe na malume.

Mmbwa yo huvha tshimange.

Ndi _____

Nefhungo na nyito zwi shuma zwothe. Nyito i vhumbiwa nga lipfanisi la nefhungo na mudzi wa/tsinde la liiti. Tsumbo, Mutukana u vhalala bugu. Kha fhungo li songo khakheaho, tshivhumbeo tsha nyito tshi fana na tsha nefhungo siani la vhuthihi kana vhunzhi khathihi na kha u sumbedza zwifhinga. Hezwi zwi amba uri musi nefhungo e kha vhuthihi na nyito i fanela u vha kha vhuthihi, musi e kha vhunzhi na nyito i tea u sumbedza vhunzhi. Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho. 1. Mutukana u lima ngade. (Mutukana muthihi) 2. Vhatukana vha lima ngade. (Vhatukana vha no fhira muthihi).

Kha ri
ñwale

Itani uri nefhungo muñwe na muñwe a yelane na nyito yawe. Talelani nga fhasi nefhungo ni kone u nanga nyito (liiti) i no yelana na nefhungo uyu.

- 1 Jabu vhu dzula/u dzula Polokwane.
- 2 Musidzana vha tamba/u tamba netibolo kha thimu khulwane.
- 3 Vhatukana tshi gidima/vha gidima vha tshi mona na nngu.
- 4 Mmbwa nthihi i linda/dzi linda tshikolo tshashu.
- 5 Tshikolo tshi dzhena/zwi dzhena nga awara ya vhumalo.
- 6 Thimu yashu i fhira/dzi fhira dzothe fhano Limpopo.

Shandulani mafhungo aya a vhe mbudziso ni tshi shumisa ngafhi, lini, mini na nnyi. Ro dzula ro ni thomela one.

Zwino ri khou ya u lavhelesa masala.

Talelani masalavhukuma a re mafhungoni aya.

Masalavhukuma khea:

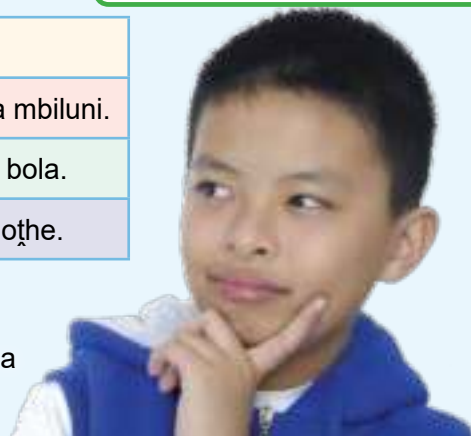
nṱe ene tshone
riṱe inwi iwe vhone

Nṱe ndi tshikoloni	Riṱe ri vhana.
Ene u mutukana.	Inwi ni khonani dzanga dza mbiluni.
Ene ndi mutukana.	Vhone vha khou tamba bola.
Ḳone ndi Ḳrosi.	Yone i huvha vhusiku hoṱhe.

Kha ri
ḥwale

Zwino lavhelesani uyu mutevhe mulapfu wa masalavhukuma ni a talele mafhungoni a re afho fhasi.

MASALA VHUKUMA

nṱe	ene	tshone	riṱe	inwi	iwe	wone	zwone
vhone	lwone	Ḳone	one	yone	hone	kwone	

Iḷa bugu yone ndi yanga.	Ene bugu yawe o vha o i vhea begeni yawe.
Nṱe ndo fha ene bugu.	Heyi bugu ye inwi na i fara ndi yaṅu.
Riṱe ro vhone ro vha fha zwe ra vha ro fara.	Dzone dzi lala dzi tshi huvha vhusiku hoṱhe.

Ri vho zwi ḡivha zwino uri masalavhukuma a vhonala nga ṇḡila ifhio. Hu na dziṇwe tshaka dza masala, dzi no nga **masala a mbuelamurahu**. Lavhelesani thebuḷu i re afho ni vhone tsumbo dza masala a lushaka ulu.

MASALA VHUKUMA		MASALA A MBUELAMURAHU	
Vhuthihi	Vhunzhi	Vhuthihi	Vhunzhi
nṱe	riṱe	nṱe muṅe	riṱe vhaṅe
iwe/inwi	inwi/vhoiwe	iwe muṅe/ inwi muṅe	vhoiwe vhaṅe inwi vhaṅe
ene	vhone	ene muṅe	vhone vhaṅe
wone		wone uṅe	
Ḳone		Ḳone Ḳiṅe	
one		one aṅe	
tshone		tshone tshiṅe	
zwone		zwone zwiṅe	

Lavhelesani mafhungo a tevhelaho ni talele masalavhukuma na masala a mbuelamurahu.

Inwi muṅe ni tea uri ni ḡiphine nga maḡuvha a u awela.	O vho kona u ḡiambadza ene muṅe ngauri o no vha na miṇwaha miṇa.
O tou ḡivhaisa ene muṅe nga u sa pfa.	Ndi tou ḡiitela zwiḷiwa nga nṱe muṅe musi ndi hayani.
Avha vhana vha a ḡirengela maḡegere vhone vhaṅe ngauri vha a vhulunga tshelede.	

Ḳisala ḷa **mbuelamurahu** ndi ḷisala ḷine ḷa vha na mutshila -ṅe. Masala aya a pfi ndi masala a mbuelamurahu ngauri a sumbedza "u humela murahu" ha nyito kha ṇefhungo kana tshiitwa.

Kha ri vhale

- Musi ni sa athu vhala atikili iyi ya gurannda, thomani ni lavhelese thoho ya mafhungo na tshinepe. Lingedzani u wana uri atikili i amba nga mini.

E Smith Muvhigi wa mafhungo

Musumbuluwo 27 Phando 2015

Muswa wa mubambeli ndi muphulusi

Bongi Shabalala, mugudi wa miṁwaha ya 12 wa Gireidi ya 5 ngei Tshikoloni tsha Phuraimari tsha Fundani, o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Michael Naidoo wa miṁwaha ya malo o vha a tshi khou bambela ngei damuni la Rough Dam li re tsini na tshikolo nga Lavhutanu nga masiari. U ya nga mivhigo, kutukana uku kwa Gireidi ya 3 kwo vha ku tshi khou lingedza u fhufhela madini ku murini kwa fhedza kwo gekha thoho kha davhi kwa wela madini.

Bongi, we a vha a tshi khou ya hayani a tshi bva tshikoloni, a vhona uku kutukana ku tshi khou papamala damuni. A tshanya a fhufhela madini uri a ku phuluse. Ndi ene khephutheni ya u bambela tshikoloni tsha hawe nahone u na thanziela ya Thusothanzi. Bongi o hwalela uku kutukana nda. O vha a tshi kona u ita thusothanzi ya u vhudzulela muya mulomoni wa muthu. Vha Tshifhambano

- Tshitswuku vha ri thusothanzi dzo raliho a dzi
- konḡi fhedzi muthu u fanela u dzi ita nga u
- tshanya. Arali muṁwe muthu a nga swika hune
- a ima u fema ri fanela u tshanya ra mu thusa.

Mashudu khonani ya Bongi, Ann Brown, na ene o vha a tshi khou fhira henefho he tshiwo tsha bvelela hone. Mmbwa yawe ya thoma u huvha ene a mbo di gidimela afho he Bongi a vha a tshi khou thusa hone ku kutukana. A gidima a vhudza thohoyatshikolo, vha mbo di vhidza vhaphulusi.

Bongi u do fhiwa pfufho ya u livhuha u sa vha na nyofho hawe na u phulusa Michael Naidoo.

- Thohoyatshikolo Mufumakadzi Vho Makhanya,
- vho kaidza vhana vhothe vha tshikolo uri
- vha songo ita zwo bvaho. A vho ngo tea u
- ya damuni vhe vhothe. Thohoyatshikolo vho
- humbela vhana vhothe uri vha gude zwa
- thusothanzi na u bambela.

Kha ri ambe

Anetshelani muṁwe nga inwi mafhungo e a vhiḡiwa kha atikili ya gurannda, a tshi tou tevhekana nga ngona.

Duvha:

Kha ri n'wale

Vhalani atikili ya gurannda hafhu ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Thoho ya mafhungo a gurannda i ri mini?

Nqivhadzamuvihi ndi ifhio?

Itshi tshiwo tsho itea nga duvha ifhio? (Tsvhudzo: Sedzani duvha ya gurannda.)

Ho bvelela mini kha *Michael Naidoo*? Nwalani mafhungo mararu ni tshi talutshedza uri ho itea mini khae. Thomani mafhungo ahu sa zwe zwa sumbedzwa afho fhasi.

1) Tsha u thoma o

2) Nga murahu a

3) O fhedza o

Ndi zwikili zwifhio zwivhili zwe Bongi a vha e nazwo zwe zwa tshidza Michael?

 Lavhelesani hafhu atikili ya gurannda. Talelani **madzina vhukuma** (madzina a vhathu na a fhethu) nga muvhala **mutswuku** na u talela **madzinazwao** (madzina a zwithu) nga muvhala wa **lutombo**. Zwino nwalani madzina fhasi ha thoho dzo teaho.

Madzina vhukuma ndi thinwa dza vhathu, fhethu na zwithu. A thoma nga malederedanzi tshifhinga tshothe.

MUTHU		FHETHU		TSHITHU	
Bongi		Tshikolo Tsha Fundani		muri	

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Maipfimaambelwa

Ri shumisa sethe dza zwiḽevhe arali dzina la muambi lo ḽwaliwa vhukati ha zwine zwa khou ambiwa, sa hezwi:

- “Ndo ni vhudzisa luvhili lwothe,” ndi mme anga vha no ralo, “uri ni tanzwe phuleithi yaṅu.”
- “Ni dobele malakaṱi othe,” ndi mudededzi vhe vha ralo. “Mudavhi wa u tambela u na mashika nga maanda.”

Kha ri ḽwale

Dzhenisani zwiḽevhe.

Musi ri tshi ḽwala nga DVD, video kana bugu, ri ḽwala dzina la hone kha zwiḽevhe, ngaurali:

- Ndo no vhona filimu ya “*Mad Buddies*”.
- Ndo no vhala bugu ya “Ndi ya haya na ya Vhumbulu na Vhuṱali ha Luaviavi”.

- 1 Ndi khou ya ḽoroboni nga baisigiri? Hu vhudzisa Bongi.
- 2 Metshe wa bola wa Mugivhela u khou tambelwa ngafhi? Anna a vhudzisa.
- 3 No no vhona baisikopo ya *Shrek*?
- 4 Ni ḽo vhala bugu i no pfi Sankambe na Muzhou na Vho Ndau na Ngweṅa?
- 5 Ndo vhala bugu i no pfi Mutambo wa Vhana.
- 6 Fhedzisani tshuṅwahaya yaṅu, mmawe vha vhidzelela, kana a ni nga vhoni TV.
- 7 Ni khakhathini muṱhannga! Ndi Thamba a tshi vhidzelela. Mme aṅu vho zwi vhona zwe na ita.
- 8 Ndo neta, Mudzunga a ralo. Ndi ḽo edela nga 7 ya madekwana.
- 9 Khekhe heyi i tou nukhelela, makhulu Vho Mandu vha ralo, musi vha tshi bvisa ovenini.
- 10 Ndi tou tama, hu amba Thomani, arali ndo vha ndi tshi ḽivha uri mudededzi wanga wa ḽwakani ndi nnyi.

ḽwalululani haya mafhungo e kha tshifhinga tsha zwino zwi tshi nga nyito i khou bvelela zwino.

Bongi o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Kutukana kwo vha ku tshi khou lingedza u fhufhela maḽini ku kha davhi.

Bongi o fhufhela damuni a bvisela kuḽa kutukana khunzikhunzini.

Kha ri
ñwale

Lavhelesani mafhungo a re afho fhasi ni bwise ane a si yelane na thero kana muhumbulo u no khou ambiwa ngawo. Ni kone u ñwala phara yoneyone kha tshikhala tshi re afho fhasi. Ni do tea u dubekanya ayo mafhungo nga ngona.

Bongi o phulusa kutukana. (fhungothero)

Kutukana ku fhufhela maḡini.

Bongi a ku vhona ku maḡini.

Maḡari ndi madala.

Kwa gekhana na danda nga tḡoho kwa wela maḡini.

Phara yavhudi i tea u vha na thero nthihi kana fhungothero (muhumbulo). Fhethu ha khwiṇe hune thero ya buliwa hone ndi kha fhungo la u thoma. Musi ni tshi tḡodou ḡa na muñwe muhumbulo, ni tea u thoma phara ntswa.

Damu lo naka.

Mashudu mavhuya, Bongi o vha a tshi khou fhira nga henefho.

Kha ri
ñwale

Fhungo liñwe na liñwe li na muhumbulo muhulwane. Muhumbulo muhulwane u katela ñefhungo wa fhungo na nyito (liiti).

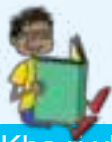
Talelelani muhumbulo muhulwane kana tḡoho fhungoni liñwe na liñwe.

Khonani yanga u dzula seli ha bada.

Founu yanga yo wa ya balangana.

Ndi ya u imba khwairini duvha liñwe na liñwe.

Ndo laḡa bugu ngauri yo vha yo ñukala.

Kha ri vhale

- Hu na atikili mbili dza mafhungomaitei kha siatari lino.
- Lavhelesani thoho dza mafhungo ni sedze zwifanyiso.
- Ni vhona u nga atikili idzi dzi amba nga mini?
- Ni vhona u nga dzi na hune dza fana?

Daily news

13 Thafamuhwe 2015

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana Tshivhalo tshi no fhira hafu ya vhana lifhasini lothe vha hambela mufhe wo tshikafhadzwaho nga mutsi wa fola, nahone tshivhalo tshi no swika 5% ya mililo fhano Afrika Tshipembe i vha yo vhangwa nga segereṭe. Milayo miswa ya u iledza fola i fha vhana tsireledzo inwe hafu. Dzangano la Mutakalo la Lifhasi lo amba uri u dahiswa (u hambela mutsi wa fola la muṁwe muthu) zwi na khombo kha mutakalo, nga maanda kha vhana. Milayo miswa ya fola ya Afrika Tshipembe ndi ya u thivhela uri vhatu vha dahe tsini na vhana. Hezwi zwi ḡo vha tsireledza kha u hambela vhusi ha vhaṁwe hune ha vhangwa asima, tshikwaikwai, burokhatisi kana maṁwe malwadzevho a mafhafu. Milayo miswa i ita uri u daha fola goloini i re na vhana vha re na miṁwaha ya fhasi ha 12 zwi lwe na mulayo, nahone muthu a re na miṁwaha i re fhasi ha 18 ho ngo tendelwa u dzhena fhethu hune ha daiwa hone. Zwiṁwe hafu, khamphani dzi no ita segereṭe dzi fanela u sumbedza kha phakhethe dza

segereṭe, zwifanyiso zwi no sumbedza uri segereṭe i tshinya mano. A vho ngo tea u shumisa maipfi a no ri "low tar" (tshinyai tshituku), "light" (nikhothini thukhu) na "mild" (a li vhavhi) vha tshi amba nga segereṭe. Dziṁwe khamphani dzi ṁwala haya maipfi kha phakhethe dza segereṭe ngauri a i ta uri vhatu vha humbule uri segereṭe dza "nikhothini thukhu" a dzi dini u fana na nikhothini nznhi. Hezwi a si zwone, zwi xedza vhatu nahone a zwi fhungudzi khombo dza u farwa nga malwadze.

Khantsele ya Lushaka ya U lwa na U daha i amba uri: "Milayo miswa i ḡo thusa kha mutakalo wa vhatu. Vhatu vha Afrika Tshipembe vha 22% vha a daha fola ngeno avha vhaṁwe vha 78% vha sa pfani na u hambela mutsi wa fola la muṁwe muthu.

U daha ndi hone hu no vhangwa mpfu dzi songo teaho nahone dzi tshi thivhelea. Fola li vhlaha vhatu vha Afrika Tshipembe vha 44 000 nga ṁwaha, nahone tshivhalo itshi tshi fhira tsha vhatu vha no lovha nga khombo dza mimodoro kararu."

National Geographic Kids

Thangule 2015

Khwamba (Pheroto) i phulusa ṁwana

Musi muleli wa ṁwana Maria Howard a tshi pfa khwamba (pheroto) i no pfi Willie i tshi ri. "Mama, ṁwana!" o mbo ḡi zwi ḡivha uri hu na zwiṁwe zwo khakheaho. A gidima a tshi ya u vhona uri hu khou bvelela mini. A wana Hana Desai wa miṁwaha mivhili a tshi khou tshipiwa nga zwiliwa a tshi khou shanduka muvhala ngauri mafhafuni awe ho vha hu si khou dzhena muya. Maria a kona u ita uri ṁwana a pfe izwi zwiliwa (nge a shumisa zwe a guda kilasini dza Thusothanzi) Hana

a phuluswa.

Khwamba (pheroto) i no pfi Willie yo zwi ḡivha uri Hana u khakhathini ya ita uri Maria a thuse. Muḡivhi wa Khwamba wa National Geographic u ri pheroto ndi zwiḡoni zwo thanyaho nga maanda. "Dzi a kona u pfa uri hu na khombo. Dzi fhata vhushaka ho khwatṁhaho na vhatu dza kona u pfesesa uri hu na khombo."

Namusi Hana u na mutakalo wavhuḡi nahone u dzula o takala na Khwamba Willie a i ḡoḡi a tshi sendela kule nayo. I mu tevhela huṁwe na huṁwe hune a ya i tshi lila i tshi ri, "Ndi a ni funa."

(O pambiwa a tshi bva kha National Geographic Kids August 2010)

Kha ri
nwale

Vhalani atikili idzo dza mafhungo vhuvhili hadzo ni
kone u fhindula mbudziso idzi.

Atikili idzi dzi fana nga mini?

Milayo ya u lwa na u daha i do thusa vhana nga ndilade?

Ndi ngani hu u xedza vhathu u nwala uri “nikhothini thukhu” kha phakhethe ya fola?

Ho shumiswa mihumbulo ya vhaḁivhi vhaḁhio kha atikili ya u lwa na u daha?

Ho shumiswa mihumbulo ya vhaḁivhi vhaḁhio kha atikili ya Khwamba (pheroto)?

U dahiswa zwi amba mini?

(Tsivhudzo: Lavhelesani thalutshedzo i re kha zwitange kha atikili ya gurannḁa.)

Khathuni iyi i sumbedza mini malugana na u daha?

U amba nga mafhungomaitei (nyusi)

Kha ri ambe

Itani ndugiselo dza mukumedzo ni tshi vhudza vhagudi vha Gireidi ya 6 nga vhuvhi ha “u dahiswa” na uri ndi nga mini zwi si na mutakalo ngomu. Nwalani mbuno nga khulwane dzine na do dzi dzhenisa kha mukumedzo wangu.

Itani phositaro i no vhudza vhathu vhahulwane uri vha songo daha tsini na vhana.

DIVHAMAIPIFI

Khethekanyo ya maipfi

Talani mutalo ni tshi fhandula maipfi aya uri a bve madungo ni kone u n̄wala tshivhalo tsha madungo e na a wana.

No no fhedza ni nange maipfi a malo ni a shumise kha u vhumba mafhungo buguni yaṅu ya n̄dowedzo.

tshisimani		dzhenani		n̄doulume	
kutanda		tshivhoni		ḡikuvhela	
mulomo		kararu		n̄n̄ḡila	
lu/se/nge/le	4	mbudziso		tshikolo	

Kha ri n̄wale

Izwi ndi mbudziso, zwitatamennde kana ndaela?

Dzhenisani kana kana .

Bisi i ḡo takuwa nga tshifhingade

Ni songo pfuka roboto musi yo tswuka

Ni khou ya u tamba tshese matshelo

Tanganyisani boṭoro na swigiri

Namusi hu khou fhisa

Ni vhona u nga i ḡo na matshelo

Kha ri n̄wale

Shumisani mutevhemuṭoli kha u pima mukumedzo waṅu na phosiṭara yaṅu.

Mutevhemuṭoli wa phosiṭara

T̄hoho ya hone i a kunga maṭo a vhathu?			
Phosiṭara i na tshifanyiso tshi no tikedza mulaedza?			
Ni vhona u nga mulaedza u ḡo tuṭuwedza vhathu uri vha si tsha daha?			
Mafhungo a re kha phosiṭara ndi one?			
Phosiṭara iyi i nga khwiṇisiwa nga n̄ḡila ifhio?			

Mutevhemuṭoli wa mukumedzo

Ndo vhiga nga n̄ḡila i no pfala?			
Ndo vhudza vhathu mafhungo-matsivhudzi o linganaho a no kwama t̄hoho ya mafhungo?			
Ndo shumisa luambo lwo teaho vhathetshesesi?			
Ndo vha ndo tou fombe kha vhathetshesesi vhanga musi ndi tshi khou vhiga?			

Kha ri ambe

- Lavhelesani zwifanyiso ni wane uri ni vhona u nga lungano ulu lu khou amba nga mini.
- Lavhelesani vhaanewa vho fhambananaho na fhethuvhupo hune mafhungo a khou bvelela khaho.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedza mafhungoni aya. Humbulelani uri hu do bvelela mini. Vhambadzani zwe na vhalala na zwe na humbulela.

Kha ri vhale

Linhwe duvha Sankambe tsho vha tshi tshi khou tshimbila bitshini musu tshi tshi vhona Muzhou na Khovhe ya Vhimbi zwi tshi khou amba. Muzhou o vha o ima bitshini ngeno Vho Vhimbi vhe madini tsini na bitshi. Tsha todou pfa zwine vha khou amba, zwino tsha shuvhama mutavhani tsho pangula ndevhe tshi tshi khou thetshesela. Vho Vhimbi vho vha vha tshi khou ri: “Iwe Muzhou, ndi iwe u re na

maandla a no fhira a dzihwe phuka Lifhasini lothe zwino nne ndi na maandla u fhira muhwe na muhwe a re Lwanzheni. Arali ra nga shuma rothe ri nga ita uri phukha dzothe dzi ite zwine ra funa.” “Ee,” ha amba Muzhou, u khou amba zwone! Ndi muhumbulo wavhudi nga maandla hoyo. Ri tea u shuma rothe.”

Sankambe tsha ambela mbiluni tsha ri, “Hezwo ndi nga si tende zwi tshi bvelela. A vha nga vuwi vho mmbusa nne. Ndi do vha fhura.” Tsha mbo di takuwa asitshilaa! Tsha tshimbila, tsha tshimbila tshi tshi tsa na bitshi tsha dzhena dakani. Tsha wana thambondapfu yo khwaṭhaho. Tsha dovha tsha humela bitshini u amba na Vho Vhimbi.

“Ndi amba Vho Vhimbi,” tsha ralo, “vhone vha phukha ya maandla nga maandla. Ndi nga vha humbelavho thuso?”

“Ee, hu nani,” ha fhindula Vho Vhimbi, vha tshi pfa vho takala nga maandla uri Sankambe tshi khou humbela thuso khavho ngauri vha munna wa maandla. “Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?”

“Ndi uri,” hu amba Sankambe, “Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu dakani. Vha nga nthusa u i kokodza?”

“Ee,” ha fhindula Vho Vhimbi. “Ndi do u thusa hu si na na khakhathi.”

Zwinoha Sankambe tsha vhofha ila thambo ya u khwaṭha kha mutshila wa Vho Vhimbi. Tsha ri, “Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza.”

Musi ni sa athu vhalala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri maṅwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maṱo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhalala nga mini.

Musi ni tshi khou vhalala

- Vhambadzani zwe na humbulela na zwe na vhalala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafu nga u tou ongolowa. I vhaleni nṱha.

Sankambe tsha sia Vho Vhimbi tsini na bitshi tsha tuwa tsha yo toḡa Muzhou.

“Vho Muzhou,” tsha ralo, “vhone vha phukha ya maanḡa nga maanḡa. Ndi nga vha humbelevho thuso?”

“Ee, hu na’ni,” ha fhindula Muzhou, a tshi pfa o takala nga maanḡa uri Sankambe tshi khou humbela thuso khae ngauri u munna wa maanḡa. “Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?”

“Ndi uri,” hu amba Sankambe, “Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu ḡakani. Vha nga nthusa u i kokodza?”

“Ee,” ha fhindula Vho Muzhou. “Ndi ḡo u thusa hu si na dinani.” “Ndi na maanḡa ane nda nga kokodza kholomo dza fumbili nga luthihi!”

“Ndi a livhuha,” hu amba Sankambe, tsha vhofha iḡa thambo ya u khwaṡha kha musingo wa Muzhou. Tsha ri, “Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza.” tsha ralo tsha tuwa nga dzinzambo.

Musi tsho no vha ḡakani, Sankambe tsha dzula fhasi tsha thoma u lidza ngoma yatsho. Vho Vhimbi vha thoma u kokodza na Muzhou a thoma u kokodzavho. Hu si kale iḡa thambo ya vha yo no atha vhukuma. Muzhou a ita a tshi pomba thambo kha musingo nga zwiṡuku nga zwiṡuku, zwa ita uri Vho Vhimbi vha mangale vha tshi khou kokodzelwa bitshini, zwa vha sinyusa nga maanḡa vha mbo vhuyeleda maḡini.

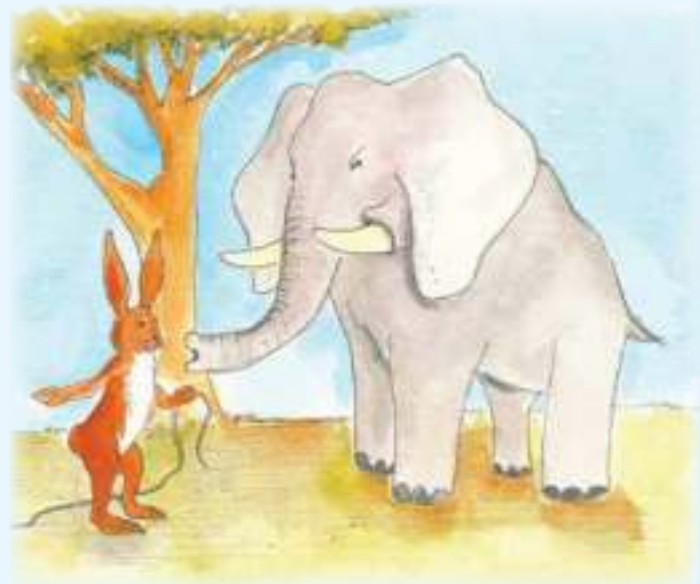
U ralo ha vha u kokodza thambo nga maanḡa. Zwa ita uri Muzhou a kokodzwe a swike e lwanzheni kumvuu! Muzhou a sinyuwa nga maanḡa a kokodza nga maanḡa awe oṡhe. A ri luthihi, Vho Vhimbi vhe lavhuu vha tshi bva maḡini!

“Ndi nnyi ane a khou nkokodza?” ndi Vho Vhimbi vha tshi fafadzela maḡi muyani.

“Ndi nnyi ane a khou nkokodza?” ndi Muzhou a tshi lidza lufhalafhala. Ndi hone vhuvhili havho vha tshi zwi vhona uri vho vxoxwa kha thambo nthihi.

“No mphura!” ndi Muzhou a tshi kuma.

“Ndi ḡo ni sumbedza uri a thi itwi tsilu!” hu amba Vho Vhimbi. Vha thoma u kokodza iḡa thambo hafhu. Fhedzi thambo ya mbo ḡi ṡhukhuwa, Muzhou na Vho Vhimbi vha ganama vhuvhili havho. Zwa vha sinyusa nga maanḡa lwe vha si tsha toḡou dovha vha amba vhoṡhe. Vhuvhili havho vho fhedza vha songo kona u vhusa phukha dzoṡhe dza shangoni na maḡini. Sankambe tsha dzula ngomu ḡakani tsho tou fa nga zwiseo.

Kha ri ambe

Kha ri
ñwale

U elekanya nga tshiṭori.

- Puloto ya itshi tshiṭori ndi ifhio?
- Ndi nga mini Muzhou na Vho Vhimbi vho humbula uri ndi khwiṇe vha tshi shuma vhoṭhe?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sankambe tsho humbula u thivhela uyo muhumbulo?
- Ni vhona u nga Muzhou na Vho Vhimbi vha a amba vhoṭhe ano maḁuvha?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sankambe tsho vhona aya mafhungo a tshi seisa?
- Anetshelani khonani yaṇu tshiṭori itshi zwiitei zwi tshi tou tevhekana nga ngona.

Lungano ndi tshiṭori tshi no amba nga mapuka a manditi na vhuṭolo, zwipuka, zwimela na fhethu. Lu anetshela tshiṭori tshi re na mulaedza na pfunzo.

Ngano nnzhi dzi na zwipuka zwi no amba nahone nnzhi dzi na mivhuḁa na phunguhwe zwine zwa vha na mvumbokhateli ine ya ita uri zwi vhe zwipuka zwi re na vhuṭali ha u kona u luka maano ane zwa a shumisa kha dziṇwe phukha. Mvumbokhateli ndi mini?

Musi Sankambe tshi tshi todou pfa zwe Vho Vhimbi na Muzhou vha vha vha tshi khou amba, tsho ita mini?

Sankambe tsho humbela uri Vho Vhimbi na Muzhou vha tshi thuse nga mini?

Sankambe tsho vhoḁha thambo kha mini?

Ndi nga mini Sankambe tsho gidimela ḁakani?

Ho bvelela mini kha Vho Vhimbi na Muzhou

Ni a tama u vha na khonani i no nga Sankambe? Ngani?

Duvha:

Kha ri
ñwale

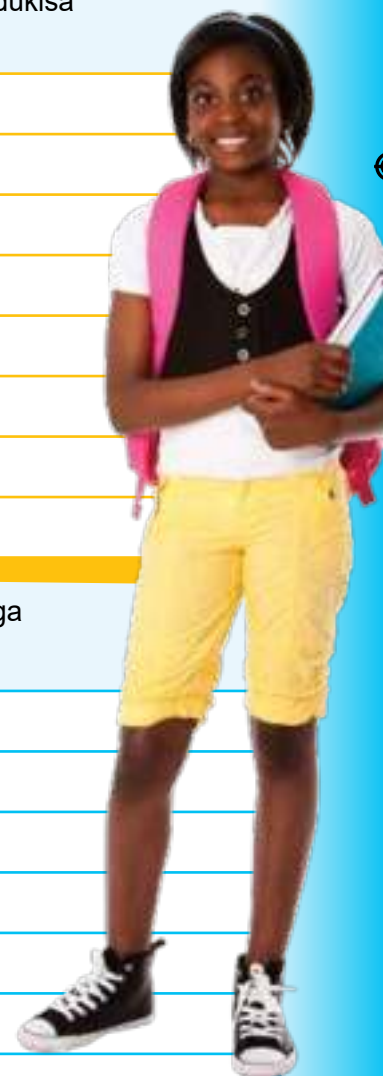
Ñwalani mañaluli a rathi a no ãlutshedza Sankambe.

Mvumbo ya vhaanewa vha
tshiñori ri i ñivha nga zwiito
zwavho tshiñorini khathihi
na zwine vha amba.

Shumisani mañaluli kha u ñwala phara i no khou ãlutshedza Sankambe. Ñwalani mvetamveto. Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu ni kone u ñwala zwe na shandukisa afho tshikhalani tshe na ñewa.

Zwino ãlutshedzani mvumbo ya khonani yañu khulwane (ya mbiluni). Ambani uri ndi nga mini e khonani yañu khulwane na uri ni mu funela mini.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwa malo zwi tevhelaho nga vhuroñwane u itela uri ni vhone uri tshiṭori tshi amba nga mini. Shumani na muñwe nga inwi (khonani).

- Ambani uri hu bvelela mini tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe. Tshiṭori itshi tshi ṭodou fana kokotolo na tsha u thoma.
- Zwino tshi anetsheleni nga maipfi a zwipuka. Zwi amba uri ndi tshiṭori tshi re na zwithu zwi no ambiwa nga zwipuka.

Ñwalani mvetamveto yaṅu kha bammbiri la mvetamveto, ni humbele khonani yaṅu uri a sedze zwe na ñwala. Shumisani maipfi aya uri a ni thuse.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanela u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. ● Dovhololani mañwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yaṅu nga vhudele.

Zwino ñwalani tshiṭori nga vhuronwane tsho vhambela na zwifanyiso.

Duvha:

Handwriting practice lines for section 4.

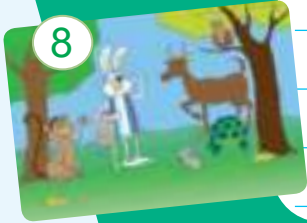
Handwriting practice lines for section 5.

Handwriting practice lines for section 6.

Handwriting practice lines for section 7.

Handwriting practice lines for section 8.

Tshaka dzo fhambanaho dza madzina

Zwino ni vho talukanya zwinzhi nga madzina zwao na madzina vhukuma. Kha ri lingedze u humbula nga makateli na madzina a ngelekanyo.

Madzina zwao

Ndi madzina a zwithu zwine ra kona u zwi vhona na u zwi kwama.

Zwino nwalani madzinazwao a inwi muṁe.

Madzina vhukuma

Haya ndi madzina magede a vhathu, fhethu, bugu, dzifilimu, na zwinwe. Dzina vhukuma li thoma nga legeredanzi.

Nwalani madzina a vhathu na a fhethu kha thebuḽu i re afho fhasi.

Vhathu	Fhethu

Makateli

Haya ndi madzina a zwigwada zwa vhathu kana zwithu.

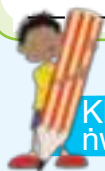
Nwalani makateli.

Madzina a ngelekanyo

Haya ndi madzina a zwithu zwine ra sa kone u zwi vhona, u zwi kwama, u zwi nukhedza na u zwi phuphuledza.

Nwalani madzina a ngelekanyo.

Kha ri n'wale

Nanguludzani madzina kha kholumu dzone. Ni shumise maḽederedanzi kha madzina vhukuma oṽhe.

khalenda	dakalo	tshidulo	lufuno	anna	pfufho
nguvho	Jacob	fulufhelo	tsinyuwo	ndivho	liṁo
smith	fulufhela	muṁadzi	vhudikukumusi	khomphiyutha	bugu
zuma	ngoho	fhumula	vhuhali	polokwane	fulwana

MADZINA ZWAO

MADZINA VHUKUMA

MADZINA A NGELEKANYO

MAKATELI

Duvha:

Maidioma

Kha ri
ñwale

Ambani na tshigwada tshanu nga tshalutshedzo dza vhukuma dza maidioma a re na mivhala. Ni kone u ñwala uri ni vhona u nga maidioma aya a amba mini.

Mandu ha na ngevhe. Ndi ngazwo o dzhena khakhathini.

U sedza maidioma

Nyambo dzothe dzi na kuambele kwo dowlwaho kune ku si ambe zwine kwa amba nga misi. Tsumbo, arali ri tshi ri "A tshi ri u fhufha vhavhili vha sera," ri vha ri tshi khou amba uri o vha o takalesa.

Nngwe yo dzhena mudini. Zwino mme anga vha tea u toga mushumo.

Vhala vha fhala vho la thoho ya khanga. Hupfi vho no pfulutshela Thohoyandou zwino.

Ni vhee bugu dza vhoiwe zwavhudi. Hu na vhathu vha re na gunwe kulasini yashu.

Olani zwifanyiso zwi no sumbe dza mavhili a maidioma aya.

Mafhambanyi ndi maipfi a no amba zwi no fhambanana zwa manwe.

Livhanyani maipfi aya na mafhambanyi ao. Musi no no fhedza, padulani maipfi a bve madungo.

femulusa	tshiṱuku	fhasi	vhaṱuku	liifhambanyi
vha/hulwa/ne	khokhovhedza	nṱha	tshihulwane	liambazwithihi

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

- Thoho ya bammbiri ili la u shumela ni i vhona nga ndilade?
- Ni vhona u nga ulu lungano ndi lwa zwithu zwe zwa bvelela?

Zwino lavhelesani zwifanyiso ni sedze uri ndi shango lifhio line lungano ulu lwa bva khalo.

Kha ri vhale

Kale ho vhuya ha vha na muñwe munna we a vha o pfuma nga maanda. Fhedziha, o vha e na mbilummbi na tshiṭuhu. O vha e na mbilummbi na tshiṭuhu lwe vhathu vha afho kusini vha vha vha tshi mu ofha. Ho vha hu si na muthu a no ṭodou sendela tsini na muḽi wawe nahone a huna we a vha a tshi nga amba nae. Liñwe ḽuvha tshilimo musi ḽuvha li tshi tou nzirii uyu munna a mbo ḽi farwa nga khofhe murunzini wa muri nḽa ha muḽi wawe. Musi a tshi vuwa a wana hu na muñwe muṭhannga heneḽho murunzini tsini nae, na ene a tshi khou ṭoda murunzi.

Mupfumi: Inwi muṭhannga idanu ṭuwa, ndi murunzi wanga hoyu!

Muṭhannga: A zwi itei uri u vhe murunzi wavho. Muri hoyu ndi wa shango.

Mupfumi: A swi zwone! Hoyu muri na murunzi wawo ndi zwanga!

Muṭhannga: Arali zwo ralo, ndi ḽo renga murunzi wa muri wavho.

Mupfumi: Ni nga u renga nga zwipiḽa zwiṭanu zwa musuku.

Muṭhannga: Ho luga. Khoyu musuku kha vha dzhie. Mune wa murunzi ndi nḽe zwino.

Uḽa munna wa mbilummbi a dzhenisa musuku tshikwamani tshawe, a thyethyenyea e eṭhe a tshi humela muḽini wawe.

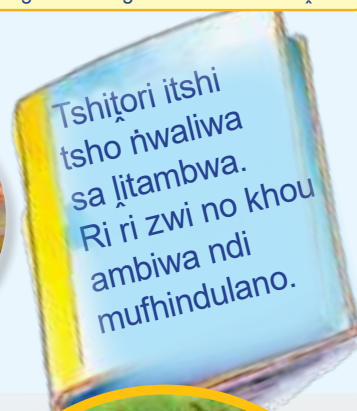
Musi ni sa athu vhalo

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maṭo (u sikima) kha siṭari ni wane uri ni ḽo vha ni tshi khou vhalo nga mini.

Musi ni tshi khou vhalo

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhalo. ● Arali ni sa pḽesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni nṭha.

Tshiṭori itshi tsho ḽwaliwa sa liṭambwa. Ri ri zwi no khou ambiwa ndi muḽhindulano.

Nga vhuya musi duvha li tshi vho kovhela uḽa murunzi wa thoma u lapfa, wa lapfa, wa lapfa u swikela u tshi tiba nḽu ya munna wa mbilummbi. Uḽa muṭhannga a mbo vha o mela, a dzhena nḽuni a tshi tou tepa.

Mupfumi: U khou ṭoḽa mini muḽini wanga naa? Ibvai u ṭuwe, tsilu ḽeneḽi.

Muṭhannga: Vhokhotsi, murunzi wa muri wo tiba na hei nḽu, zwino hafhu murunzi ndi wanga. Zwino nḽu yavho yo no vha yanga na yone.

Uḽa munna a sinyuwa nga maanḽa a mbo ḽi ḽala muḽi wawe a ṭuwa a si tsha vhuya vhathu vha kusi kwoṭhe vha ḽa vha tshi ḽou vhona nḽu yawe khulukhulu na u ḽiphiṇa nga murunzi. Vha khoḽa uḽa muṭhannga uri o vha thusa.

Lungano Iwa Japani

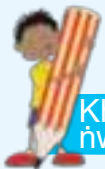

Kha ri ambe

Ni vhona u nga ndi tshiṭori tsha vhukuma? Ngani?

Pfunzo ya mafhungo aya ndi ifhio? (Ri khou tea u guda mini khao?)

Ni vhona u nga ndi nga mini vhathu hoṭhe ḽifhasini vha tshi pfana na u anetshela vhana vhavho mafhungo o raliho?

Kha ri ḽwale

Vhalani tshiṭori ni fhindle mbudziso.

Vhabvumbedzwa vha tshiṭori itshi ndi vhonnyi?

Ndi nga mini uyu munna wa mbilummbi o “thyethyenyeya” e eṭhe musi o no panga musuku tshikwamani?

Kha ri ambe

Ni kha zwigwada zwa vhoiwe, itani litambwa la lungano ulu. Ni do wana zwi tshi leluwa ngauri lwo nwalwa sa litambwa. Fhedziha, ni tea u fhedza lungano ulu nga inwe ndila. Tambelani kilasi litambwa lanu. Ni ambe uri ndi tshigwada tshifhio tshi re na kufhelele (magumo) kwavhudi kwa litambwa.

Kha ri nwale

Tangedzelani litaluli li re kha fhungo linwe na linwe. Ni talele dzina line la khou talulwa kana u talutshedzwa.

Munna o pfumaho o vha a tshi dzula nduni khulukhulu.

Muri mudala wa ita murunzi mulapfu.

Muthannga musekene a dzhena nduni a tshi tepa.

Muthannga wa vhutali a dzula murunzini u rotholelaho.

Munna mupfufhi wa mbilummbi a hana muthannga a tshi dzula fhasi ha muri.

Ri a zwi divha uri dzina
ndi thinwa ya muthu,
fhethu kana tshithu.
Litluli li ri vhudza
zwinzhi nga dzina.
Tsumbo khei i no bva
kha lungano: O vha e
munna wa tshithu.

Talanelani **litluli** li re kha linwe na linwe la mafhungo a tevhelaho. Ni kone u nwalala **lithambanyi** la litluli tshikhalani tshi re kha tshanda tshaula. Ro dzula ro ni itela fhungo la u thoma.

Muzika wa radio wo vha u ntha .	fhasi
Vhathu vho takala nga maanda musi munna muvhi a tshi shavha.	
Vhathu vhanzhi vho vha vha tshi ofha hoyu munna.	
Ndwakhulu o fula manngo matukutuku munngoni wa makhulu wawe.	
Muthannga musekene o vha o dzula murunzini.	
Rofhiwa o ambara tshikhipha tsho nakaho.	
Hamulima hu na mbudzi tshena.	
Khaladzi ashu o ri vhuela na malegere.	
Vho Nditwani vho renga goloi ntswa.	
Tshimange tsha tshisadzi tsho bata mbevha.	

Duvha:

Kha ri
ñwale

Ñwalululani mafhungo a re kha **tshifhinga tsha zwino** e kha **tshifhinga tshi daho** na kha **tshifhinga tsho fhiraho**.

Hu khou fhisa.	Mats'helo hu
	Mulovha
I khou na nga maanda!	Mats'helo
	Mulovha
Ndi khou koropa fhasi.	Mats'helo
	Mulovha
Ri khou la khovhe na matshipisi.	Mats'helo
	Mulovha

Liambele

"U na mbilu ya tombo" na "Seani ndi tshase" ndi maambele. Tshithu tshigede (mbilu) tshi talutshedziwa ri tshi shumisa maipfi a no tshi amba sa tshiñwe tshithuvho (tombo). A ri shumisi "sa" kana "u fana na" kha maambele. Kanzhi zwirendo zwi shumisesa maambele.

Kha ri ambe

Ambani uri maambele aya a amba mini.
Olani tshifanyiso ni tshi sumbedza lithihi lao.

Uyu ñwana ndi phoja.

Uyu muthu u tou vha nowa zwi sa timatimisi.

Seani ndi tshase.

A thi todì a tshi da u tamba na nye ngauri u na gunwe.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri
ṁwale

Talelani ṁefhungo wa fhungo ṁiṁwe na ṁiṁwe. Ni talelvho na ṁipfanisi ṁawe ṁi re tshipiḁa tsha nyito.

Ni elelwe uri mapfanisi a ṁefhungo a edza ṁefhungo ene muṁe kha **vhuthihi** na kha **vhunzhi**.

1.	Tshikolo tshi/zwi bva nga vhuya.	Tshikolo tshi bva nga vhuya.
2.	Vhatukana vha/u tamba bola mudavhini.	
3.	Ṃiṁto ṁanga a/ṁi khou vhavha.	
4.	Makole tshi/a sumbedza uri i ḁo na.	
5.	Kukukwana ku/lu khou lilela mme akwo.	
6.	Khekhe i/tshi ṁṁha ha ṁafula khishini.	
7.	Zwidulo zwa holoni ku/zwi dzula zwo vhewa zwavhuḁi.	
8.	Muthu ane a ri isa tshikoloni u/vha dzula tsini na kiliniki.	
9.	Tshuṁwahaya ya ṁamusu tshi/i a konḁa.	
10.	Milingo ya ṁaṁwaha i/ku ḁo thoma nga ṁwedzi wa Ṃara.	

Nangani mapfanisi a ṁefhungo a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

1.	Mulovha vhatukana vha kilasini yashu vha/vho lenga.	Mulovha vhatukana vha kilasini yashu vho lenga.
2.	Ṃa ḁuvha riṁe ro/ri ṁuwa nga bisi.	
3.	Muongi o/u thusa vhathu.	
4.	Khekhe yo/i bakiwa nga mme anga.	
5.	Bambelo ṁo/ṁi vha ṁo ḁala maṁari.	
6.	Vhege yo fhelaho vhathu vho/vha ṁa vhe vhanzhi.	
7.	Riṁe ro/ri ya ṁaiburari u vhalo bugu.	
8.	Zwikolo zwa fhano zwi/zwo vula mulovha.	
9.	Kumange kwa Maemu ku/kwo eḁela kha sofa.	
10.	Filimu ye ra i vhona yo/i hiriwa nga khotsi anga.	

Vhambedzani maipfi a luambo lwa musanda na zwine a amba.
Ni n'wale nomboro tsini na phindulo yone.

Malinga	☐
Tshanda	☒
Maño	☐
Maalo.	☐
Dzunde.	☐
Maño.	☐
Madzivha.	☐
Makwitha.	☐
Nenga.	☐

 U sedza luambo lwa musanda

Luambo lwa musanda lu shumisa maipfi a no wanala luamboni fhedzi a tshi shumiswa nga ndila i songo d'owelwaho.

Khoño dza musanda.

Luvhone lwa musanda.

Khuhu dza musanda.

Lufo lwa musanda.

Luvhone lwa musanda	1
Zwiliwa zwa khosi.	2
Lufo lwa musanda	3
Khuhu dza musanda	4
Vhamusanda vha tshi fara kwendo.	5
Mađi a musanda.	6
Thovho kana zwa u adza musanda.	7
Khoño dza musanda.	8
Tsimu ya musanda.	9

- U diphina
- Posani daisi.
- Tshimbidzani maka.
- Tshimbidzani fulaga. Shumisani libulatshifhinga kha u vhumba fhungo.
- Mabulazwifhinga a nomboro dzo fhambanaho a nga wanala kha zwivhumbeo zwa makumba zwi re afho fhasi.

Mapfanisi a tshiitwa

Zwiitwa sa vhonefhungo zwi na mapfanisi ane a shuma nazwo kana a zwi imela mafhungoni. Tsumbo: "Mulalo o i vhala bugu."

Dzhenisani mapfanisi a zwiitwa afho mavhakani. Ro dzula ro ni itela la u thoma.

Mutukana o la sangwetshi.

Maluṭa u ḡo renga bugu.

Vho renga mutshini wa u gera hatsi.

Ni ḡo wana laiburari bugu.

Ndi khou lima ngade ya miroho.

Ndo la vhurotho ho ḡodzwa mutoli.

No eḡedza kumange kwanu?

Matumbo wa zwifhinga

Themo ya 1 – Vhege 3–4

U diṭola	😊	☹️
Ndi vho ṭalukanya uri madzinazwao, madzina vhukuma, makateli na madzina a ngelekanyo ndi mini.		
Ndi a kona u vhala lungano.		
Ndi a kona u ṅwala lungano.		
Ndi a kona u livhanya ṅefhungo na nyito fhungoni.		
Ndi a kona u vhala atikili ya guranṅa.		
Ndi a kona u ṅwala atikili.		
Ndi a kona u topola ṭhoho ya mafhungo na ṅdivhadzamuvhigi.		
Ndi vho ṭalukanya miṅwe ya mirero.		
Ndi a kona u shumisa mafhambanyi.		
Ndi a kona u shandula mafhungo a tshi bva kha tshifhinga tsha zwino a tshi ya kha tshifhinga tsho fhiraho na tshi ḡaho.		
Ndi a kona u shumisa zwiḡevhe.		
Ndi a kona u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzo ḡisendekaho nga zwe nda vhala.		
Ndi a kona u dizaina phosiṭara ya mafhungomatsivhudzi.		
Ndi a kona u shumisa maṭaluli.		
Ndi a kona u ṅwala ngaganyamvumbo.		

Z**w****i****t****e****n****g****o****m****u**

Thero ya 2: Khungedzelo na vhurendi

Mañwalwa a khungedzelo Themo ya 1 - Vhege dza 5-6

17 U vhala khungedzelo 36

U vhala khungedzelo. U sedzesa mañwalwa a no nyanyula, girafiki/zwifanyiso na thekhiniki dzi no nga u fulufhedzisa na ngila dza u nyanyula dzangalelo. U topola vhatsheshelesivhataleli na ngona dza u kunga. U baqekanya lushaka lwa vhatsheshelesivhataleli na tshitaela na maipfi a no qo shumiswa. U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo khatihhi na u topola milayo na thekhiniki.

18 U dizaina khungedzelo ya nñe muñe 38

Therisano nga thekhiniki dza u kungedzela. Therisano nga vhusevhegi ha u kunguwedza. U fhedzisa fuloutshati ya u dizaina khungedzelo. Therisano nga ngila dza u kwengweledza vhavhali. U ita khungedzelo nga murahu ha maga othe a u rangela u ñwala: u ñekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza khungedzelo iyi.

19 Dizainani burosha ya vhuendelamashango 40

U pulana na u ita mvetamveto ya garaṭa ya Z ya burosha ya vhuendelamashango Afrika Tshipembe. U ñekana mihumbulo sa tshigwada hu tshi ambiwa nga mihumbulo. U shumisa maitele a u ñwala: u ñekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. U shumisa fureme i re hone i tshi thusa kha u vhekanya zwiṭhu nga thevhekano yone. U dizaina burosha ine ya vha na zwidodombedzwa zwa vhuqamani na mitengo yo teaho. U lugisa na u ñekedza nga vhuḁele burosha ya u tou gera. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

20 U dzudzanyela phamfulethe 43

Dizainani phamfulethe yaṇu.

21 Luambo lu a tumana 44

U ñivhadzwa mafhungotswititi na mafhungo tserekano. U ñivhadzwa maṭanganyi. Ñefhungo na nyito U topola ñefhungo na nyito mafhungonitswititi na mafhungoni tserekano. U vhumba mafhungo tserekano hu tshi shumiswa maṭanganyi (nahone, fhedzi, ngauri, zwino na naho)

22 U kwengweledza 46

Therisano nga tshiffinga tshine kuhumbulele kwa u kwengweledza kwa shumiswa khatsho. U vhala kuhumbulele kwa u kwengweledza ho sedzesa lushaka lwa vhatsheshelesivhataleli, kuñekedzele na u aluwa ha kubulelwe kwa kuhumbulele (agumente).

23 U ñwala kuhumbulele kune kwa kungedzela 48

U pulana u ñetshedza hu tshi shumiswa mepe wa mihumbulo na nzudzanyo. U tevhedza kutshimbilele kwa u ñwala: u ñekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. U linga kuhumbulele nga u shumisa dibeithi kana tshipitshi. U ñwala kuhumbulele uku nga vhuḁele hu tshi shumiswa fureme.

24 Zwi shumiswa zwa vhurendi na zwa zwiñwevho 50

U ñivhadzwa zwishumiswa zwa vhurendi hu tshi katelwa na mamethafore, mafanyisi, pfanywa, onomotopia, khontsonentsi, asonentsi, na mañanisi/makaluli. Zwo katelwa zwothe heneṭha madzuloni a kha vhege dza 9-10 nga mulandu wa u shaya fhethu. Vhadededzi vha nga humela murahu kha bammbiri ja u shumela ji re kha vhege dza 9-10.

Mufhindulano i no amba Themo ya 1 - Vhege dza 7-8

25 Mufhindulano wa vhuḁati ha vhusiku 52

Nyito dza u ñivhadzwa dzi no katela u humbulela, u humbulela mañwalwa hu tshi shumiswa vhuḁevhegi ha u tou vhone. U sedzesa luambo lwa miraḁo ya muthu, zwi re luamboni na kushumisele kwa maipfi. Therisano nga fomethe ya mañwalwa. U baqekanya mañwalwa na vhaambi vhaḁo.

26 Hai wee Vho Ndaui! 54

U vhala tsitori (lungano). U sedzesa vhaambi na zwine vha amba. U fhedzisa nyito ya tholokanyongivho i no kwama zwine mañwalwa a amba. U ita litambwa ja lungano hu na muanetsheli na vhaambi vho fhambanaho.

27 U pulanela litambwa 56

U shumisa nzudzanyo kha u pulana litambwa. U topola thoho, vhabvumbwedzwa, bono kana fhethuvhupo, nyanetshelo na mulaedza. U ñwala litambwa hu tshi shumiswa fureme ya u ñivhadza vhabvumbwedzwa. U ṭana litambwa hu tshi shumiswa vhatambi vho fhambanaho vha re vhagudi tshigwadani. U pima kutambele.

28 U vhiga nga zwe vha amba 58

U vhiga nga zwe vha amba. U shumisa zwiḁevhe kha maipfi maambelwa. U vhumba mafhungo tserekano. U shumisa mafhambanyi na pfanywa.

Masiṭari a vhurendi Themo ya 1 - Vhege dza 9-10

29 U diphina nga vhurendi 60

U vhaḁala nṭha tshirendo, "Tshiatsiatsi tsha dudu". U thetshesha mutevhetsindo na u vhandelela zwanḁa. U sedzesa maipfi a re na raimi. U ñwala tshirendo tsha raimi. U tevhedza maitele kwa u ñwala: u ñekana mihumbulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. Nyito ya u tou vhone i no kwama thangeladzina. Nyito ya u tou vhone i no kwama mafanyisi.

30 Tshikhodo tsha Afrika Tshipembe 62

U amba nga zwickhodo na lushaka lwa mañwalwa. U livhanya tshikhodo na vhutshilo ha ḁuvha liñwe na liñwe. U ḁadza mepe wa mihumbulo u no amba nga Afrika Tshipembe. U ñwala tshirendotshikhodo nga Afrika Tshipembe. Tshirendotshiseisi tshi no amba nga ñwedzi tshine vhadededzi vha nga tshi shumisa arali vha tshi ṭoda.

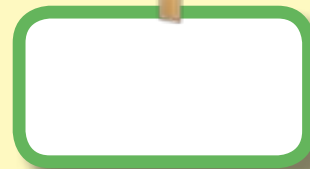
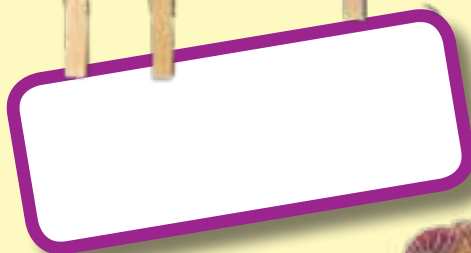
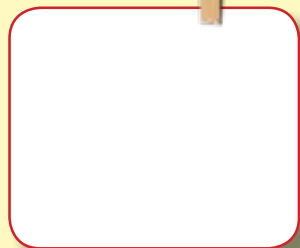
31 Ri renda ri tshi mona na ḁuvha 64

Nyito ya u rangela u vhala hu u itela u sumbedza vhudzivha ha tshirendo. U vhala tshirendo tsha mafhungomatsivhudzi. Tholokanyongivho i no kwama zwi re tshirendoni - hu ḁo ḁadza tshati ya tshikhalani. U ñivhadzwa maedzamuthu

32 Ñwalani tshirendo 66

U ñwala tshirendo hu tshi tevhelwa maitele a u ñwala: u songa mutumba, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. U sengulusa mamethafore, u a ṭalutshedza na u a ola. Vhadededzi vha nga vhuḁelela kha bammbiri ja u shumela ja 24 u itela u wana hafu zwiñwe mbonalo dza vhurendi.

Vhana vho karuwaho vha ambara Gear Store

No zwi pfa?

Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo.

**Hu na zwa tshipentshela zwa vhana vha Gireidi 6.
Na renga tshithihi, tshiṱwe ndi mahala!**

Dzhiawolala iyi ndi ya musi tshitoko tshi tshee hone.

**Kha ri
ṱwale**

Lavhelesani khungedzelo iyi nga vhuronwane. Rerani nga phindulo dza mbudziso dzi tevhelaho ni na khonani dzaṅu. Ni tshi fhedza ni ṱwale phindulo dza mudziso idzi.

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhathu vhafhio?

Vha miṅwaha ya
5 – 7

Vha miṅwaha ya
11 – 13

Vha miṅwaha ya
14 – 16

Vha miṅwaha ya
21 – 25

Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nga mini khungedzelo iyi i na ṱhoho i no sengenedza.

Ndovhololo ya mibvumo ya u
thoma kha maipfi i vhidzwa u pfi ndi
"alitheresheni/ndovhololo" ya themba
na pfalandothe). Tsumbo khei: Vele
wa Vondwe o vunda vothi.

Lavhelesani mafhungo aya mavhili a no bva kha khungedzelo.
Talelani mibvumo ye ya dovhololwa.

Muswa muñwe na muñwe u tama u vhone o karuwa sa vhañwe e tshikoloni.

Ri ri rengani **Gear Store** ni ambare zwi re na bvumo.

Hu na "r" nngana kha: "**Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo**".

Hu na "zw" nngana kha : "**Zwi kunga maño, Zwa tamiwa, Zwa tangedzwa**?"

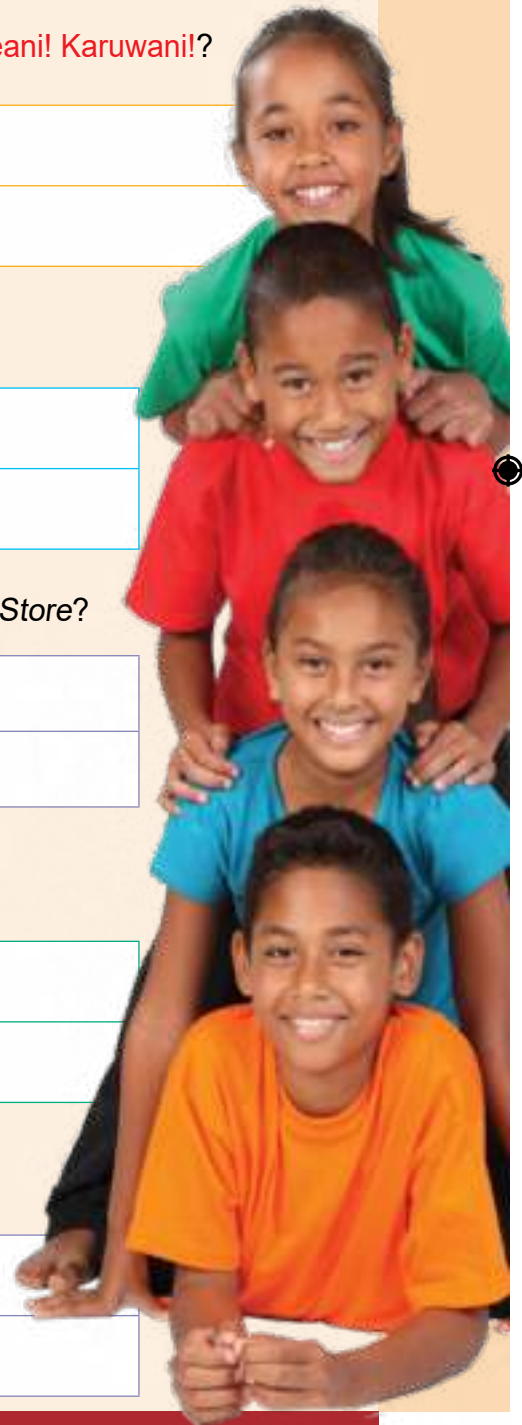
Ni vhone u nga ndi nga mini khungedzelo iyi i na tshilogeni tsha: **Divheani! Karuwani!?**

I tũtũwedza vhavhali nga ndilade?

I ni fulufhedzisa zwifhio arali ni tshi nga renga zwithu zwi no bva **Gear Store**?

Muñwalo musekene u re nga fhasi ha khungedzelo u ri vhudza mini?

Khungedzelo i tũtũwedza vhavhali uri vha ite mini?

Itani litambwa la u kungedzela tshibveledzwa kana tshumelo kha TV.

Pulanani khungedzelo yaṅu inwi muṅe nga u fhindlela, kha mepe wa mihumbulo, inwe na inwe ya mbudziso dzi re afho fhasi. Musi no no fhedza pulane yaṅu, ṅwalani na u ola khungedzelo iyi nga vhudele kha siatari la seli.

VHUSEVHEDI ha u ṅwala liṅwalwa li no kunga:

- Ni tea u divha vthathetshesivhataleli vhaṅu.
- Shumisani zwiṅogeni na mafurase a no kunga u itela u tṱula dzangalelo – tsumbo: “Homolowani – muṅani *KIT KAT*.”
- Shumisani zwifanyiso na zwi no tou vthonwa kha u ita uri khungedzelo i kunge maṱo nahone i dzule i mihumbuloni ya vthathu.
- Shumisani figara dza muambo sa alitheresheni, ndovhololo na raimi (Lavhelesani bammbiri la u shumela la 24 uri ni wane thuso siani la hezwi)
- Netshedzani mushumo waṅu wo kuna nahone u tshi vhalea.

Khungedzelo yanga

1 Khungedzelo yo itelwa vhonnyi?

2 Tshibveledzwa tshaṅu ndi tshifhio?

3 Ni ḑo shumisa tshiṅogeni tshifhio?

4 Ni ḑo shumisa thekhiniki ifhio kha u bvukulula vhuḑipfi ha lushaka lwa vthathetshesivhataleli?

5 Ni tṱula hani dzangalelo la vhavhali?

6 Khungedzelo iyi i fulufhedzisa vthathu mini?

7 Khungedzelo iyi i na ngoho ngomu?

8 No shumisa zwishumiswa zwa luambo sa alitheresheni? (Lavhelesani bammbiri la u shumela la 24 uri ni wane thuso siani la hezwi)

Duvha:

maipfi maswa

Kha ri
nwale

Dizainani khungedzelo yaṅu kha tshikhala tshe na ṅewa.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe uri ndi fhethu hufhio fhanu Afrika Tshipembe hu re na ndeme he na vhuya na hu vhona kana na hu dalela. Ndi hufhio huñwe fhethu hu re na ndeme hune na hu ñvha? Afho hune na dzula hone hu na fhethu hune ha vha na ndeme na u takadza, sa haya ha kale ha muthumuñvhalea, tshitediamu, vhumalaphukha kana fhethu hu no kunga maño?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ñhoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni ño vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni ñña.

Table Mountain

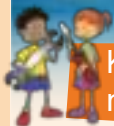
The Cango Caves

Sun City

Big Hole Kimberley

Kruger National Park

Soccer City

Kha ri ite nyito

Kherulani siañari ñi re seli ni ñi pete ñi ite burosha ya Garaña ya Z. Dizainani burosha ya u kungedzela fhethu hu no takadza Afrika Tshipembe hune vhaendelamashango vha nga tama u hu dalela. Hu nga vha fhethu ha vhufa, sa haya ha kale ha muthumuñvhalea, siñtediamu, tshifhaño tsha kale kana tshi no kunga, musiamu, zuu ya lushaka kana ngade ya lushaka, ñaka (matondoni), kana Table Mountain.

Siañari ña nga phanda ñi tea u vha na mepe wa Afrika Tshipembe na mafurase/tshilogeni tshi no kunga, sa tsumbo “Venda ña ha tshikamuroho ñi sa ladzi ñwana na ñdala”.

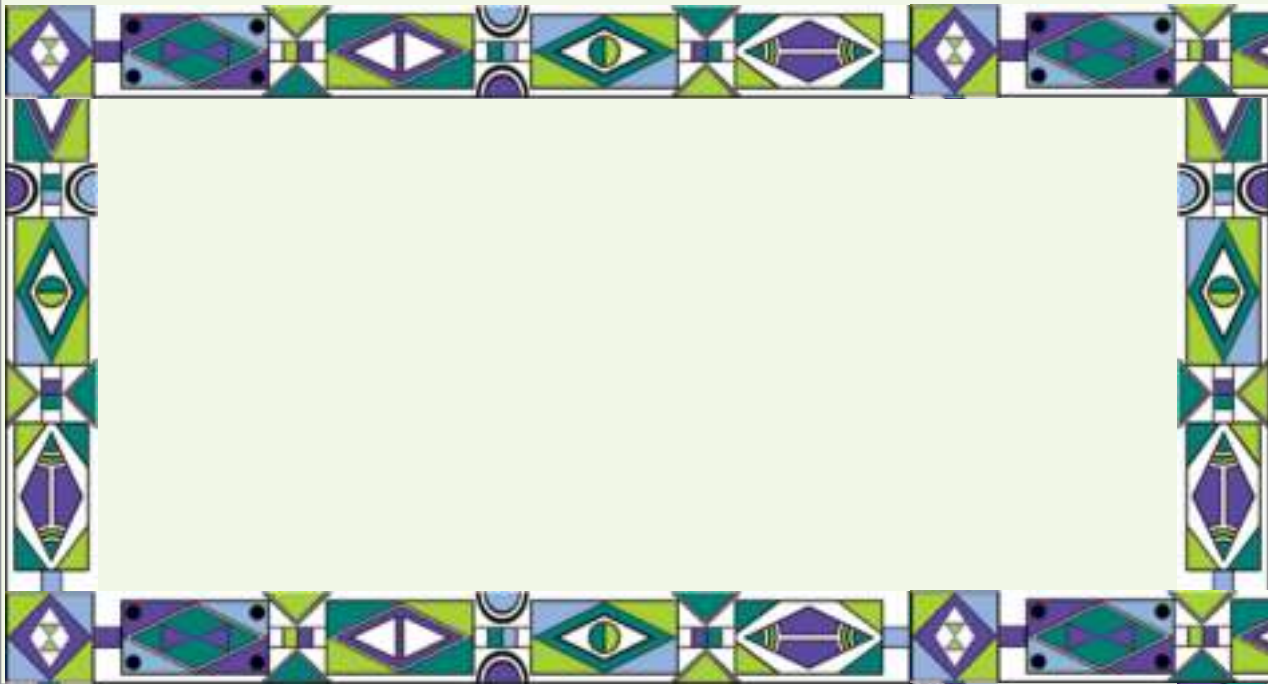
Kha ñiñwe na ñiñwe ña mañwe a masiañari, olani tshifanyiso ni ñwale na zwidodombedzwa zwoñthe zwine vha ño vhona.

Ni elelwe u dzhenisa na

- ñirese dza fhethu uhu,
- mutengo wa u dzheni, na
- zwifhinga zwa u dzheni.

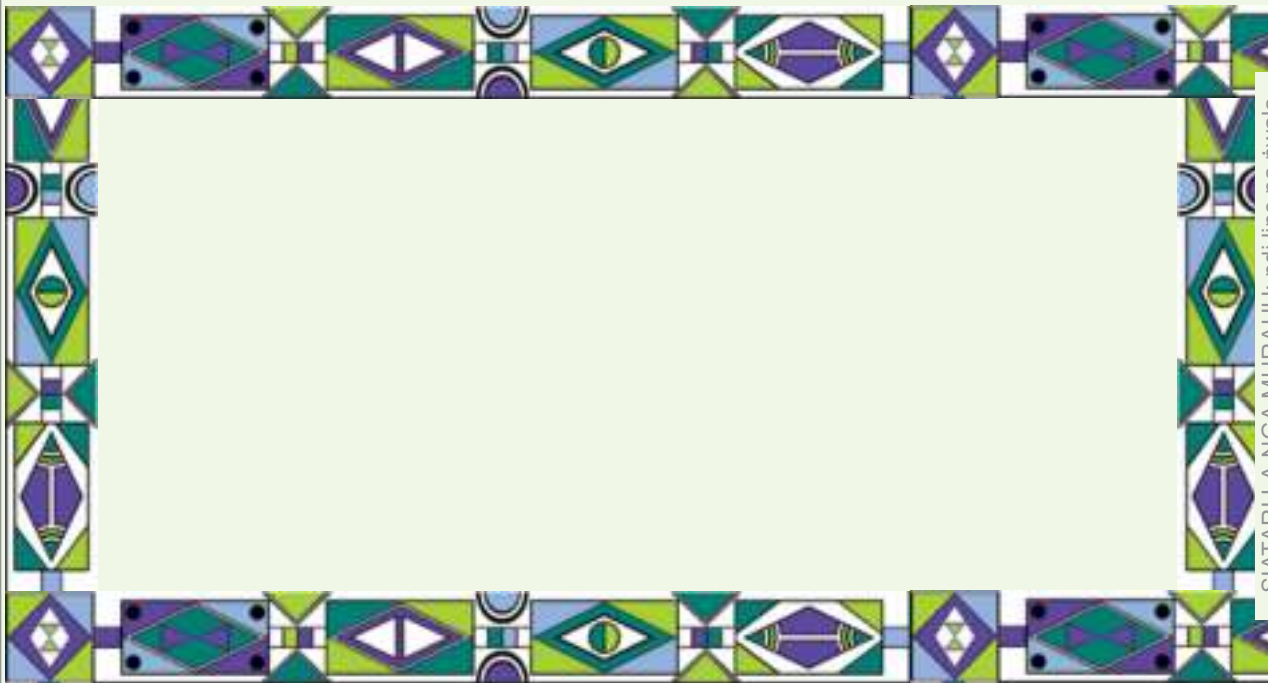

Pulanelani burosha yañu kha siañari ña 43

SIATARI LA NGA PHANDA: petelani phanda

1

SIATARI LA NGA MURAHU: ndi jine na riwala
zwidodmbedzwa zwaŋu khaŋo sa nomboro dza luŋingo,
ḡirese ya poswo na ḡirese ya imeji.

6

5

2

3

4

Kha ri
ñwale

Dizainani phamfulethe yañu. Dadzani mepe wa mihumbulo. Nomboro inwe na inwe ya tshibułoko yo imela nomboro ya siałari kha phamfulethe.

Musi no no ita dizaini ya mvetamveto, humbelani khonani yañu a i vhale.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. • Dovhololani mañwalwa añu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

1

Dizainani khavara ya nga phanda.

2

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

3

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

4

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

5

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

6

Ñwalani zwidodombedzwa zwa u ni kwama na ġirese.

Mafhungotswititi na mafhungotserekano

Fhungo li na zwipida zwivhili.

1. **Nefhungo** wa fhungo ndi muthu ane/ tshithu tshine fhungo la khou amba ngae kana ngatsho.
2. **Nyito** ndi zwine zwa khou ambiwa zwi no kwama muthu kana tshithu. Nyito i anzela u katela lipfanisi na liiti fhungoni.

Matodzi	o wa kha basigiri.
Nefhungo	nyito i re na liiti wa

Kha ri
nwale

Kha mafhungo a re afho fhasi, sumbedzani vhonefhungo na nyito nga u tou nwala. Nwalani nefhungo nga fhasi ha tshipida tsha fhungo tshine tsha ri vhudza uri ndi nnyi kana ndi mini tshine fhungo la khou amba ngae kana ngatsho. No no fhedza ni talele nefhungo. Nwalani nyito nga fhasi ha tshila tshinwe tshipida tsha fhungo ni talele liiti.

Fhungo line la vha na nefhungo muthihi fhedzi na liiti lithihi li pfi ndi fhungotswititi.

Vho Ndiafhi	vho baka kekhe.
Bufho	lo pfuka dzithavha.
Vho Ndiafhi vha muvhili	vho baka kekhe khulukhulu.
Bufho lihulu li no penya	lo pfuka thavha ndapfu.

U tuma mafhungo

Ro ya tshikoloni

naho

yo vha i tshi khou na nga maanda.

U tuma mafhungo
Arali ri tshi nga shumisa fhedzi mafhungotswititi musi ri tshi nwala kana ri tshi amba, kuambele na kunwalele kwashu zwi nga pfala zwi sa eleli zwavhudi. Arali ra nga tuma mafhungo ashu ri tshi shumisa matanganyi ri tshi itela u vhumba mafhungombumbano, hu do vha na u elela ha khwiye.

Kha ri
ñwale

Shumisani lithihi la haya mařanganyi kha u řanganya
mafhungo a re afho fhasi. Ni talele maiti

Maipfi ane ra a shumisa
kha u řuma mafurase,
mafhungomatavhi na mafhungo
a vhidzwa upfi ndi **mařanganyi**.
A na mushumo muhulwane wa
u vhofhekanya mafhungo.

zwino

nahone

naho

fhedzi

ngauri

1. Ann u a shuma vhukuma		tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi.
2. Ann tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi		u a shuma vhukuma.
3. O xela		o vha e na mepe.
4. Vho vha vha tshi shaya		vho vha vhe na zwo linganelaho u la.
5. Nomsa u pfana na maapula		na mapiere u a a takalela.
6. Nomsa u pfana na maapula		ha takaleli mapiere.
7. O hangwa bugu hayani		o kona u shumisa ya khonani yawe.
8. Mudededzi vho vha vha sa dini		a vha lemi ñwana.
9. Miroho yo aluwa zwavhuđi		mvula yo vha i songo nesa.
10. Mutsho wo vha u si wavhuđi		ra humbula u sa tsha řuwa.
11. O vha o sinyuwa		ndo lenga u swika.
12. O ya vhengeleni		a vho vhuya o renga tshokořeithi.
13. Sam u tamba khirikhethe		u dovha a tambavho na bola.
14. Ho vha hu tshi khou fhisu		ra humbula u ya u bambela.
15. Ha koni u vhona swiswini		ha reili vhusiku.
16. Ro humbula u sa tsha ya		ro lenga u vuwa.

Hu a swika hune na tea u kwengweledza vhañwe vhathu uri vha tendelane na kuhumbulele kwanu kana uri vha tende ni tshi ita tshiñwe tshithu kana uri ni vhe natsho? Arali zwo ralo, ni tea u guda u shumisa luambo lwa u kwengweledza. Rothe sa vhathu ri a shumisa kuambele kwa u kwengweledza, nga maanda musi ri tshi lingedza u ita uri vhabebi vhashu kana vhadededzi vha ri pfe.

Ndi khou tou humbela wee, Baba. Ndi nga fuwavo nowa? Ndi do i thogomela ...

Ndi khou tou humbela wee, Mma. Ndi nga yavho ha Sam wikende yothe? Musi vhabebi vhawe vha do vha vhe hone ...

Ndi khou tou humbela wee, Mama. Ndi nga nwala tshunwahaya yanga matshelo? Ro neta nga mushumo wa kilasini ...

Kha ri vha

Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho dza kuñwalele kwa u kwengweledza.

Thoho

Muñwe na muñwe wa fhano tshikoloni u tea u vhulunga muḁagasi.

Ndivho

Uri muñwe na muñwe wa afho tshikoloni a tende u vhulunga muḁagasi.

Vhathetsheseli-vhataleli

Thohoyatshikolo na vhadededzi

Tshiitisi tsha u thoma

Tsha u thoma, zwishumiswa zwa muḁagasi zwi shumisa muḁagasi munzhi. Zwi amba uri zwikirini zwa khomphiyutha, phurodzhekhitha na radio zwi tea u dzimiwa arali zwi si khou shumiswa. Kha vhege yo fhelaho, zwishumiswa zwothe zwa muḁagasi zwo siwa zwo funga nga bureiki na musi tshikolo tshi tshi bva.

Tshiitisi tsha vuvhili

Tsha vuvhili, zwiñwe zwishumiswa zwi no nga sa mavhone na dzihitha na zwone zwi la muḁagasi. Muñwe na muñwe u tea u dzima mavhone musi a siho lufherani lugede. Dzhitha na dzifene zwi tea u shumiswa fhedzi musi mutsho wo kalula. Kha vhege yo fhelaho, hu na dzihitha dze dza siwa dzi tshi khou duga vhusiku hothe.

Nweledzani kuhumbulele kwanu. Neani zwine na khou themendela musi ni tshi khunyeledza.

Ndi tshi khunyeledza, arali rothe ri tshi nga elekanya nga u vhulunga muḁagasi, ri nga kona u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa. Kha ri thome zwino u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa.

Rerani nga phindulo dza mbudziso idzi ni na khonani yanu. Muñwali u tahisa tshaka nngana dza kuhumbulele nahone u tahisa vhuṭanzi vhu fhio ha u tikedza kuhumbulele kuñwe na kuñwe.

Kha ri ambe

TV ndi tshithu tshavhuḁi kha vhana?

Thoho

Kha tsumbo iyi muḁwali u ri fha kuhumbulele kwa u tikedza na kwa u hanedza. U ḁwala uri “kha ḁiḁwe sia ...” fhedzi a dovha a ri “kha ḁia ḁiḁwe sia ...”

U ita uri vhathu vha tende uri TV a si tshithu tshavhuḁi kha vhana, na uri, naho i tshi nga ḁuḁuwedza ḁḁowelo i si yavhuḁi, i a dovha ya ḁisedza vhana matheriaḁa wa pfunzo na u ḁana vhuḁifari havhuḁi.

Ndivho

Ndivho

Tshigwada tsha vha-tshelesivhaḁaleli

Kha ḁiḁwe sia, khungedzelo dza TV dzi ḁuḁuwedza vhana u vha vharengi vha re na tseḁa. Nga ḁḁha ha zwenezwo, vhana a zwi vha thusi tshithu musi vha tshi ḁwa vho ḁalela mitambo kha TV. Vha tea u bva vha ya u tamba mitambo ḁḁa hangei.

Kha ḁiḁwe sia

Kha ḁiḁwe sia, TV i a kona u ḁisedza vhana mafhungomatsivhudzi ane vha a lila. Hu na mbekanyamushumo ḁnḁhi, dzi no nga sa The Learning Channel, dzine dza funza vhaḁaleli ngudo dzi re na ndeme. Zwiḁwe hafhu ndi zwauri, TV i dovha hafhu ya funza vhathu ḁḁowelo dzonedzone dza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Kha ḁia ḁiḁwe sia

Ndi tshi vhina, naho u ḁalela TV zwi tshi nga ḁavha ḁḁowelo mmbi, zwi a dovha zwa funza na u ḁuḁuwedza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Nweledzani mihumbulo yaḁu. Ni ḁee themendelo ya u vhina.

Kha ri ambe

Ndi kuhumbulele kungana kune muḁwali a ḁahisa?

Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi ima na TV.

Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi sasaladza TV.

Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhadededzi vha nga ku funa?

Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhabebi vha nga ku funa?

Maipfimaswa

Kha ri
ite nyito

Rerani nga t̄hoho dzi tevhelaho ni na khonani yaṅu ni kone u nanga nthihi ni n̄wale ngayo. No no fhedza, shumisani bammbiri ʒa u shumela ʒi tevhelaho kha u dzudzanya

Tshikolo tshi fanela u vala tshifhinga tshilapfu.

Vhana vha
tea u fhiwa
tshuṅwahaya
t̄hukhu.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u n̄wala.
- N̄walani mvetamveto. • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. • Dovhololani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino n̄walani maṅwalwa a ya buguni yaṅu nga vhudele.

1

Ndivho

2

Lushaka lwa
vhathetshesesi-
vhaṭaleli

3

Kuhumbulele
kwa u thoma

4

Kuhumbulele
kwa vhuvhili

N̄walani t̄hoho ya mafhungo hafha

5

Kuhumbulele
kwa vhuraru

6

U themendela

7

Phenndelo

Kha ri
ambe

Lingani kuhumbulele kwaṅu zwi tshi nga ni kha dibeithi ni sa athu u n̄wala kha siatari ʒa seli.

Kha ri
ñwale

Shumisani mepe wañu wa mihumbulo kha
u luka kuhumbulele kune kwa ðo shandula
mihumbulo ya vhathu.

Thoho

Ndivho

Lushaka lwa
vhathetsheseli-
vhañaleli

Kuhumbulele kwa u
thoma ku no tikedza
thoho ya mafhungo
añu

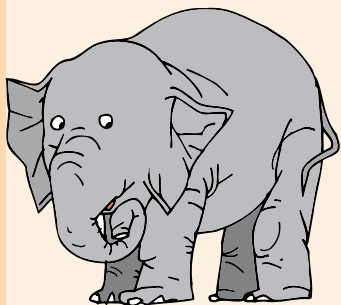

Kuhumbulele
kwavhuvhili ku no
tikedza thoho ya
mafhungo añu

Nweledzani mihumbulo
yañu. Ni ñee
themendelo ya u vhina.

Zwifanyiso zwa muhumbulo

Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi vhambedza zwithu zwiñhili tsha guma nga u bula hune izwi zwithu zwa fana hone. Hu shumiswa maipfi a no nga fana na kana sa.

O hula sa ndou.

Ni nga kona u elelwa zwiñwe zwifanyiso zwa muhumbulo?

Mamethafore

Limethafore li vhambedza zwithu zwiñhili nga u amba uri tshithu tshigede ndi tshiñwe. A li shumisi maipfi a no nga fana na kana sa.

Malindi ndi thase.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Alitheresheni

Maipfi a no thoma nga maledere a no fana a shumiswa a tshi tou tevhekana hu u itela u kunga vhavhali.

Pfuko dzi pfuka dzi sa pfali.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Asonentsi

Maipfi a re na mibvumo i no fana ya pfalandothe a shumiswa kha u edzisela zwine muthu a khou ñwala ngazwo kana u edzisela limudi.

E thaputhaputhu, e dzadzadza?

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Pfanywa

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fana.
Ri shumisa pfanywa musu ri tshi tama uri luambo lwashu lu nyanyule.

O vhuuya o fhela/o sekena/e ludingedinge.
Ni nga kona u elelwa dzihwe tsumbo?

Mafhambanyi

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fhambana.
Ri a shumisa kha u sumbedza khanedzano.

Ni nga kona u elelwa dzihwe tsumbo?

Onamatopia

Haya ndi maipfi ane a edzisela mibvumo.
Ni nga kona u elelwa dzihwe tsumbo?

Khonsenentsi

Vele wa Vondwe o vaiwa nga vunga nga vuvu na vivho.

Ni nga kona u elelwa dzihwe tsumbo?
Lavhelesani ni vhone uri v i dovhoololwa lungana.

Linanisi/Iikaluli

Ri shumisa linanisi kha u nanisa zwithu.

Li a fhisa Niani, Vhukalanga li gotsha nama
Ni nga kona u elelwa dzihwe tsumbo?

naka

luvhilo

Kweee
kweee
kwee

Huhu
huhu

Kha ri
n'wale

Mañwe a mafhungo a re vhukati afho fhasi a tšutshedza uri muthu a re kha tsha u la ndi muthudde, ngeno mañwe a tshi tšutshedza muthu a re kha tsha monde. Talani mutalo u tshi bva kha fhungo liñwe na liñwe u tshi ya kha muthu o teaho.

U khou tōda
mini
nnda vhusiku?

Livhone la lutombo
li no poidza.
U ambara yunifomo ya muvhala
wa lutombo i re na mutsetse.
Mavhudzi awe a dzula
o thamalala.
U dzula a tshi nga ha tšambi.
U na ipfi lidenyadenya.
U vhone a tshuwa na u
divhona mulandu.
U vhone a sa sei.
U pfi Khuliso, wa minwaha
ya fumithihi.

A huna
Ndi khou divhona
n'wedzi na n'aledzi.

Kha ri
n'wale

N'walani zwine vha khou vhudzana. Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi mufhindulano. Mufhindulano u ri vhudza zwine vathu vha amba.

Matambwa a n'walwa ngaurali. Musi no no fhedza mufhindulano, u shumiseni kha u ita litambwa henefho kilasini.

Pholisa: U khou tōda mini nnda vhusiku?

Khuliso: _____

Pholisa: _____

Khuliso: _____

Pholisa: _____

Khuliso: _____

Pholisa: _____

Duvha:

Maipfi maswa

Kha ri
ambe

Ndi vhathu vhangana vha no khou amba kha mufhindulano uyu?

Ndi nnyi na nnyi?

Maipfi ane a ɔo shumiswa nga pholisa a ɔo fhambana ngafhi na a kutukana ku sa pfi?

Kha ri
ñwale

Ñwalani phara ine ya ɔalutshedza muñwe na muñwe wa avha vhathu.

Zwino ñwalani mufhindulano wa vhukati ha inwi na mudededzi wañu.

Ñwalani dzina ɔanu kha mitaladzi mitswuku.

Mudededzi: Ndi lwavñuraru zwino kha vñege he ni si ite tshuñwahaya yañu.

Mudededzi:
(Inwi):

Mudededzi:
(Inwi):

Mudededzi:
(Inwi):

Vhabvumbudzwa vha re tshitorini itshi ndi vhonnyi?
Tshi anetshelwa nga ndilade? Ni a kona u topola
nzulele ya mufhindulano? Vhaambi ndi vhonnyi?

Kha ri vhole

Kha ri ambe

Vhalelani litambwa ili ntha ni na khonani dza u dza sumbe u itela uri muñwe na muñwe
wa u a vhole tshipida tshithihi tsha zwine zwipuka zwa khou amba ngeno muthihi kha
vhoiwe a tshi do vha ene muanetsheli a no vhalala zwi re vhuwati.

Kalekale, zwipuka zwothe zwa mudanani wa Sananga zwo vha zwi tshi dzula zwothe zwo takala.
Lo vha li la maladze, hu tshi vhosankambe, he mbiqi dza mavhala, he vhomvuvhu, vhotalingwane
vhongweni, he ndou khulu na vhothamuwani vhothoho. Lo vha lo sina midzi u swika hu tshi mbo di
pfulutshela ndau ye ya lila u ponda idzi phukha dzothe! U bva lenelo duvha, phukha dzo vha dzi tshi
dzula dzo tshuwa. Fhedziha, linwe duvha, phukha dza tshea tsheo ya vhahali: dza ri dzi tea u ya dza
amba na Vho Ndaui uri hu wanale thandululo ya thaidzo iyi. Musi Vho Ndaui vha tshi vhone phukha
dzothe dzi tshi sendela, vha pfa vho takala nga maanda, ngauri vho humbula uri namusi a vha nga
do didina nga u zwima – ngauri tshiswilo tshi khou tou didisa tshone tshine. Fhedzi zwenezwi Vho
Ndaui vha tshi tou thoma u rothisa nthe, thoho ya tshivhiti ya mbo amba navho.

Thoho: Ndi amba Muhali... ee ...nnn ... ri khou tama u amba navho nga mafhungo a no khou
dina vhukuma. Arali vha nga ri ponda rothe hafha vha do sala vhe khosi ya nnyi?

Khathihi fhedzi phukha dza mbo thoma u amba mazha.

Mbiqi: Ndi ngoho, vha do sala vha si na vhalanda.

Ngweni: Vha do sala vhe vhothe shangoni lavho.

Mvuvhu: Nahone vha do la mini ngauri hu do vha hu si tshee na tsha u zwima!

Muzhou: Vha do fa nga ndala, Vhafuwi!

Sankambe: Zwino ro da na muhumbulo hafha: Arali vha nga litsha hezwi zwa u twa vha khou ri
ponda, zwiliwa zwi do diswa kha vhone nga rine duvha linwe na linwe.

A vha nga twi vha tshi zwima. Vhone tshavho hu do vha u talela TV duvha lothe.

Vho Ndaui vha thetshesela zwa zwa vha zwi tshi khou ambiwa.

Vho Ndaui: Ni do ndisela zwiliwa? Ndi thandululo yavhudi heyoi! Fhedzi ndi tea u ni tsivhudza
hafha: na tou pfuka duvha lithihi fhedzi, ndi do ni roda nothe nga luthihi!

Thendelano ya mbo vha yeneyo. U bva wonoyo musu, ha rumelwa tshipuka tshithihi nwavhoni wa
Vho Ndaui duvha linwe na linwe. Ha mbo swika duvha la uri Sankambe tshi vhe tshitavhelo tsha Vho
Ndaui. Sankambe tsho vha tshi sa todi u fa, tsha mbo luka maano.

Musi ni sa athu vhalala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri manwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani mato (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhalala nga mini.

Musi ni tshi khou vhalala

- Vhambudzani zwa na humbulela na zwa na vhalala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni ntha.

Sankambe tsha tshimbila nga u ongolowa tsho livha n̄wāv̄honi wa Vho Ndaū. Vho Ndaū vho vha vhe na n̄dala nga maanda. Musi vha tshi vhona Sankambe kwo t̄ukufhala kwo rali, vha sinyuwa vhukuma.

Vho Ndaū: U vhona u nga kuvhuda kut̄ukut̄uku ngaurali ku nga mpfusha? Ndi na n̄dala nga maanda, nahone idzou vhona uri wo onda hani na u t̄ukufhala!

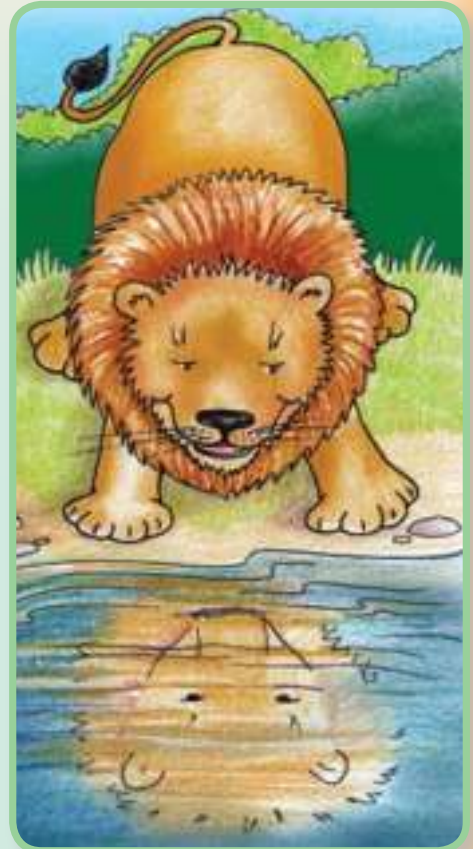
Sankambe: Vha a ñivha Vhafuwi, phukha dzo vha dzo vha rumela mivhuda ya rathi, fhedzi mit̄anu ya vho pondiwa nga inwe ndau n̄dilani.

Vho Ndaū: Ndi ndau ifhio yeneyo? Ndi n̄ne khosi ndi ndothe hafha.

Sankambe: Ho vha hu ... ndi... hu na ... hu na l̄in̄we l̄idau l̄ihuhulu. L̄idau l̄a hone l̄o ri vhudza uri ndi l̄one khosi ya mahosi othe hafha sananga.

Vho Ndaū: N̄dariyeni u ntsumbedze l̄idau l̄a hone, uri ndi l̄i funze mikhwa – hoyu ndi muvhuso na shango L̄ANGA!

Sankambe na Vho Ndaū vha mbo swika mulamboni wo tsaho vhukuma. Sankambe tsha vhudza Vho Ndaū uri l̄idau l̄i ngomu maḡini. Vho Ndaū vha t̄odzimela maḡini vha vhona murunzi wavho. Vha vhona u nga ndi l̄ila l̄in̄we l̄idau. Vha vhomba nga ipfi l̄ihulu vha mbo ñi fhufhela maḡini vha tshi lwa na zwe vha humbula uri ndi l̄ila l̄in̄we l̄idau. Vho Ndaū vha tshi ralo vha gekhana na tombo lihulu vha mbo ñi nwela kotho. Sankambe, tshe tsha vha tshi songo takala zwone, tsha humela kha dziñwe phukha uri tshi vha vhudze mafhungomaḡifha. Nangoho u bva tshitshetsho phukha dzo tshila dzo takala afha muḡanani wa Sananga.

Kha ri
n̄wale

Vhalani mbudziso dzi tevhelaho ni dzi fhindulele kha zwikhala zwe na n̄ewa.

Ndi nga mini phukha dzo vha dzi tshi ofha Vho Ndaū ngaurali?

Maano a Sankambe o vha afhio?

T̄hoho yavhudi ya lungano ulu i nga vha ifhio?

Ndi nga mini phukha dzo vha dzi tshi kakamela musu dzi tshi amba na Vho Ndaū?

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u űwala.
- űwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yaűu a dzudzanye mvetamveto yaűu. • Dovhololani maűwalwa aűu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino űwalani maűwalwa a ya buguni yaűu nga vhudele.

Kha ri
ambe

Kha mabambiri a u shumela o fhiraho no vhala mifhindulano mivhili. Zwino dilugiseleni u űwala mufhindulano waűu inwi muűe. Shumani ni na muűwe nga inwi ni tshi fhedzisa mepe uyu wa mihumbulo.

Themo ya 1 – Vhege 7–8

Dzina la litambwa

1 Vhabvumbédzwa ndi
vhonnyi?

2 Puloto yaűo ndi ifhio?

4 Muanetsheli u do amba
zwifhio?

3 Fhethuvhupo ndi
hufhio?

5 Ndi mulaedza ufhio une
nda tama u fha vhathu?

Kha ri
űwale

Shumisani mepe wa mihumbulo kha u ita mvetamveto, musi no no fhedza u dzudzanya mvetamveto, űwalani litambwa laűu nga vhudele tshikhalani tshe na űewa.

Talutshedzani fhethuvhupo

Madzina a vhabvumbédzwa	Zwine vha amba zwi kha tsifhinga tsha zwino

Ni nga bveledza vhabvumbédzwa vhaűu ni tshi shumisa zwine vha amba. űwalani maipfi a no ambiwa nga vhabvumbédzwa vhaűu kokotolo. űwalani madzina a vhabvumbédzwa vhaűu kha kholomu i re kha tshanga tsha monde ni űwale zwine vha khou amba zwi kha tsifhinga tsha zwino.

Duvha:

[illegible]

Kha ri
ambe

Irini vhagudi vha tshigwada tshaṅu vha vhale ḽitambwa ḽe na ṅwala. Vho kona u tevhela puloto? Vho kona u ṭalukanya vhabvumbedzwa vha re kha ḽitambwa ḽaṅu.

U shumisa zwiḽevhe: Ni tea u thoma kana u fhedza nga maiti a no shuma na maipfi a no nga: **tshi**, **ri**, **hu**, **mbo** na **no ralo**. “Ndi khou humbela uri ni nthuse,” ndi Bongi a **tshi** humbela kana Bongi a **tshi** humbela a **ri** “Ndi khou humbela uri ni nthuse.” “Ndi nga ṭuwa na inwi?” **hu** vhudzisa Peter kana Peter a **tshi** vhudzisa a **ri** “Ndi nga ṭuwa na inwi?”

Kha ri
ṽwale

Dzhenisani
zwiḽevhe
mathomoni na
magumoni a zwe
muambi muṽwe na
muṽwe a amba.

Ṭhoho ya vhudzisa Vho Ndau ya ri Ndi nga amba navho?

Sankambe tsha ri arali vha nga ri ṭa vha ḽo sala vhe vhoṭhe shangoni ṭavho.

Ndau ya vhudzisa ya ri ni ḽo nḽisela zwiliwa ṽwavhoni wanga naa?

No zwi itela mini? Ndi ene a tshi vhudzisa.

Anna a ri a huna tshine ra nga ita.

Zwino ṽwalani zwine vha khou amba sa maipfi maambelwa.

Anna

Ni vḽona u nga i ḽo na nga Mugivḽela?

Tshifḽinga tshoṭhe tshati ya mutsho i sumbedza
mvula vḽusiku fhedzi.

Bongi

Jabu

Ndi zwone zwavḽudi ngauri Chiefs i khou tamba.

Tanganyani mafhungotswitii aya uri a ite mafhungo tserekano.
Shumisani **nahone** na **ngauri**.

Tshimange tsho la mbevha. Tshimange tsha dovha tsha la tshisi.

Ro pfa ro tshuwa. Ro pfa phosho.

Mmbwa yo huvha. Ho vha hu na muthu getheni.

Vho gidima vha khuda. Mvula ya na.

O renga rokho. O dovha a renga na zwienda.

Kha ri
hwale

Wanani **pfanywa** (maipfi a no amba zwithihi) dza maipfi a re kha thebuḽu. Shumisani maipfi aya uri a ni thuse.

Pfanywa ndi maipfi a re na thalutshedzo dzi no fana. Tsumbo, **lima** ndi pfanywa ya **gweḽa**.

xela

vhaḽa

lamba

veta

humbudza

vhulenda

mbava

mafhi

hwenya

shengela

tambula

tota

dzida

zanyuka

ngalangala

padza

hana

tsivhudza

vhuhwavho

fobvu

mukhaha

Wanani **maf hambanyi** a maipfi o talelwaho. A hwaleni tsibogisini tshi re magumoni a fhungo.

Uyo musi ho vha hu tshi khou rothola.

Nda sinyuwa ndi tshi vhona kukaladzi kwanga ku tshi khou shulula swobo.

Ndo tshimbila nga bisi ndo ima.

Ni bvule zwiambaro zwa mivhala mivhili.

Khuni tsekene ndi dzone dzi no dugesa.

Bugu yanga ya tshikolo yo xela.

Kha ri
vhale

Tshiatsiatsi tsha duda

Ndi atsiatsi ya tshiatsiatsi.

Ndo thoma mulovha.

Nda nga ndi sa lovha.

Nda ya ha dokotela.

Nda vhuya ndo tokotela.

Mishonga i minzhi.

Atsia! Atsia!

Nda dzhena nguvhoni.

Atsia! Atsia!

Na mitoroni.

Thishu dzo fhela.

Ndi tshi fumula.

Ndo feila thesite ya mupeleto.

Nga tshiatsiatsi Vho Thitshere.

Bruce Lansky (tsho tou pambiwa)

Kha ri
ambe

● Lingedzani u thetshesela mutevhetsindo kana mudivhitho wa tshirendo itshi.

● Tshi vhaleleni ntha ni vhandele mudivhitho zwanda.

● Ambani na muñwe nga inwi nga mafhungo a tshirendo itshi.

Kha ri
ñwale

Ñwalani tshirendo tshañu inwi muñe.

Ni lingedze uri mutaladzi muñwe na muñwe wa vuvhili u vhe na ipfi li re na mutevhetsindo. Itani mvetamveto ya tshirendo tshañu inwi muñe. Tshi vhaleleni khonani yañu ni tshi tou vhalela ntha ni kone u tshi ñwala tshikhalani tshi re afho fhasi.

Kha ri
ñwale

Shumisani mañwe a thangeladzina idzi kha u
fhedzisa mafhungo a re afho fhasi.

nga fhasi

ntha ha

seli ha

tsini na

murahu ha

kha

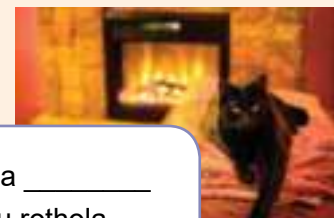

Nndwakhulu u dzula _____ bada ine
a i pfuka ðuvha liñwe na liñwe.

O vhea bugu _____
tafula.

O fhufha a pfuka _____ gethe.

Tshimange tsho dzula _____
mulilo nga uri hu khou rothola.

Luswielo lu _____ vothi.

Vho hwala dzanda la khuni
_____ thoho.

Kha ri
ñwale

Ñwalani dzina la tshipuka ni tshi
itela u fhedzisa mafanyisi.

Ri anzela u talutshedza tshiñwe tshithu nga u amba
uri tshi fana na tshiñwe tshithuvho. Tsumbo, arali
muthu a tshi tshimbila nga u ongolowa ri ri "U na
thotho dzi no nga dza luaviavi." Hezwi zwi vhidzwa
upfi ndi lifanyisi. Ri anzela u shumisa zwipuka na
zwickhokhonono kha mafanyisi.

1 U lemela sa ndou

ndou

2 O nona sa nguluvhe.

3 O lapfa sa mupapawe.

4 U fela felo sa bete.

5 O naka sa ðuvha.

6 U ðikukumusa sa phikhokho.

7 U na vhutshivha sa nowa.

8 U ðifuna sa tshimange.

Kha ri
vhale

Kha ri farane nga zwanda, Riṅe
vha lushaka lu no diṱongisa.
Roṱhe ri imba luimbo lwa, Nkosi
Sikelel' iAfrika.

Na riṅe vhana vhaṱuku. Ri tea u fhaṱa
shango ḽashu.

Kha ri ite uri Afrika Tshipembe ḽi vhe ḽa
khwine
Nkosi Sikelel' iAfrika.

Ri vharangaphanda vha matshelo,
Vharangaphanda shangoni ḽa masana.
Nkosi Sikelel' iAfrika.

Kha ri
ambe

- Tshikhodo itshi tshi amba nga mini?
- Ndi nga mini ri tshi ri ndi tshirendotshikhodo?
- Tshikhodo itshi tshi na mutevhetsindo?
- Ndi lini hune vhathu vha ita zwirendozwikhodo?

Kha ri
ṅwale

Ni vhona u nga vhoiwe sa vhagudi ni nga ita mini kha u ita uri shango ḽashu ḽi vhe ḽa
khwine? Dzhenisani mihumbulo yaṅu kha hoyu mepe wa mihumbulo.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u ṅwala.
- Ṽwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. ● Dovhololani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ṅwalani maṅwalwa a ya buguni yaṅu nga vhudle.

Duvha:

Maipfi maswa

Zwino ñwalani phara nga uri ni nga ita mini uri shango la Afrika
Tshipembe li dzulee khalo.

Kha ri
ñwale

Shumisani mihumbulo iyi kha mepe wa mihumbulo.

Ro ni fha fhungothoho (mihumbulo muhulwane) line na nga thoma ngalo phara iyi.

Afrika Tshipembe ndi shango la manakanaka nahone rothe ri nga thusa kha u ita uri li tshilee khalo.

Zwino ñwalani tshikhodo tshanu inwi mune nga vhutshilo ha Afrika Tshipembe.

U diphina

Eee! Kha vha vhone ñwedzi wee,

Wo tshena wo tou wee;

Eee! Kha vha vhone mmawe

U nga lamma tadulu.

Kwo vha ku kutukutuku ila

vhege. Ku tshi nga vhura ha

Vho Ligege; Namusi ndi muhuluhulu

Wo ola O khulukhulu.

E Follen (tsho tou pambiwa)

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

- Madzina a pulanete ni a a ðivha?
- Ni a ðivhudzisa uri pulanete dzo tou itisa hani?
- Dzi fana na pulanete yashu, Lifhasi?
- No no vhuya na vhona dziñwe dzadzo vhusiku, ngei ðadulu?
- Ni a zwi ðivha uri ri vhukule vhungafhani u bva kha ðuvha?

Tshirendoni itshi Pluto i kha ði pfi ndi pulanete. Nga 2006, vhoradzisaintsi vho tendelana kha ðhalutshedzo ntswa ya uri pulanete ndi mini, vha pfana uri Pluto a si pulanete.

Hu na pulanete dza ðahe dzi no mona ðuvha? Thetshelesani ndi tshi dzi vhidzelela nga nthihi nga nthihi. Mercury? Ndi hone! Ndi wa u thoma. Ndi tsinitsini na ðuvha. Venus? Ndi hone! Ndi wa vhuvhili Ndi a penya, sa dzinga. Lifhasi? Ndi hone! Ndi wa vhuraru Lifhasi haya hashu. Mars? Ndi hone! Ndi wa vhuña Ndi mutswukutswuku, idani ni nndalele.

Jupiter? Ndi hone! Ndi wa vhuñanu Ndi nge muhulusa, fano ni nga si tshile. Saturn? Ndi hone! Ndi wa vhurathi Rinngi dza buse na aisi. Uranus? Ndi hone! Ndi wa vhusumbe. Ndi tengama ndo sendama, ðadulu kule. Neptune? Ndi hone! Ndi wa vhumalo Ndi na phopho khulukhulu. Pluto? Ndi hone! Ndi wa vhuñathe. Ndi mutukusa kha vhothe, ndi mutshilani.

M Goldish (tsho tou pambiwa)

Kha ri ambe

- Tshirendo itshi tshi khou amba nga mini?
- Ni vhona u nga ndi ngani murendi o ñwala itshi tshirendo?
- Tshirendo itshi tshi ni vhudza mini nga kudzulele kwa pulanete?
- Pulanete yashu, Lufhasi, i vhukule vhungafhani na ðuvha?
- Vhalelani tshirendo itshi ñtha ni rwe mulenzhe fhasi ni tshi tevhedza mutsindo watsho.

Kha ri ñwale

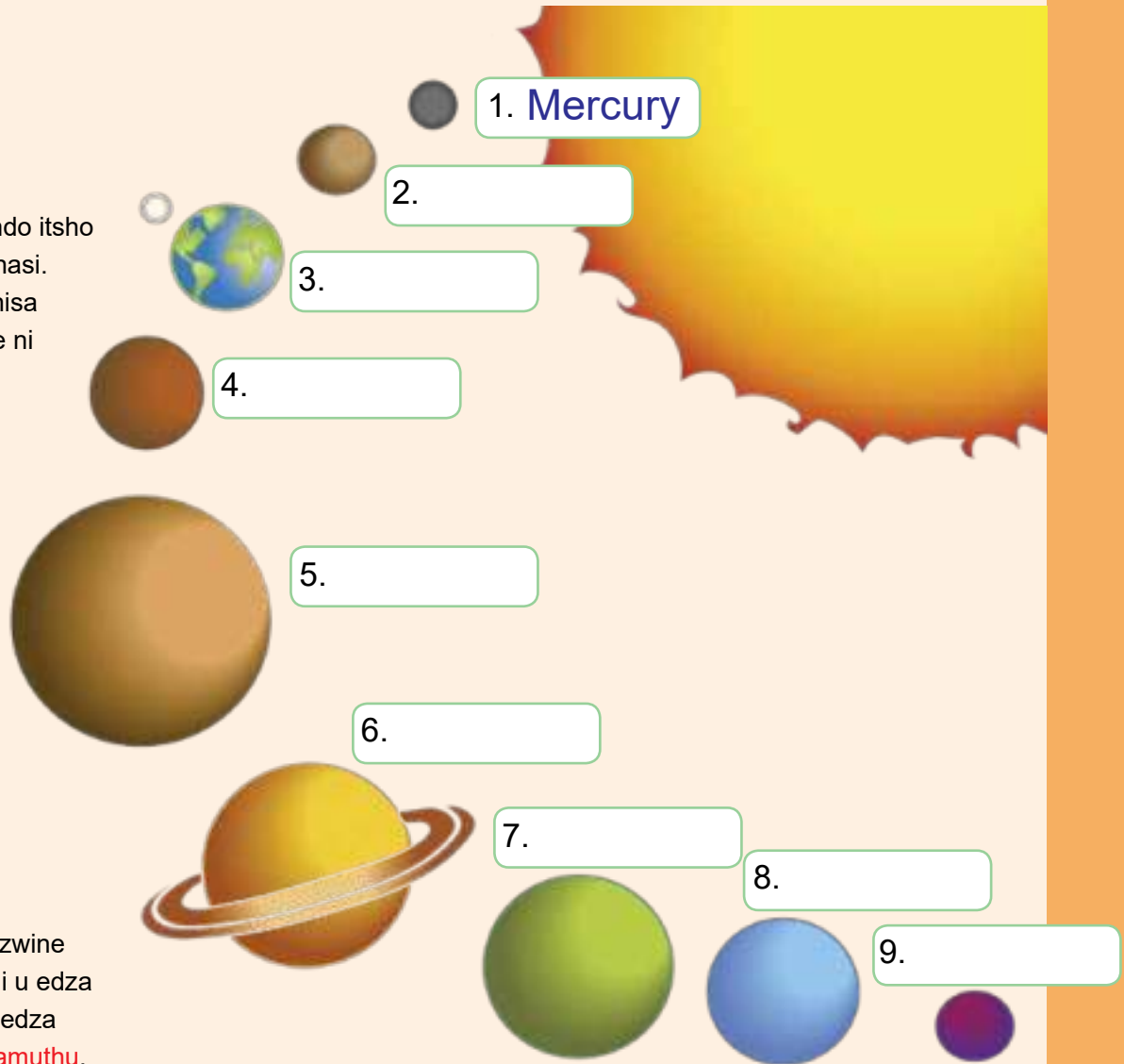
Tshirendoni itshi wanani phere dza rathi dza maipfi ane a vha na mutevhetsindo ni dzi ñwale afho kha thebulu.

kule	tengama				

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tshirendo itsho na nyolo i re afho fhasi. Lingedzani u dzhenisa madzina a pulanete ni tshi tevhedza zwine tshirendo tsha ri vhudza zwone malugana na vhuimo ha pulanete dzi tshi mona na ðuvha. Kha hetshi tshirendo, murendi u vhidzelela pulanete nga nthihi nga nthihi dzi tshi fhindula. U dzhia pulanete idzi sa vhathu. Ndi zwine ra zwi vhidza uri ndi u edza muthu, maipfi a no edza muthu a pfi **maedzamuthu**.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanela u nwala.
- Nwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. • Vusuludzani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino nwalani maṅwalwa a ya buguni yaṅu nga vhidele.

Kha ri
nwale

Pulanani u nwala tshirendo. Nwalani mafhungo mavhili a re na raimi tshibogisini tshiṅwe na tshiṅwe. Shumani na khonani yaṅu. Nekanani mihumbulo ni nwale zwibogisini mihumbulo ine na ḑo i shumisa tshirendoni tshaṅu. Ni kone u nwala mafhungo mavhili a re na raimi tshibogisini tshiṅwe na tshiṅwe.

Themo ya 1 – Vhege 9–10

Ṭhoḥo ya tshirendo

Limethafore ndi mini?

Ri shumisa nga maanda mamethefore zwirendoni.

Limethafore ndi musi hu tshi shumiswa ipfi (kanzhi dzinazwalo) kana

lifurase kha u talutshedza mvumbo ya tshiñwe tshithu. Tsumbo ndi: U na mbilu ya tombo.

U tou vha thase. Musi ni tshi shumisa limethafore, ni vha ni tshi khou vhambedza zwithu ni sa shumisi "sa" kana "fana".

Kha ri
ñwale

Zwino ñwalani tshirendo tshañu nga vhudele ni tshi rendele kilasi.

Kha ri
ambe

Bulani zwine liñwe na liñwe la mamethafore aya la amba.

Olani tshifanyiso tsha u sumbedza lithihi lao.

Mudededzi washu vho vha vha siho, mapfene a tsitsa vhana.

A tou oma nga nyofho.

Thesite yo vha i sa kongi – i tshi tou vha dzhia wo lala.

U fhedza!

Ndi a kona

- u vhalala lungano.
- u vhalala mañwalwa a u kungedzela.
- u sengulusa mañwalwa a u kungedzela.
- u vhalala atikili ya gurannda.
- u topola thoho ya mafhungo, ndivhadzamuvihi, marangaphanda.
- u vhalala mufhindulano
- u pulana na u ñwala tshitori.
- u pulana na u ñwala atikili ya gurannda.
- u pulana na u ñwala mufhindulano
- u humbulela uri tshitori tshi do fhela nga ndilade.
- u ita litambwa li no kwama tshitori.
- u topola vhabvumbudzwa, puloto na fhethuvhupo.
- u shumisa thangi na mitshila.
- u bula mafhambanyi na pfanywa.
- u talukanya nefhungo na nyito.
- u topola na u shumisa tshaka dzo fhambanaho dza madzina.
- u sengulusa khungedzelo.
- u topola lushaka lwa vhathetshesivhaleli.
- u talukanya zwishumiswa zwo fhambanaho zwi re kha khungedzelo.
- u ñwala khungedzelo ndi tshi shumisa figara dza muambo.
- u dizaina burosha.
- u talutshedza uri fhungotswititi na fhungombumbano ndi mini.
- u topola nefhungo na nyito fhungoni.
- u shumisa thangeladzina nga ngona.
- u topola kuhumbulele na zwine zwa tikedza kuhumbulele ndi tshi shumisa luambo lwa u kwengweledza/u kungedzela.
- u pulana na u ñwala kuhumbulele (agumente) ku no kwengweledza/u kungedzela.
- u topola zwishumiswa zwa vhurendi sa mamethafore na mafanyisi.
- u shumisa luambo lwa u kungedzela.
- u talukanya zwitatamennde, mbudziro na ndaela.
- u vha na vhuñanzi uri hu na pfano ya nefhungo na nyito.
- u shumisa maidioma na mirero.
- u shumisa mataluli.
- u shumisa zwifhinga zwi sa konqi.

Z

W

i

t

e

n

g

o

m

u

Thero ya 3: U bula uri zwi itwa nga ndilade

Mañwalwa a u funza

Themo ya 2 - Vhege dza 1-2

33 U baka khaphukhekhe 70

U topola milayo ya mañwalwa a u funza. U gera na u dubekanya ndaela. U talukanya zwishumiswa nga zwanda zwine zwa go todega. U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama risipi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

34 U ṛwala risipi 72

U ṛwala risipi ya zwiḽiwa zwi no funeswa. U ṛwala ndaela dzi no tou tevhekana dza kuitelwe kwa tie. U fhedzisa fuḽoutshati ya zwine nda ita kha dḽvha.

35 Mathomo na magumo maswa 74

U dḽvhadzwa thangi, mitshila na matsinde (midzi). Zwine thangi na mitshila zwa amba. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

36 Itani zwikhokhononozwitshini 76

U vhala ndaela. U fhedzisa ndaela ho sedzwa zwifanyiso. U fhedzisa fuḽoutshati hu tshi shumiswa maḽanganyi.

37 Ndi tḽwa ndi tshi khou ita mini? 77

U ola mepe. U ola mepe u na ndaedzangila.

38 U ṛwala luṛwalo lwa u laedza ndila 78

U topola nefhungo, nyito (ḽiti) na tshiitwa fhungoni. U topola maiti ane a si shume na zwiitwa. U ṛwala mafhungo a re na nefhungo, ḽiti na tshiitwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

39 Vhonefhungo, maiti na zwiita 80

U topola milayo ya kushumiselwe kwa dikishinari u fana na maipfi a tsumbandila, maipfi a u ḽala, ḽalutshedzo dzo fhambananho na thinwaipfi.

40 Zwine dikishinari (ḽhalusamaipfi) ya ri vḽudzwa 82

U vhala na u rera nga nganeapfufhi.

U anetshela ngano

Themo ya 2 - Vhege dza 3-4

41 Vhusiku vhu no manganza 84

U fhedzisa tholokanyondivho i re na zwidodombedzwa zwinzhi i no fana na ya mulingo hu tshi shumiswa mbudzisoḽhalutshedzwa na mbudzisothopolwa. U dḽvhadzwa maitimafukeli. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

42 Mañwe hafhu a ngwena 86

U ita ḽitambwa ḽi no amba nga tshiḽori. U sedzesa mvumbo dza vhathu U nanga maḽaluli a no ḽalula mubvumbwedzwa muhulwane. U shumisa maḽaluli kha u ṛwala ngaganyamvumbo ya mubvumbwedzwa muhulwane. U pulana u ṛwala maanea.

43 Nga matshelo 88

Madekwe ndo lora ... U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

44 U ṛwala tshiḽori tshanga 90

U ṛwala tsenguluso ya bugu hu tshi shumiswa tshiḽori. Ngoho kana khumbulelwa. U rera nga thebuḽu ya zwi re ngomu. Nyito nga maiti a no shuma na zwiitwa na maiti ane a si shume na zwiitwa.

45 Tsenguluso ya bugu 92

U humbulelea tshiḽori hu tshi shumiswa zwifanyiso na ḽhoho dza tshiḽori Therisano nga tshiḽori: Vhabvumbwedzwa, fhethuvhupo na puloto. U dḽvhadzwa nganeavhutshilomuṇe sa lushaka lwa mañwala a ḽitheretsha. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

46 Vho Nelson Mandela vha tshee mutuku 94

U ṛwala tsenguluso ya bugu hu tshi nweledzwa puloto, fhethuvhupo, vhaanewa na thero. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

47 Tsenguluso ya bugu 96

U sedzulusa tshaka dza mañwalwa na milayo yadzo. U sedzulusa tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi ḽaho tsha khou. Nyito yo ḽisendekaho nga tshiṛwe na tshiṛwe tsha zwifhinga izwi.

48 Zwi bvelela zwi tshi ya phanda 98

Mvusuludzo ya tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi ḽaho tsha khou sa mutambo wa bodo. U ḽitola ho sedzwa mabambbiri a u shumela a fumirathi o fhiraho. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muṇe.

U fhedza! 100

U ḽitola

Kha ri vhale

Risipi ya khaphukhekhe ya pinki

Thimbanywa

Bwindi la khekhe

125 g ya madzharini a sa kondi
 Khaphu ya swigiri
 Makumba a 3
 Kulebula kutuku kwa 1 kwa vanilla
 Khaphu dza $1\frac{1}{2}$ dza fulauru i no
 dikukumusa nga yotlhe
 Khaphu ya $\frac{3}{4}$ ya mafhi

Icing

50 g ya botoro i si na muho
 Khaphu dza 2 dza swigiri ya icing
 Zwilebula zwituku zwa 2 zwa
 mafhi
 Zwinunedzi zwa u khavhisa

Kuitele

Mubaki o vhilinganya ndaela dza u ita Fairy Cakes. Wanani uri ni nga kona u wana naa uri Thimbanywa idzi dzi itiswa hani. Gerani ndaela dzi re kha siatari la seli ni dzi nambatedze tshikhalani itshi dzi tshi tevhkana nga ngona.

Duvha:

Maipfi maswa

Kha ri
ñwale

Ni tōḁa mafhi mangafhani?

Ni tōḁa fuḁauru nngafhani?

Zwine zwa bvelela musi no no bvisa khekhe ovenini?

Vhalani risipi nga vhuronwane ni ite mutevhe wa zwishumiswa zwa u baka zwine na ḁo zwi shumisa kha u baka hei khekhe.

Kha ri ite
nyito

Nomborani maga aya u thoma kha 1 u swika kha 9 ni tshi sumbedza thevhekano yone ya kubakele.

I bviseni ni i litshe i fhole.

Tanganyisani madzharini na swigiri ni shele makumba na vaniḁa ni rwe u swika zwi tshi vangana.

Rangani nga u dudedza oveni kha 180°C. Dzhenisani khaphukhekhe panini ya dzimafini.

Shelani bwindi kha zwibambiri zwa khaphukhekhe.

Shelani fuḁauru kha bwindi ḁa madzharini ni shele mafhi.

Bakani khaphukhekhe tshifhinga tshi no swika minete ya 20 – 25.

Shelani mafhi kha boḁoro u swika ho no vha na muvhala mutshena ni kone u shela zwigiri ya icing.

Fhoredzani icing nḁha ha khekhe.

Nuḁedzani zwiḁuḁedzi.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

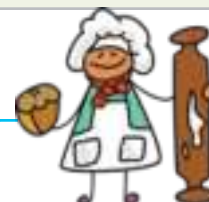
Kha ri
n̄wale

N̄walani risipi ya tshil̄iwa tshine na tshifunesa. N̄walani risipi sa mvetamveto. Humbelani khonani yaṇu a dzudzanye mvetamveto yaṇu. I n̄waleni nga vhudele afho fhasi.

Risipi ya _____

Thinganywa

Kuitele

Kha ri
ñwale

Ndaela dzi
re afho fhasi
ndi dza u ita
khaphu ya tie.
A dzi khou te-
vhekana nga
ngona. Dzi
ñwaleni kha
nyolo ya fuḽou dzi
tshi tevhekana nga
ngona.

Posani zwisagana zwiraru zwa tie
kha thiphotho.

Rithani tie i re khaphuni nga
kulebula kuṭuku.

I litsheni i tereke lwa miminete
miṭanu.

Shelani mafhi o linganaho khaphuni.

Dudedzani thikhaphu nga maḍi a no
fhisa. Shelani maḍi a no khou vhila
nṭha ha zwisagana zwa tie.

Shelani maswa maḍi gedelani.
Shelani tie khaphuni.

Kha ri
ñwale

Zwino shumisani zwibuṭoko ni tshi ita nyolo ya fuḽou ine ya sumbedza uri ni tṭwa hani kha duvha.

	→		→	
	←		←	

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Thangi ndi mini?

Thangi a si ipfi lo fhelelaho. Ndi tshipida tsha ipfi tshine tsha tsumiwa mathomoni a ipfi (kha mudzi/tsinde). Thangi inwe na inwe i na zwine ya amba. Musi thangi yo tsumiwa kha ipfi, zwine mudzi wa ipfi wa amba zwi a shanduka.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo asiya. Hu bvelela mini musi ni tshi tuma thangi kha mudzi wa ipfi? Ipfi liswa li amba mini?

Thangi	+	Mudzi wa ipfi
Ne-		marude

Thangi dzi tevhelaho dzi amba mini?

Tangedzelani thangi kha linwe na linwe la maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

ramabindu	nyalunako	ndila	qitshea
raluvhilo	nyamungozwa	nemashango	
qithu	nyamurovheni	lusidzana	
kutukana	liduna	tshisidzana	
nyatshivhenga	nemuḍi	nyanzweezwee	

Kha ri hwale

Tumani thangi kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

Thangi idzi dzi a mba mini?

Thangi	Thalutshedzo	Thangi	Thalutshedzo
ne	munḁ wa	ḁi	u titilidza
ra	mudzia u	lu	tshisekene
nya	mudzia u	ku	tshipufhi

- Vho Maano ndi vhone ndila wa vhuhwe ha Shavhani.
- Shumani o ḁwalisa uri a kone u tamba bola.
- Ndi tshi aluwa ndi tama u vha saints i a re na bvumo.
- Tshuḁwahaya yanga ya mbalo ndo tou ḁwalela nḁe munḁ.
- Ndi mutukana lwe lwa ri fhira roḁhe kha thesite.
- Kuḁa musidzana ku no dzula phanda ku vhala nga luvhilo.
- Mulayo uri muḁi ndi ene a no thela muthelo.
- Muhulwane wa domba wa mukegulu ndi mungozwa.
- Ro wana ḁhungununu mulambo i tshi khou kumedza.
- Iyi kholomo arali ya nga imeledzwa zwavhuḁi i nga vha ikholomo hu si kale.
- Ndi khaladzi kwawe kwe kwa xedza bugu yanga.
- Ni nndindele fhasi ha muri hetshiḁa tshi re tsini na gethe ḁa tshikolo.

1 ne, 2 ḁi, 3 ra, 4 ḁi, 5 lu, 6 ku, 7 ne, 8 nya, 9 ne, 10 ḁi, 11 ku 12 tshi.

Nangani thangi tharu ni dzi shumise kha u sika maipfi maswa mararu ane ḁo a shumisa mafhungoni mararu.

Mutshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangi, zwi fhambana ngauri i tūmiwa magumoni a maipfi uri i shandule zwine maipfi a amba. Tsumbo: mutshila -fulu u amba u kalula ha zwithu.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo. Hu bvelela mini musi ni tshi tuma mutshila kha mudzi wa ipfi? Ipfi liswa li vho amba zwifhio?

Mudzi wa ipfi	Mutshila
<i>dakalo</i>	<i>fulu</i>

Mitshila i tevhelaho i amba mini? Tangedzelani mitshila kha liñwe na liñwe la maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

gumofulu	ndoulume	khulukadzi	malume
mbudzana	mukukulume	singela	
vhalisa	tošana	budzwana	
shangoni	nguluzwana	vhonani	rengela
rungisa	vhidzana	gukulume	kilasini
fhafulula	lumiwa	mutulume	muḡini

Mitshila iyi i amba mini?

Mutshila	Thalutshedzo	Mutshila	Thalutshedzo
lume	tshiduna	isa	itisa/thusa
ana	tshiṭuku/u itana nyito	ela	itela
fulu	kalula/zwinzhi	ulula	dovholola
kadzi	tshisadzi	ni	fhethu

Kha ri ñwale

Tumani mitshila kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

1. Bulasini ya Malume hu na phambo nnzhi na <u>mikuku</u> miraru.	2. Ro vha ro dzula <u>kilasi</u> yashu musi ri tshi pfa phosho khulu.
3. Ndi pfa ndo ḡala <u>dakalo</u> musi ndi tshi ni ñwalela luñwalo ulu.	4. Mme ashu vha khou ri <u>bika</u> zwiliwa zwa u ḡifha.
5. Tshikolo tshi tshi bva Mandu na nṅe ri ḡo <u>shuma</u> tshuñwahaya.	6. Hu pfi <u>khulu</u> ndi kholomo ya tsadzi.
7. Tshivenga tshi ri khali ya u <u>shulula</u> a i fani na yo bikaho.	8. Ro ya vhugalaphukha ra vhona <u>ṅdou</u> nthihi na tsadzi nnzhinnzhi.
9. <u>Ṇwedzi</u> a hu na mufhe.	10. Mudededzi washu vha ri muṭu u no mela maḡini ndi muṭu .
11. Ṇwana wa mbudzi ndi <u>mbudzi</u> .	12. Ra tanganyisa mbalo nnzhinnzhi hu swika hune ra wana <u>gumo</u> ḡadzo .

1 lume, 2 ni, 3 fulu, 4 ela, 5 ana, 6 kadzi, 7 lume, 8 ni, 9 ful, 10 lume, 11 ana 12 fulu.

Nangani maipfi mararu e a talelwa nga fhasi a no bva kha nyito yo fhiraho ni a shumise mafhungoni mararu.

Kha ri
ite nyito

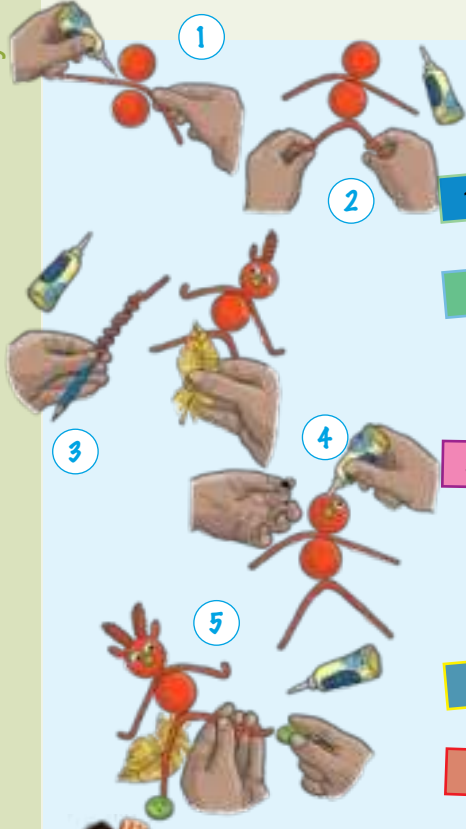
Lavhelesani nyolo dzine dza sumbedza kuitelwe kwa zwickhokhonono izwi. Musi ni kha tshigwada, wanani uri ni tea u shumisa zwithu zwifhio kha u vhumba vhatshini avha. Ni kone u n'wala ndaela afho tshikhalani tshe na n'wala

Zwine na tea u vha nazwo

- ✓ Guḽuu ya Bostik
- ✓ Zwifhuṭabibi zwa 3
- ✓ Pomphom dza 2 dza saizi ya vhukati (vhuphara ha 4 cm)
- ✓ Phomphom ṭhukhu
- ✓ Maṭomaruḽwa a 2
- ✓ Muthenga wa u ita mutshila
- ✓ Gunubu dza 2 dza u ita khando dza milenzhe

Kuitelwe kwa phomphom

- 1 Olani zwitendeledzi zwihulwane zwivhili, zwi no fana kokotolo, kha tshipiḽa tsha khadibodo. Zwi gereni.
- 2 Olani zwitendeledzi zwituku zwivhili nga ngomu ha zwitendeledzi zwihulwane. Zwi gereni, u itela uri zwitendeledzi zwanu zwihulwane zwa khadibodo zwi vhe zwo no vha na mabuli vhukati.
- 3 Nambatedzani zwitendeledzi izwi zwivhili, ni zwi pombe nga wuḽu ya ṭaḽa i tshi fhira kha buli ya tanda i tshi mona na zwitendeledzi nga nḽa u swika zwo no tandiwa tshoṭhe. Ni nga shumisa vhumambo vhumvili kana vhumaru u itela u pomba zwitendeledzi nga u ṭavhanya.
- 4 Ni tshi shumisa tshigero tshi no fhira, gerani wuḽu memeni dza zwitendeledzi izwi zwivhili.
- 5 Serisani tshipiḽa tsha wuḽu vhukati ha zwitendeledzi izwi zwivhili ni vhoḽhe zwi khwaṭhe. Zwino bvisani zwitendeledzi.

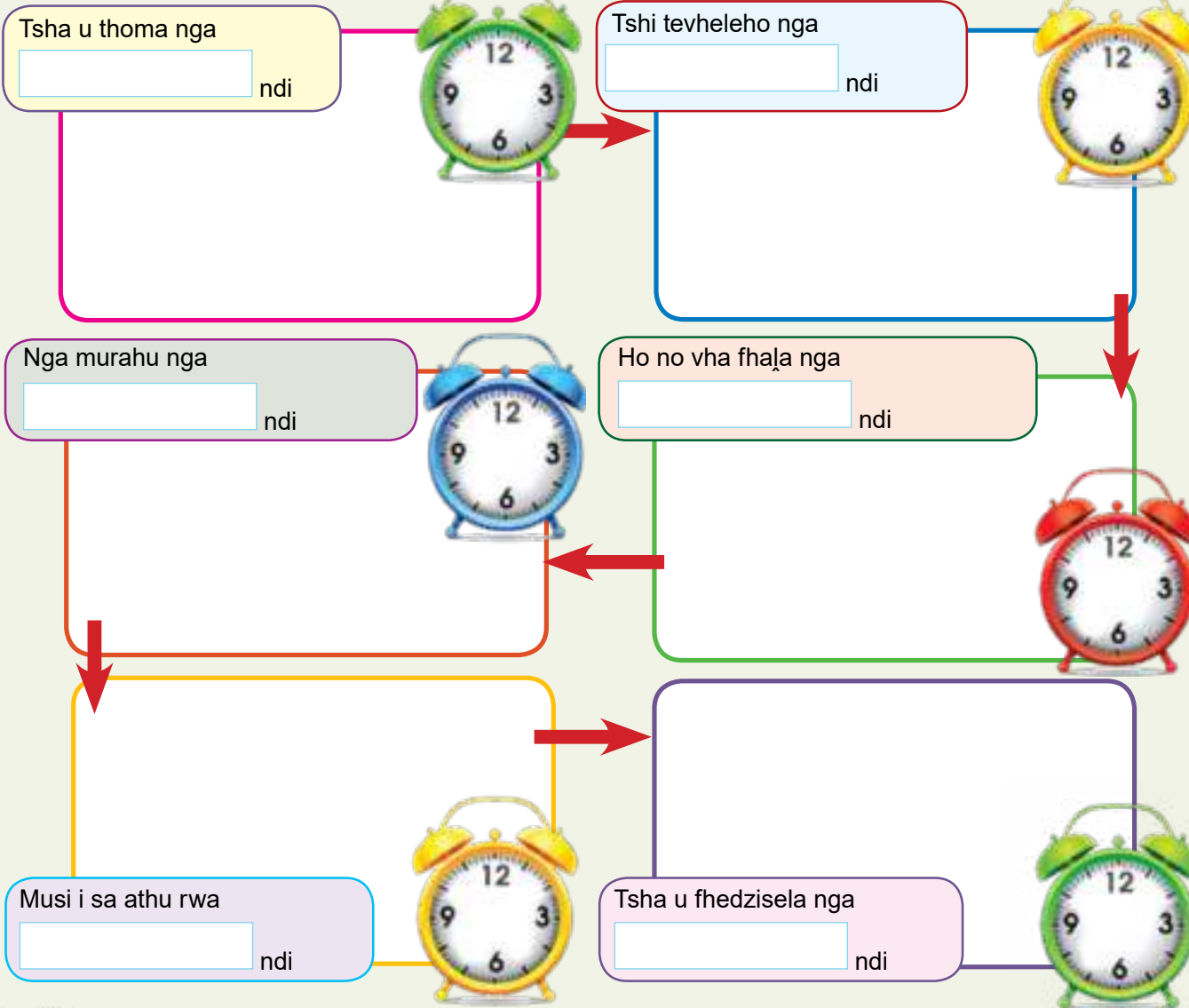
Kha ri
n'wale

Zwino n'walani uri ni ḽo ita mini nga matheriala aya ni tshi katela na dziphomphom.

Ndi ṭwa ndi tshi khov ita mini?

37

Dadzani watshi kha zwifhinga zwo fhambanaho zwa ḍuvha ni kone u ola tshifanyiso tshi no sumbedza zwine na ṭwa ni tshi ita.

Kha ri ṽwale

Zwino shandulani tshati iyi i vhe mafhungo a no ṽalutshedza zwine na ṭwa ni tshi ita kha ḍuvha.

Themo ya 2 – Vhege dza 1–2

Kha ri
ñwale

Ñwalelani khonani yañu a no dzula d̄oroboni in̄wevho luñwalo ni tshi mu ramba uri a d̄e khontsatini tshikoloni tsha vhoiwe. Ni tea u mu t̄alutshedza zwidodombedzwa zwoñhe malugana na khontsati iyi, tshifhinga tsha u thoma, d̄uvha na deithi na hune tshikolo tsha vhoiwe tsha wanala hone. Ni tea u laedza uyu khonani yañu n̄dila. Izwi ni d̄o zwi ñwala kha siaṭari li tevhelaho.

N̄walani d̄ine yañu hafha.

N̄walani deithi hafha.

N̄walani theshano yo teaho hafha.

N̄walani magumo hafha.

N̄walani dzina yañu hafha.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanela u ñwala.
- N̄walani mvetamveto. • Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. • Vusuludzani mañwalwa añu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

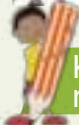

Deithi:

Kha ri
ite nyito

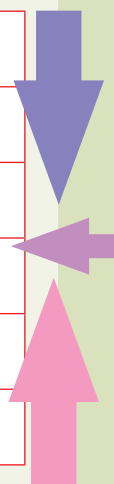
Olani mepe wa u sumbedza ndila ya u bva huñwe fhethu
(hayani ha hañu, vhuimabisi, vhengeleni) i tshi ya tshikoloni tshañu.

Kha ri
ñwale

Zwino ñwalani masia o fhambanaho.

Kha ri
ñwale

Malindi o nwa tie.

Vhalani mafhungo aya ni na khonani yañu.

Talelani vhonefhungo nga **muvhala mutswuku**. Nefhungo ndi muthu kana tshithu tshine tsha khou ita nyito. Talelani liiti (nyito) nga muvhala **wa lutombo**. Liiti ndi lone nyito i re fhungoni. Talelani tshiitwa nga muvhala **mudala**. Hetshi tshipiqa tshi ri vhudza uri nyito i kwama nnyi kana mini.

Zwimange zwi pandamedza mbevha.

Ann u takalela Ntakadzeni.

Vho Guga vho fhisa nama.

Mutukana o pwasha fasiṭere.

Musidzana o leleḡisa khaithi yawe.

Riṇe ro baka khekhe.

Wanani ni talele maiti mafhungoni aya, ni kone u tangedzela zwiitwa.

O pwasha **fasiṭere**

U ṭamba tshifhaṭuwo ḡuvha liṇwe na liṇwe.

Sankambe tsha thoma mbambe.

Bisi yo lenga u swika.

Vha kiḡasi ya Gireidi 6 vho ṭavha muri.

Ann o ṇwala imeḡi.

Zwino lavhelesani mafhungo aya. Talelani **ñefhungo** na **liiti**. Mafhungo aya ha na zwiitwa.

Maiti a si na zwiitwa a a kona u shuma mafhungoni a no amba.

U a vhala

Mmbwa i a eḡela.

Ri a ḡa.

Vha a shuma.

U a lila.

Vha a gidima.

Tshimange tshi a hona.

Gungwa ḡo ṇupela.

Kha ri
ñwale

Vhalani mafhungo a tevhelaho nga vhuronwane. Talelani **ñefhungo nga muvhala** mutswuku, **liiti nga wa lutombo** na **tshiitwa nga mudala**.

Ann o fhindula mbudziso nnzhi kilasini ñamusi.

Mandu o hadzima penisela yanga.

Ntakadzeni o posa bufho la bammbiri muyani!

Khaladzi anga u khou vhala bugu ya laiburari.

Mme anga vha khou bika tshitshuu.

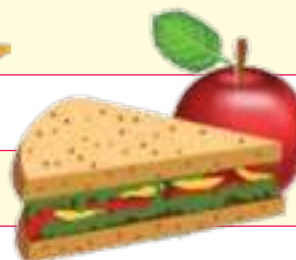
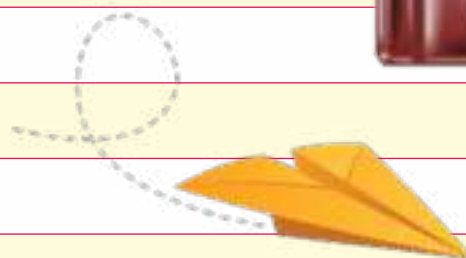
Ndi khou thetshesela radio.

Yoo! Ndo xedza founu yanga!

Tshifhango tsho rwa fasiṭere.

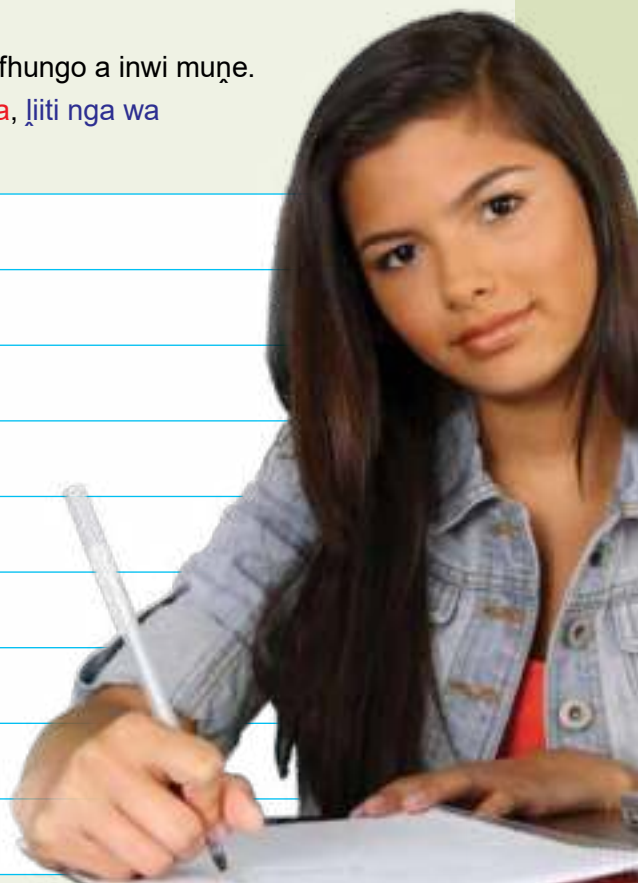
Ndi na R10 tshikwamani.

Ndo la sangwetshi nga lantshi.

Kha ri
ñwale

Ndo la sangwetshi nga lantshi. Zwino ñwalani mafhungo a inwi muṇe. Kha liñwe na liñwe talelani **ñefhungo nga muvhala**, **liiti nga wa lutombo** na **tshiitwa nga mudala**.

Kha ri vhale

Dikishinari i ri vhudza thalutshedzo dza maipfi nauri a buliwa nga ndilade. Maipfi a dikishinari o vhekanywa a tshi tevhekana nga ngona ya alifabethe.

Maipfi a re **tsumbandila** kana **a re thoho** a wanala nga ntha ha siatari a ni vhudza uri maipfi a u thoma na a u fhedzisela kha siatari ligede ndi afhio.

Ipfi la u thoma lo swifhadzwaho li pfi ndi **ipfi la u tala**. Ipfi la u tala li ganndisiwa lo swifhadzwa.

Nga fhasi ha ipfi la u tala hu na ipfi lo nwalwaho nga malederedanzi la swifhadzwa li tshi sumbedza lushaka lwa thinwaipfi na u sumbedza uri ipfi li kha vhuthihi kana vhunzhi. Li ri vhudza uri ipfi ndi dzina, liiti, litanganyi, nzw.

heneffa

a

heneffa

LIDADZISI Heneffa li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi do ima **heneffa** nda lindela.

c

d

e

f

g

Hh

i

j

k

l

m

n

o

p

q

r

s

t

u

v

w

x

y

z

heneffa

LIDADZISI Heneffa li shumiswa kha u amba fhethu he zwithu zwa vhuya zwa bvelela kana u wanala hone.

Ndo i wana **heneffa** he na vha no i sia hone.

heneffano

LIDADZISI Heneffano li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi **heneffano** he nda i wana no i vhea hone.

hetshi

LISALA Hetshi li shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina la kilasi ya 7 tshi re kha vhuimo ha u thoma ha masumbi. Hu re tsinitsini na muambi.

heyo

LISALA Heyo li shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina la kilasi ya 9 tshi re kha vhuimo ha vhuvhili ha masumbi.

Heyo bugu ndi yanga

hingo

DZINA Hingo ndi vhurala (tshitiretsha) tshe tsha vha tshi tshi shumiswa musalauja tsha u hwala mulwadze kana mufu.

Ro vha vhona musi vha tshi fhira vho hwala mufu nga **hingo**.

hobalala

LIITI 1 Hobalala zwi amba u kokodzela thumbu ngomu.

Imani no **hobalala** uri ni kone u gunubedza gunubu zwavhuḁi.

LIITI 2 Hobalala zwi amba u hwetekana ha thumbu yo dzhenela ngomu zwi tshi itiswa nga ḁala.

Zwa konḁa lwe a vho tshimbila o **hobalala** nga ḁala a tshi pepeleka.

93

ifa

DZINA Ifa li amba thundu, thakha kana ḁivho ye muthu kana vthathu vha sielwa nga muḁwe muthu o lovḁaho.

Vho mu siela **ifa** la madanga a kholomo na mbudzi.

ila

LISALA Ila ndi lisalajisumbi li no sumba vhuimo hune tshithu tsha dzina la kilasi ya 4 na 9 la vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuḁa u bva kha muambi.

Miri **ila** ndi ya malume Vho Mamaḁho. Kholomo **ila** ndi ya mboho.

ili

LISALA Ili ndi lisalajisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina la kilasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma. Hu re tsinitsini na muambi.

Liḁu **ili** lo naka vhukuma.

ilo

LISALA Ilo ndi lisalajisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina la kilasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuvhili u bva kha muambi.

Liḁu **ilo** lo naka vhukuma.

Kholomo **ino** ndi ya mboho.

ima

LIITI Ima li amba u vha fhethu huthihi hu si na u ya phanḁa na murahu.

Ndo **ima** ndo lindela u pfa vhone.

imba

LIITI Imba li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo.

A tshi **imba** zwi a takadza vhukuma ngauri u na ipfi lavhuḁi.

imbana

LIITI Imbana li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi tshi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itana nyito i no fana, ya u imba. Vhoiwe na ita zwa u **imbana** ni do bva ni tshi lwa.

imbanani

LIITI Imbanani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vha ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo. Vha tshi khou itana iyi nyito nga ndila i no fana. Inwi vhana **imbanani** ri vhone uri ndi nnyi a no kona.

imbani

LIITI Imbani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri uyu muthu o newa ndaela ya uri a ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo. Vhoiwe **imbani** ni tshi sumbedza uri no takala

imbela

LIITI Imbela li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi itwa musi muñwe muthu a tshi khou itela muñwe muthu nyito ya u imba. Ro vha ri tshi khou **imbela** vhakalaha luimbo.

imbelana

LIITI Imbelana li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itelana nyito i no fana, ya u imba. Vhathu vha khou **imbelana** nyimbo dza u takadza.

imbelanani

LIITI Imbelanani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo.

Vhathu vha hashu, **imbelanani** nyimbo dzi no takadza.

imbisa

LIITI Imbisa li amba nyito ya musi muthu a tshi ita uri muñwe muthu kana vhañwe vhathu vha vule mulomo hu pfale ipfi kana maipfi li/a tshi ita miungo.

Vhala munna a vha koni zwone u **imbisa**. Na u wina vho wina.

imbisana

LIITI Imbisana li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itisana nyito i no fana, ya u imba.

Vhana vha khou tamba vha tshi **imbisana** zwidade.

imbisanani

LIITI Imbisani ndi liiti li no shumiswa kha limudi la ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala maipfi a tshi ita miungo.

ino

LISALA Ino ndi lisalajisumbi li no sumba hune tshithu tsha dzina la kilasi ya 4 na 9 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **ino** ndi ya malume Vho Mamañho. Kholomo **ino** ndi ya mboho.

iyoy

LISALA Iyoy ndi lisalajisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina la kilasi ya 4 na 9 la vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **iyoy** ndi ya malume Vho Mamañho. Kholomo **iyoy** ndi ya mboho.

Tthalutshedzo i amba nga zwine ipfi la amba. Musi ipfi li tshi amba zwithu zwi no fhira zwivhili, tthalutshedzo dza lo dzi a nomboriwa. Lavhelesani tthalutshedzo ya hobalala.

Dziñwe tthalutshedzo dzi na tsumbo ya fhungo line la sumbedza uri ipfi li shumiswa nga ndilade.

Kha ri
ambe

- No no vhuya na vha na tshikandedzi (muloro u no ofhisa)?
- No vha ni tshi khou lora mini?
- No no vhuya na lora nga tshiñwe tshithu tshi no bva buguni ye na vha ni tshi khou i vhala?

Kha ri vhale

Vhusiku vhuñwe Lindiwe o vha o ganama kha mmbete a tshi khou vhala nga ngweña kha magazini une a u funesa, “*National Animal Magazine*”. Musi a sa thu edela a vhea magazini kha shelefu ya bugu, tsini na muñango wa bafurumu nga nñda. Nga vhuya vhusiku, a tshi khou ya bafurumu a pfa muungo u no hwasu u tshi ri, sssss, u tshi bva thungo ya shelefu ya bugu. O vha a tshee na khofhe lwe a si vhe na ndavha nazwo. Zwino tshiñthopho tsha gurannña na magazini zwe zwa vha zwo vhewa heneffho tsha thoma u tsukunyea.

Tshiñthopho tsha mbo ñi wa gurannña na magazini zwa hasekana fhasi, na uña muungo wa tou ñaña zwino.

Lindiwe o balelwa u zwi kholwa: ho vha hu tshi khou bva kugweña ngomu shelefuni ya bugu ku tshi khou honedzela na u pfumbula. A ima heneffho he a vha e hone o oma. A lavhelesa ngweña i tshi khou kokovha i tshi ñingaña heneffho kamarani. I nga a si kale yo bva mañini. Muvhili wayo woñhe wo vha u tshi khou

phopha mañi lwe ha sala hu na tivha fhasi. Ngweña ya dovha ya ita uña muungo wayo i tshi dzungudza ñhoho na mutshila zwi tshi ya ngei na ngei. Ya a ñama mulomo, lwe Lindiwe a tetemela a tshi vhona maño o ita muduba mulapfulapfu.

Magazini wa “*National Animal Magazine*” wo vha wo lala fhasi heneffho tsini na ngweña. Ho vha hu na tshiñwe tshithu tsho khakheaho hafho fhethu. Lindiwe a u sedza magazini a zwi vhona uri tshifanyiso tshi re kha khavara tsho vha tshi si tsha fana na kale. Nñhani ha uri hu vhonele hu na ngweña khulukhulu khunzikhunzini ya mulambo, ho vha ho no sala khunzikhunzi fhedzi zwino! A doba magazini uña. Nga tshenetsho tshifhinga ngweña ya dzungudza mutshila wa ya wa thudza vasi ya mme awe ine vha i funesa zwipeñukwa zwayo zwa hasekana hoñhehoñhe. Lindiwe a shavhela kamarani yawe a handyamedza vothi. A dzula nñha ha mmbete a tshi vho pfa e khwiñe. “Thamusi uri hei ngweña i ñuwe, ndi khwiñe ndi tshi i ñea zwiliwa,” a humbula ngaualo. A lavhelesa magazini ya “*National Animal Magazine*” ye a vha o i fara a ñivhudza uri, “Arali ngweña yo kona u swenda ya bva tshifanyisoni zwi amba uri na dziñwe phuka dzi nga zwi kona.” A fhenda masiatari u vhuya u swika a tshi wana tshifanyiso tsha fulamingo (ñdadzi). “Aha, zwi nga vha ñama yavhudi ya ngweña hezwi,” a tshi humbula. Phosho ye a

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ñhoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbudzani maño (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ño vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni nñha.

hissssss

i pfa ya ita uri a thamuwe, a vhona mutshila wa ngweṅa u tshi khou fhanza vothi ḽa kamara yawe. A mbo ḽi ṭavhanya a dzhia tshiḽa tshifanyiso tsha fuḽamingo a tshi bvisa nga buli ḽi re kha vothi u itela u sumbedza ngweṅa zwiḽiwa zwayo. Khathihi fhedzi ho vha ho no vha na fuḽamingo nnzhinnzhi dzi no khou babamela heneḽho nḽḽa ha kamara yawe, vhudenzhe vhesekenesekeke hu tshi khou sokou thamukana. Hu si kale fuḽamingo nthihi ya mbo ḽi ngomu mulomoni wa ngweṅa fhelele, ha tevhele inḽwe, inḽwe hafhu! Ngweṅa ya vhuya ya neta nga u ḽa zwiḽoni ya bonya maṭo ya si tsha tsukunyea. Lindiwe a vula vothi nga zwiṭuku a sa iti phosho a swika a vhea uḽa magazini phanḽa ha ningo ya ngweṅa. “Ndi khou tou humbela,” a hevhedza, “humelai hayani ha hau.” A dodoma a tshi humela kamarani yawe a ṭolela nḽḽa nga buli ḽi re kha vothi. A tshi sedza a vhona ngweṅa na fuḽamingo

zwi tshi khou humela buguni ya magazini. Nga matsheloni vhabebi vhawe vha mu vhudzisa uri khezwi fhasi hu na maḽi, uri vothi ḽo pwashiwa nga nnyi, uri vasi ine mme awe vha i funesa khezwi yo pwashea zwipeḽukwa zwayo zwo hasekana hoṭhe. Lindiwe ha ngo ḽivha uri a ri mini.

Franz Hohler

(Tsho pambiwa kha *PIRLS*).

Kha ri ite nyito

Mafhungo a re afho fhasi a amba nga zwe zwa bvelela tshiṭorini tsha Lindiwe. Kutevhkekanele kwao kwo khakhea. A nomboreni u itela uri a tevhekane nga ngona. Ro nombora maḽwe u itela u ni thusa.

	Nga vhuya a ya bafurumu.
	O pfa ngweṅa i tshi ita muungo na u dzungudza ṭhoḽo yayo na mutshila.
2	A ya u eḽela.
	A ḽikhiṇetshela kamarani yawe ya u eḽela.
	A wana tshifanyiso tsha fuḽamingo (nḽadzi).
	Ngweṅa ya ḽa fuḽamingo.
9	Ngweṅa ya eḽela.
	Fuḽamingo dza fhufha dzi tshi bva kha tshifanyiso.
1	Lindiwe o vhala “National Animal Magazine” a u vhea kha shelefu ya bugu

Kha ri
ṅwale

Vhalani hafhu nganetshelo ya “Vhusiku vhu no mangadza”,
ni kone u fhindula mbudziso.

Tshithu tshe tsha thoma u sumbedza uri zwithu a
zwi khou tshimbila zwavhugi ndi mini?

a	Tshiṭhopho tsha gurannḁa tsho thoma u tsukunyea.
b	Lindiwe a vhona tshifanyiso tshe tsha vha tshi kha khavara ya magazini tshi si tsheho.
c	Vothi ḁa kamara yawe ḁo vha ḁo pwashiwa.
d	Lindiwe o pfa muungo u no hwaswa.

Vothi ḁa kamarani ya u eḁela ḁo
pwashea nga ṅḁilade?

a	ḁo fhanziwa nga mutshila wa ngweṅa.
b	Vasi mme awe yo ḁi rwa.
c	Mulomo wa fuḁamingo (ṅḁadzi) wo ḁi pwasha ngauri u a fhira.
d	Lindiwe o handyamedza vothi lwe ḁa pwashea.

Ngweṅa yo bva i ngafhi?

a	Bafurumu.
b	Kha khavara ya magazini.
c	Fhasi ha mmbete.
d	Mulamboni wa heneḁho tsini.

Ndi maipfi afhio a no ri vhudza uri Lindiwe o vha o
tshuwa?

a	O ima o oma
b	O vha a sa kholwi
c	O pfa o no vha khwiṅe
d	O pfa muungo u no hwaswa

Ndi nga mini Lindiwe o humbula uri ngweṅa i khou ṭoḁou u mu huvhadza?

a	Yo vha yo sema maṅo.
b	Yo ita muvumo u no hwaswa.
c	Yo thoma u kuma na u pfumbula.
d	Yo dzungudza mutshila wayo u tshi ya ngei na ngei.

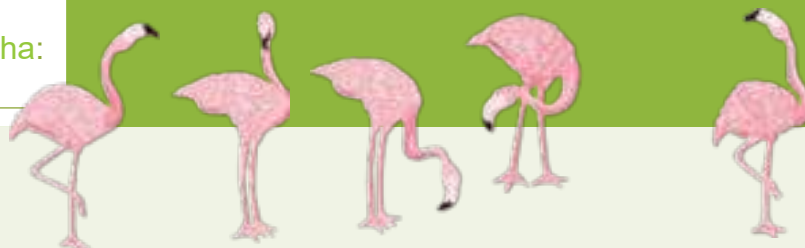

Ndi nga mini Lindiwe u vhidza fuḁamingo uri dzi bve kha magazini?

Bulani zwithu zwivhili zve magazini wa thusa Lindiwe ngazwo.

Duvha:

Maipfi maswa

Ni vhona u nga tshitori tsha ngwenxa tsho vha tshi muloro wa Lindiwe?
Neani tshithu tshi no tanzuela uri wo vha u muloro.

Zwino neani tshithu tshi no tanzuela uri wo vha u si muloro.

Maitimapfukeli

Maitimapfukeli ndi maiti ane a sumbedza vhushaka vhukati ha nefhungo na nyito. A ri vhudza zwine nefhungo a khou ita. A anzela u vha maiti mahulwane kha fhungodavhi kana fhungoni nahone a a kona u shandulwa ho sedzwa dzina. A shumiswa fhedzi kha tshifhinga tsha zwino na kha tshifhinga tsho fhiraho. Lavhelesani tsumbo khedzi.

Kha ri
nwale

Vhalani mafhungo ni talele maitimapfukeli othe.
Ni kone u tangedzela muthu kana tshithu tshine tsha khou ita
nyito. Maipfi ayo a nga vha madzina kana masala.

Matodzi u ya hayani nga masiari. Ni a
kona u zwi vhona uri liiti lipfukeli ndi u
ya ngeno dzina hu 'Matodzi'.

Matodzi o ya hayani nga masiari.
Afha nyito (liiti) lo shanduka ngauri ili
fhungo li kha tshifhinga tsho fhiraho.

Ndi ya suphamakete.	U nwa mafhi
U ya bambeloni.	Vha talela mutambo.
Vho ya tshitediamu.	Ndi namela baisigiri
Ni tamba bola.	U buratsha mavhudzi awe
Ndi vhala bugu	U ya tshikoloni nga u gidima.

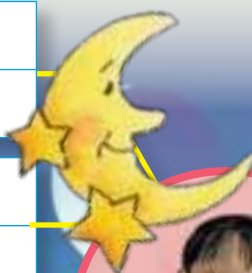

Kha ri
ambe**Litambwa**

- Itani litambwa line khalo na sumbedza Lindiwe a tshi khou vhudza vhabebi vhawe uri ho bvelela mini.
- Ni vhona u nga vhabebi vha do tenda zwine a khou vha vhudza?
- Sumbedzani uri Lindiwe u zwi itisa hani uri vhabebi vhawe vha tende zwine a khou vha vhudza zwa uri ndi nga mini fhasi hu na tivha la maqi, uri vasi ya mme awe yo pwashiwa ngani nauri ndi ngani vothi la kamara yawe li na buli. Sikani magumo a litambwa ilo.

Kha ri
hwale

Lavhelesani itsho tshitori hafhu. Sedzesani mvumbo ya Lindiwe. Humbulani nga zwithu zwothe zwe a ita a tshi lingedza u dilamukisa kha ngwenya. Dzhenisani matlaluli a u talutshedza mvumbo yawe. Musi no no fhedza, hwalani ni tshi amba uri ni vhona u nga ndi muthude.

Zwino shumisani matlaluli kha u hwala ngaganyamvumbo ya Lindiwe.

Kha ri
ñwale

Itani pulane ya u ñwala ðhalutshedzo ya muloro
kana tshikandedzi tshe na vhuya na vha natsho.
Shumisani mepe wa mihumbulo kha pulane yañu.

Þhoho yañu ya mafhungo ndi: **"Madekwe ndo lora..."** Dzhenisani
mihumbulo yañu mihulwane kha mepe wa mihumbulo. Bulani uri no ita
mini ni sa athu edela, ho bvelela mini muloro nauri wo fhela hani.
Bulani uri no ðipfa hani musu muloro u vñukati.

No vha no tshuwa? Musu no no fhedza, ni ðo tea u ñwala phara tharu
kana ñña nga muloro wañu. Ñwalani ðhalutshedzo yañu kha bammbiri ða
mvetamveto. Humbelani khonani yañu uri a sedze arali zwe na ñwala zwi
zwone. Ni ðo ñwalulula mushumo wañu wo kuna matshelo kha bammbiri
ða u shumela ði no khou tevhela.

Musu ndi tshi karuwa.

5

Zwe nda ita ndi sa athu edela.

1

Kufhelele kwa muloro.

4

Madekwe
ndo lora...

Kufhomele kwa
muloro.

2

Vñuðipfi ñanga muloro u vñukati.

3

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanela u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. • Vusuludzani mañwalwa añu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Kha ri
n̄wale

N̄walani hafhu maanea aṇu nga vhudele afho tshikhalani
tshe na n̄ewa.

Themo ya 2 – Vhege dza 3–4

Madekwe ndo lora ...

Duvha:

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri
nwale

Nwalani tsenguluso ya bugu i no pfi "Vhusiku vhuñwevho".

Dzina la bugu	
Muñwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshiṭori?	
Fhethuvhupo Itshi tshiṭori tshi bvelela ngafhi, lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshiṭori itshi ndi vhone?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwa?	
Thero Tshiṭori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshiṭori itshi ndi ufho?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipiḁa tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhuḁisa tshiṭorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshiṭori kha khonani yaṇu?	

Ngoho kana khumbulelwa

Kha ri
ñwale

Lavhelesani mutevhe wa atikili dza magazini. Ñwalani uri atikili idzi ndi ngoho, khumbulelwa kana muhumbulo wa muthu.

Zwi re ngomu

Zwo ñwalwaho

- 2 Mihumbulo ya mudzudzanyi
- 4 Tshikolo tsho bva!
- 8 Haikhani ni vhe na mutakalo wavhudi
- 10 Khungedzelo – mulaedza wo dzumbamaho
- 12 Mureili wa thekhisi – tshipiga tsha
- 4 U vhavhalela vhupo
- 16 Mañwalo – bvisani zwi re khanani
- 18 Vhomutuku – tshitori tsha Afrika Tshipembe
- 22 U nwa kha hu iledzwe
- 24 Fhethu ha khwiñe ha u dala

4

8

22

18

12

2

4

8

10

12

14

18

22

24

Maiiti a no shuma na zwiitwa na a sa shumi na zwiitwa ndi mini?

Maiiti a no shuma na zwiitwa ha na zwiitwa zwi no itwa nyito khazwo.

Maiti a sa shuni na zwiitwa ha ñodi zwiitwa zwa u ñanganedza nyito.

Tangedzelani ni talele tshiitwa fhungoni ñiñwe na ñiñwe.

Tangedzelani ñiiti ñi re fhungoni ñiñwe na ñiñwe.

Ndo baka khekhe.

Tshiñoni tshi a lila.

Ro namela baisigiri dzashu.

Ndo sea.

O sudzulusa ñafula.

Ndo lila.

O ola tshifanyiso.

Bugu yo wa.

Mutukana o raha bola.

Duvha ño kovhela.

Kha ri ambe

- No no vhuya na pfa nga ha Vho Nelson Mandela?
- Ndi vhañwe vhatu vhañhio vha re na bvumo vhane na vha ñivha?

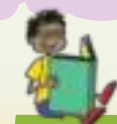
Musi ni sa athu vhalo

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maño (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ño vha ni tshi khou vhalo nga mini.

Musi ni tshi khou vhalo

- Vhambadzani zwe na humbulela na zwe na vhalo. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni ntha.

Kha ri vhale

Dzina ñanga ndi Nelson Mandela. Ndo bebwa kha muñana mutuku wa Mvezo ngei kha ña Eastern Cape nga ña 18 Fulwana

1918. Khotsi anga vho vha vhe khosi.

Vho nthina dzina ña Rolihlahla, ñine nga Tshixhosa ña amba uri “mifhirifhiri”. Ndo vha ndi tshee mutuku vhukuma ndi na ñwaha muthihi kana mivhili, musu muña wa hashu u tshi pfulutshela Qunu. Mañuvha anga ngei Qunu o vha a madakalo. Musu ndi tshi kha ñi aluwa ndo vha ndi tshi lisa nngu na mbudzi dza hashu.

Ndo vha ndi tshi tamba na khonani dzanga masimuni. Ra bambela milamboni. Ri tshi ña mitoli i tapitelaho, ine ra tou i rafha phakhoni. Ndo vha ndi tshi dzulela u thogomela uri ndi si luñwe nga notshi. Ro vha ri tshi dzula kha mbaba dza matombo mahulu u swika miñana yashu i tshi rema ra wana ri sa tsha kona na u dzula. Ndo vhuya nda lingedza u namela donngi nahone ndi tshi khou ña nazwo zwavhuñi u swika donngi i tshi mposa tshitakani tsha mipfa. Musu ndi tshi vha na miñwaha ya sumbe, khotsi anga vho nnyisa tshikoloni tsha tshitasini. Ndo vha ndi muthu wa u thoma kha muña wa hashu we a ya tshikoloni. Khotsi anga muñango wa tshikolo vho vha vha

sa u ñivha sa vhañwe vhatukana vha Qunu, ndo vha ndi tshi fuka nguvho fhedzi yo pombedzwa kha shaña ya hakedzwa kha khundu. Ro vha ri tshi ambara zwiambaro zwavhuñi ri tshikoloni fhedzi ha hashu ro vha ri zwisiwana vha sa koni u nthengela zwiambaro zwa tshikolo.

Khotsi anga vha dzhia vhurukhu havho vha vhu gera kha magona. Vha ri ndi vhu ambare, nda vhu ambara, ha toñdou nndingana fhasi, naho khunduni ho vha vhu vhuhuluhulu. Khotsi anga vha kona u dzhia thambo vha vhoñha vhurukhu kha khundu. Fhedzi nda ñihudza nga u ambara vhurukhu uho.

Tshikoloni, mugudisi wanga vha mpha dzina liswa la Nelson. Idanu tou humbula ni tshi khou rinwa dzina liswa ni na miñwaha ya sumbe.

Ndo vha ndo takala tshikoloni na hayani. Mme anga vho vha vha tshi nnyanetshela zwiṭori zwa kale. Ndo guda zwinzhi kha zwiṭori zwavho. Vho mpfunza u vha na vhuthu kha vthathu.

Khotsi anga vho mpfunza u vha na vhuhali. Nda ṭoṭou vha muhali na u vha na vhuhali sa vhone. Ndo vha ndi tshi tama nga maanda uri ndi nge vhone. Nda

ḡodza miora kha ṭhoho uri ndi vhe na mmvi u fana navho. Ndo vha ndi tshi vha funa khotsi anga.

Hu si kale, musu ndi na miñwaha ya ṭahe, vhutshilo hanga ha mbo ḡi shanduka tshoṭhe ngauri khotsi anga vho mbo ḡi lovha. Nda paka zwithu zwi si gathi zwe nda vha ndi nazwo nda ṭuwa na mme anga ra ya haya hanga huswa. Zwo vha zwi tshi vhavha u pfuluwa Qunu. Nda rembuluwa nda sedza murahu hayani nda elelwa na dakalo line nda khou li furala. Nda sedza nṇu na vthathu vhe vha vha vha tshi khou bvelaphanda na mishumo yavho. Nda sedza kudambo kwe nda vha ndi tshi bambela na u tamba na vhañwe vhatukana khakwo. Maṭo anga a sedza nṇu tharu dza hashu. Nda mbo dzhena nḡilani, naho ndi sa koni u vhona vhumatshelo hanga hu khagala.

Nda ya nda dzula na Malume Vho Jongi ngei Mqhekezweni, kushangoni kwa tsini. Vho vha vhe khonani khulu ya khotsi anga. Ndo ṭuvha Qunu na mashaka anga a hanengei, fhedzi vhutshilo hanga na Malume Vho Jongi ho vha hu havhuḡi. Nda tamba na ṛwana wavho, Justice, ra ḡifhelwa vhukuma. Ro vha ri tshi namela bere, ra shuma masimuni, ri tshi tamba midavhini na u bambela mulamboni. Malume vha mpfara sa ṛwana wavho. Nda dzhena tshikolo tsha lufhera luthihi tsha heneffho tsini.

Musi ndi na miñwaha ya fumirathi, Malume Vho Jongi vha nnyisa Clarkebury School. U fana na khotsi anga, vho vha vha tshi funa na u tenda kha zwauri pfunzo ndi tshithu tshihulwane. Nga murahu ha miñwaha miraru nda ya nda dzhena tshikolo Healdtown High School. Musi ndi heneffha ndo shuma vhukuma ndi tshi ḡifunza lwa biko. Musi ndo no phasa ndo ya nda dzhena University of Fort Hare. Nga itsho tshifhinga ndo vha ndo no vha na miñwaha ya fumbilithihi (21).

Kha ri
ñwale

Ñwalani tsenguluso ya tshiṭori tshi no amba
nga vhutshilo ha Vho Nelson Mandela vha
tshee muṭuku tshi no bva buguni ya Long
Walk to Freedom.

Dzina la bugu	
Muñwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshiṭori?	
Fhethuvhupo Itshi tshiṭori tshi bvelela ngafhi, lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshiṭori itshi ndi vhonnyi?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwa?	
Thero Tshiṭori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshiṭori itshi ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipiḁa tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhuḁisa tshiṭorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshiṭori kha khonani yaṇu?	

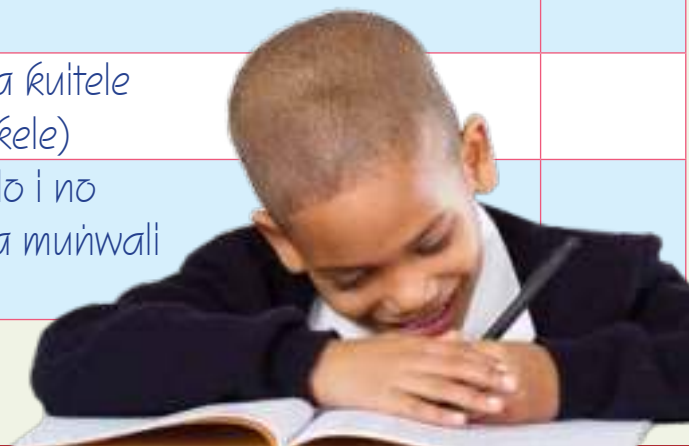
Ndi zwifhio zwine na takalelesa u vhala?

Kha ri ambe

U swika zwino kha bugu ya mishumo iyi no no tangana na mañwalwa a tshaka dzo fhambanaho ane na lavhelelwa uri ni a vhale sa mugudi wa Gireidi ya 6. Zwiṭalusi zwa lushaka luñwe na luñwe lwa mañwalwa ane na takalelesa u a vhala ndi zwifhio? Rerani ngazwo ni kha tshigwada tshaṅu. Musi no no fhedza, zwi ṅeeni vhuimo zwi tshi ya nga u takalela haṅu, ni tshi thoma kha 1 u swika kha 12. Ro dzula ro ni dzhenisela dziñwe dza phindulo dzo teaḥo.

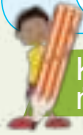
Lushaka lwa mawalwa	Zwiṭalusi zwa lushaka ulu lwa mañwalwa ndi zwifhio?	Vhuimo
Atikili dza gurannḁa Mabammbiri a u shumela a 1, 3	Tḥoḥo dza mafhungo, ndivḥadzavḥavḥigi, tshi- fhinga tsho fhiraḥo	
Ngano	Miledza na vḥabvumbudzwa vḥa zwipuka vḥa re na mvumbo dza vḥathu.	
Phamfulethe		
Khungedzelo	Luambo lwa u kungedzela	
Mañwalwa a u kungedzela na u kwengweledza		
Matambwa kana mifhindu- lano		
Zwirendo	Luambo lwa mañwalwa, figara dza muambo, zwishumiswa zwa vḥurendi	
Mañwalwa a u funza	U shumisa ndaela, na zwa u tou vḥonwa	
Dayari	Tshifhinga tsho fhiraḥo	
tsenguluso ya bugu		
Mañwalwa a mafhungo- matsivhudzi	Tḥimbanywa na kuitele (kubikele/kubakele)	
Nganeavhutshilomune Mabammbiri a u shumela a 4, 6	Nganeavḥutshilo i no anetsḥelwa nga muñwali	

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsha **khou** ri tshi sumbedza uri nyito i khou itea zwino.

U **khou** talela TV zwino.

Tshifhinga tsha zwino tsha khou

Kha ri
ñwale

Fhedzisani mafhungo a tevhelaho nga u shumisa zwivhumbeo zwo teaho zwa **tshifhinga tsha zwino tsha khou** zwa maiti a re kha zwitange.

U (**bambela**) mulamboni zwino.

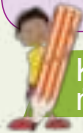
U (**tamba**) bola zwino.

Vha (**tshimbila**) vha tshi ya tshikoloni.

Tshifhinga tsho fhiraho tsha khou

Ri shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha khou ri tshi sumbedza nyito ye ya vha i tshi khou itea kale.

Vhona vho vha vha tshi **khou** @a musi bisi i tshi swika.

Kha ri
ñwale

Fhedzisani mafhungo a tevhelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha **tshifhinga tsho fhiraho tsha khou**.

Duvha (**fhis**) musi ndi tshi vuwa.

Mvula (**na**) musi ndi tshi ya vhuimabisi.

Nge (**la**) tshiswitulo musi a tshi founa.

Ri shumisa tshifhinga tshi daho tsha khou kha u sumbedza nyito ine ya do isa phanda na u itea tshifhingani tshi daho.

Ndi do vha ndi tshi **khou** shuma matshele.

Tshifhinga tshi daho tsha khou

Kha ri
ñwale

Fhedzisani mafhungo a tevhelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha **tshifhinga tshi daho tsha khou**.

Rine (**fara**) lwendo lwa tshikolo lwa vhege yothe vhege i daho.

Mafheloni a vhege i daho Ndwakhulu (**shuma**) vhengeleni.

Rothe (**fhufha**) ri tshi ya Cape Town matshele.

Tambani mutambo wa tshifhinga tsha khou

- Thosani khoini.
- Ya wa nga tshoho ni a tshimbila ni tshi ya phanda nga maga mavhili.
- Ya wa nga mutshila ni tshimbila liga lithihi fhedzi.
- Vhumbani mafhungo a tshifhinga tsha khou ni tshi shumisa maipfi a re tshibogisini tshiwe na tshiwe.
- Thomani mafhungo anu ni tshi shumisa maipfi aya
Nhe ndi/ndo/ndi do...
Ene u/o/u do...
Rihe ri/ro/ri do...
Vhone vha/vho/vha do...
Khonani yanga i/yo/i do...

Ndi a kona

U vhala risipi ya khaphukhekhe

u vhala risipi.		
u topola milayo ya mañwalwa a u funza.		
u ñwala ndaela dzi no tou tevhekana.		
u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama risipi.		
u fhedzisa fuḽoutshati.		
u ñwala ndaela dzi no kwama mepe/nyolo.		
u shumisa mitshila na thangi.		
u ola mepe.		
u topola thangi, mitshila na matsinde (midzi).		
u ñwala luñwalo.		
u shumisa dikishinari (ṭhalusamaipfi)		
u pfesesa milayo ya kushumiselwe kwa dikishinari (ṭhalusamaipfi).		
u vhala tshiṭori na u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho.		
u ṭalukanya na u shumisa maiiti a no shuma na ñefhungo kana zwiitwa.		
u shumisa maitimapfukeli na maiiti a sa pfukeli.		
u shumisa tshifhinga tsha zwino, tshio fhiraho na tshi ḡaho tsha khou.		
u ñwala ngaganyamvumbo ya muanewa/mubvumbedzwa.		
u shumisa maṭaluli kha u ṭalutshedza muanewa/mubvumbedza.		
u pulana u ñwala maanea.		
u ñwala tsenguluso ya bugu.		
u ṭalukanya tshaka dzo fhambanaho dza mañwala na milayo yo fhambananaho.		
u ṭalukanya nganeavhutshilomuṇe.		

Z

W

i

t

e

n

g

o

m

u

Thero ya 4: U vhala khumbulelwa

U vhala tshitori

Themo ya 2 - Vhege dza 5-6

49 U vhala tshitori 102

Therisano ya u rangela u vhala i no kwama zwiifanyiso na thohwana. U fhindula tholokanyondivho nga u tou amba ya mbudziso dzi no kwama risipi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

50 U elekanya nga vhaanewa 106

U topola maṭaluli a u ṭalutshedza muanewa muhulwane. U sedzesa zwiṭaluli zwa muthu. U ṅwala ṭhalutshedzo ya muanewa. U fhedzisa mutevhe wa mvumbo dza muanewa wa ṅama. U ṅwala ṭhalutshedzo ya mvumbo ya muanewa wa ṅama.

51 U ṅwala tshitori tshi re na vhaanewa vha no tendea 106

Tshitori tshi re na mathomo, mutumbu na magumo. Ṭhalutshedzo dza thangi na mitshila. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

52 Jacob u a zwi thupha 108

Nyito ya u rangela u vhala. U vhala tshitori tsha musalauno. U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzo ḡisendekaho nga ḡiṅwalwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

53 Ndi zwifhio zwiṅwe zwine tshitori itshi tsha ri vhudza? 110

U sedza maidioma na figara dza muambo dzi re kha tshitori. U ṅwala tshiṅwalwaho kha dayari tsha u nweledza tshitori. U ṅwala ngaganyamvumbo ya muanewa muhulwane. U shumisa maitimatikedzi.

54 Pulanelani tshi ori 112

U shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulana tshitori ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo, puloto na u pennela. U dzudzanya tshitori tshau na tsha khonani. U ṅwala tshitori nga vhudele tshikhalani tshe tsha ḡewa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

55 Zwo itea tshiṅwe tshifhinga kale 114

U shumisa tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho (tsha u vhuysa mihumbulo) U topola no kana vhuysa na ḡiiti mafhungoni. U vhumba mafhungo e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhelaho.

56 Inthaviyu na mutambimakone wa bola ya milenzhe 116

U vhalulula inthaviyu hu tshi shumiswa vhusevheḡi ha u tou vhone. Tholokanyondivho ye ya ḡisendeka nga maṅwalwa. U ita inthaviyu na muthu o bvelaho phanda.

U Vhalela u vhala mafhungomatsivhudzi

Themo ya 2 - Vhege dza 7-8

57 Bola ya milenzhe, bola ya milenzhe hoṭhehoṭhe 118

Nyito dza u rangela u vhala dze dza ḡisendeka nga vhusevheḡi hu re maṅwalwani na ha u tou vhone. U vhala thebuḡu dza zwitetisitiki zwa bola ya milenzhe. U vhala thebuḡu ya ḡigi. U fhindula mbudziso dzi no kwama maṅwalwa a girafiki na thebuḡu.

58 Divhazwakale ya bola ya milenzhe 120

U vhala mafhungo a divhazwakale ya bola ya milenzhe a re kha siṭari ḡi no bva kha inthanete.

59 U ṅwala maṅwalwa a mafhungomatsivhudzi 122

Therisano ya mutambo kana hobi. U pulanela u ṅwala maṅwalwa a mafhungomatsivhudzi hu tshi shumiswa maga a rathi. U ṅwala maṅwalwa a mafhungomatsivhudzi hu na u tevhekana nga ngona. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

60 Luambo lwa u ṭalutshedza 124

Maṭaluli maṅwe hafhu. U topola maṭaluli U shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhungo. U vhekanya maṭaluli nga tshaka dzao (tshivhalo, mivhala, saizi, nzw.)

61 Zwothe zwi langwa nga mutsho 126

Nyito ya u rangela u vhala na therisano nga mutsho. U vhala tshati tharu dza mutsho dzi no kong'a na u fhindula mbudziso dzi no kwama tshati idzi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

62 Tshitendeledzi tsha maḡi 128

U vhala nyolo i re na mafhungo ngomu. U ṅwala maga o fhambananaho e a sumbedzwa kha nyolo. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

63 ṅwalani ḡiṅwalwa la mafhungomatsivhudzi 130

U pulana na u nanga thoho ya mafhungo. U sedzesa marangaphanda, thodisiso, mihumbulo ya vhaḡivhi, nyolo na thohwana dzine dza ḡo shumiswa. U ṅwala maṅwalwa a mafhungomatsivhudzi nga vhudele.

64 Bogisini hu na mini? 132

U vhala tsumbandila ya TV na u fhindula mbudziso dzo ḡisendekaho nga tsumbandila. U ḡitola hu tshi shumiswa mabambiri a u shumela o fhiraho a fumirathi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ṭhoho ni lingedze u humbulela uri maṭwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni ḡo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambudzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni nṭha.

Kha ri vhale

Namusi ri khou ya u vhala nga tshiṭori tsha buvhi ḡa Afrika ḡi no ḡivhiwa nga maanda ḡi no pfi Anansi. Musi ni tshi vhala tshiṭori itshi ni sedzese vhaanewa. Buvhi ḡi ndi tandamaano a no ḡivhea nga maanda.

Buvhi ḡi tshi wana milenzhe misekenesekene

Kalekale, ho vhuya ha vha na buvhi ḡe ḡa vha ḡi tshi pfi Anansi. Na ho Anansi o vha a tshi kona nga maanda u bika, o vha a tshi bvafha, lwe a vho tshila nga zwiliwa zwe vhaṅwe vha bikela miṭa yavho henefho kusini.

Ḳiṅwe ḡuvha Annasi a fhira nga muḡini wa Sankambe. Ene na Sankambe vho vha vhe khonani khulu. “Bodoni yaṅu hu na muroho wee,” hu vhidzelela Anansi o takalesa.

Anansi o vha a tshi pfana na muroho. “A u athu vhibva,” ndi Sankambe tshi no ralo. “Fhedzi u ḡo vhibva zwenezwino. Lindelani ri ḡe roṭhe.”

“Ndo vha ndi tshi ḡo lindela iwe Sankambe fhedzi hu na zwiṅwe zwithu zwine nda fanela u ita,” Anansi u fhindula nga u ṭavhanya. O vha o humbula uri arali a nga lindela muḡini wa Sankambe, Sankambe tshi ḡo mu fha mishumo. O vha a sa ṭoḡi u fhedza a tshi vho ṭanzwiswa zwigoḡelo. “Kha ri ite nga hei nḡila,” hu amba Anansi. “Ndi ḡo akha lubuvhi nda vhoḡhelela kha mulenzhe wanga na kha bodo yau. Musi muroho wo no vhibva, u khwiḡe lubuvhi, nṅe ndi ḡo ḡa ndi tshi gidima!” Sankambe tsha vhona u muhumbulo wavhuḡi.

Vha ita ngauralo.

“Hu khou nukhelela ṅawa,” ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takalesa musi a tshi khou zanyuka na nḡila. “Yoo, ṅawa dza u ḡifha dzi bodoni.”

“Ḳḡai ri ḡe roṭhe ṅawa,” hu vhidzelela ṭhoho. “Dzo no vha tsini na u vhibva.” “Ndo vha ndi tshi ḡo lindela vhone Vho ṭhoho,” Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u ḡo akha lubuvhi a vhoḡhelela kha mulenzhe wawe na kha ḡibodo ḡa ṅawa. Vho ṭhoho vha vhona u muhumbulo wavhuḡi. Na vhana vhavho vhoṭhe vha zwi tenda. Vha ita ngauralo.

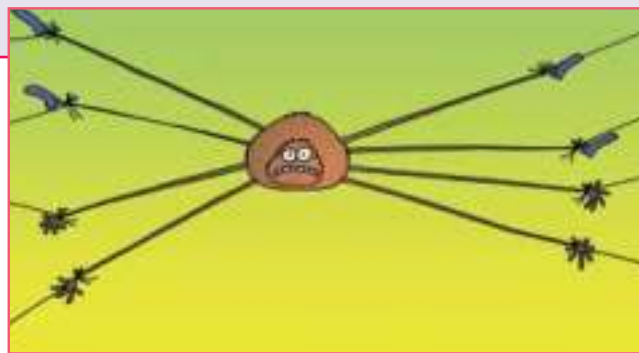
“Hu khou nukhelela murambo,” ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takala musi a tshi khou zanyuka na nḡila. “Yoo, murambo na mutoli. Zwi ḡifha hani ngoho!” “Anansi,” hu vhidzelela khonani yawe Vho Nguluvhe. “Bodo yanga yo tou phaa nga murambo na mutoli! Dzhenani ri ḡe roṭhe.” “Ndo vha ndi tshi ḡo ita ngauralo,” Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u ḡo akha lubuvhi a vhoḡhelela kha mulenzhe wawe na kha bodo ya murambo. Khonani yawe ya vhona u muhumbulo wavhuḡi. Vha ita ngauralo.

Musi Anansi a tshi sala a tshi swika mulamboni, milenzhe yawe yothe ya malo yo vha yo vhofhelelwa lubuvhi. "Hei, hoyu wo vha muhumbulo wavhuḽi nga maanda," ndi Anansi a tshi ḽivhudza a sa ḽihudzi zwone. "Ndi zwiliwa zwifhio zwine zwa ḽo thoma u vhibva? Ndi ḽo la zwiliwa zwi no bva bodoni dza malo ḽamusu. Ndi na mashudu."

Khathihi fhedzi, Anansi a pfa mulenzhe u tshi khou khwidiwa. "Ahaa," hu amba Anansi. "Ndi lubuvhi lwa bodo ya Sankambe ya muroho." A pfa hu tshi khwidiwa hafhu. Luḽwe hafhu. Anansi u khou kokodzwa nga vhathu vhararu nga luthi. "Yowee, ḽe," hu amba Anansi, musu a tshi pfa khwiikhwi kha lubuvhi lwa vhuḽa. Zwi tshee zwo ralo a pfa lubuvhi lwa vhuḽanu lu tshi, khwiikhwi.

Ha tevhela lwa vhurathi. Na lwa vhusumbe. Na lwa vhumalo! Anansi a pfa a tshi khou kokodziwa ngeno na ngei nga vhubuvhi hothe nga tshifhinga tshithihi, musu muḽwe na muḽwe wa vhaḽa a tshi khou kokodza lubuvhi lwawe. Milenzhe ya Anansi ya thoma u sekana i tshi ya nga u kokodzwa. Anansi a kungulutshela mulamboni nga u ḽavhanya. Ndi fhaḽaha nga murahu, musu vhubuvhi ho no kuvhululwa nga maḽi, Anansi tshi mbo bva maḽini mulamboni zwi tshi vhavha. "Nga vhanna, xuu," ndi Anansi a tshi femuluwa. "ḽhamusi uḽa muhumbulo wavhuḽi nga maanda wo vha wo itesa." Na ḽamusu, buvhi Anansi li na milenzhe ya malo misekenesekene. Nahone o ḽwa na ḽdala ḽuvha lothe uyo musu.

Kha ri ambe

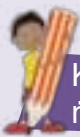
Ndi nga mini Anansi o humbula u sa lindela muḽini wa Sankambe u swikela muroho u tshi vhibva?

Zwo ḽa hani uri a fhedze o no vha na milenzhe ya malo misekenesekene?

Anansi o ḽi lamukisa hani uri a si ḽhukhukane musu a tshi khou kokodzwa?

Pfunzo ya tshiḽori itshi ndi ifhio? Ri zwi ḽivha nga mini uri a si mafhungo a vhukuma?

Lavhelesani zwifanyiso ni anetshele khonani yaḽu tshiḽori tshi re khazwo tshi tshi tevhkana nga ngona.

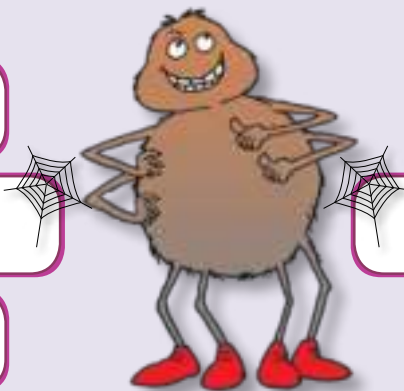

Kha ri
ñwale

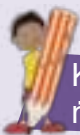
Lavhelesani nga vhuronwane zwine Anasi a amba na u ita tshiṭorini itshi.
Ni ñwale maṭaluli ane a ṭalutshedza mvumbo yawe.

Shumisani maṭaluli aya kha u ñwala ṭalutshedzo ya mvumbo yawe.

Kha ri
ñwale

Zwino ṭalutshedzani mvumbo ya muthu wa vhukuma.

- Nangani muthu ane na tama u ñwala ngae. Uyu muthu u tea u vha e muhali, ane a kha ḡi tshila kana o no lovhaho.

Dzina na tshifani tsha uyu muthu	
Mbeu	
Miñwaha	
Mbonalo ya muvhili	
Mushumo wawe	
Vhukoni kana zwikili	
Ndi nga mini no mu nanga	

- Itani mutevhe wa mvumbo (vhuḡi) hawe. Nekanani mihumbulo na khonani yaṅu siani ḡa mutevhe uyu. Shumisani maṭaluli nga hune na kona.
- Kha mvumbo iñwe na iñwe, ñwalani nga zwithu zwe vha ita kana vha amba zwine zwa vha tsumbo dza mvumbo idzi.

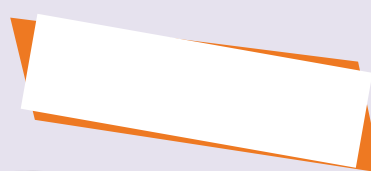
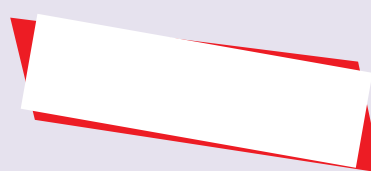
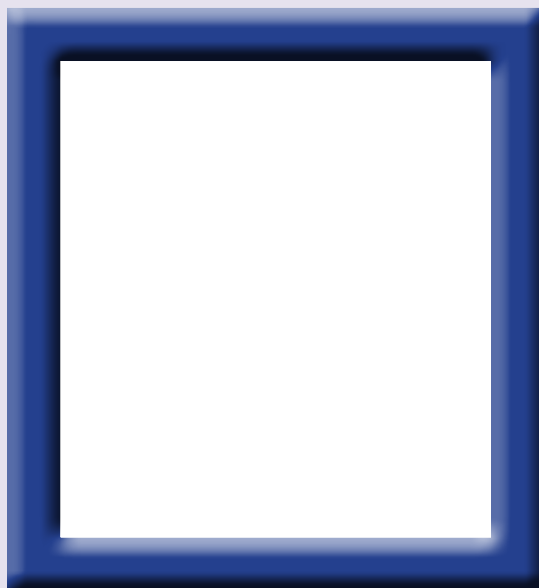
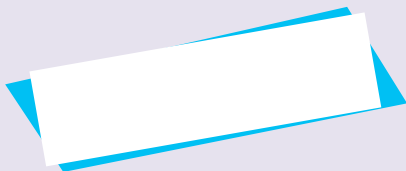
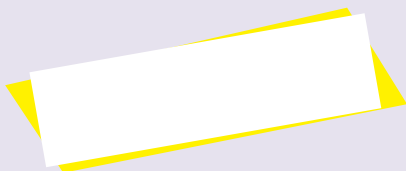

Duvha:

Kha ri
vhale

Zwino hwalani matlaluli ane a tlatshedza uyu muthu we na nanga ene.
Olani kana ni nambatedze tshifanyiso tshawe tshikhalani tshi re afho fhasi.

Shumisani matlaluli anu kha u hwala ngaganyamvumbo
ya uyu muthu. Olani kana ni nambatedze tshifanyiso tshawe
tshikhalani tshi re afho fhasi.

U n̄wala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendea

Themo ya 2: Vhege dza 5–6

Kha ri
vhale

Pulana (lugiselani) tshiṭori tshaṅu. Elekanyani nga puloto na vhaanewa. Sumbedzani uri puloto na vhaanewa zwi aluwa nga ndilade kha maga oṭhe a tshiṭori. Dzhenisani maṭaluli a si gathi uri a ni thuse u bveledza muanewa waṅu.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u n̄wala.
- N̄walani mvetamveto. • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. • Dovhololani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino n̄walani maṅwalwa a ya buguni yaṅu nga vhudele.

Mathomo

Muanewa

Puloto

Mutumbu

Muanewa

Puloto

Magumo

Muanewa

Puloto

Duvha:

Kha ri
ñwale

Tshiṭori tshanga tshi amba nga _____

Mathomo

Mutumbu

Magumo

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso na thoho ya tshiṭori ni wane uri ni nga kona u pfesesa naa uri tshiṭori itshi tshi khou amba nga mini. Ndi tshaka dzifhio dza vhaanewa dzine na vhona u nga hu khou ambiwa ngadzo? Vhalani tshiṭori nga nṭha ni wane uri ni nga kona naa u humbulela uri tshi amba nga mini.

Jacob o vha e muṱwe wa vhatambi vha Newville Soccer Club. Ene na khonani dzawe vho vha vha tshi ya phurakhithisini ya bola ḁuvha liṱwe na liṱwe tshikolo tshi tshi bva. Jacob o vha a tshi ita zwa mugidimo wa thimu khathihi na u ḁigudisa u raha bola a sa neti. O vha a tshi ṱhireina u swika misipha i tshi thoma u rema. O vha a tshi phurakhithisa u langa bola na u rahela bola matandani (vhuno) o bonya na maṭo. Fhedzi naho zwo ralo, mugudisi wavho o vha na sa mu nangi uri a tambe kha thimu. Zwe a vha a tshi nga ita ho vha hu u dzula banngani sa rizeve ine ya fhedza i songo tamba.

Jacob o vha a tshi dzulela u ḁivhona e muṱwe wa vhatambi. A tshi lora o kora tshikora tsha u wina metshe.

Liṱwe ḁuvha, musi fainaḁa i sa athu tambiwa, Jacob a mbo ḁi zwi thupha. “A zwi thusi tshithu,” ndi ene a tshi vhudza mme awe. “Ndi ṱhireina nga nungo dzoṱhe, a thi fhidzi u ya phurakhithisi, fhedzi mugudisi a vha nnangivho nda tamba. Nṱe ndi khou litsha,” ndi ene a no ralo.

“Ndo hanganea tshoṱhe zwino. Ndi vhona u nga ndi ḁo zwi thupha” a ralo, “Ndo hanganea tshoṱhe zwino.”

“Ni songo vuwa no zwi ita hezwo, Jacob,” ndi mme awe vha tshi mu vhudza. “Tshifhinga tshaṅu tshi ḁo swika hu si kale.”

“Mara mugudisi washu a vha nnangi na ḁuvha na liṱhihi,” a mba ngauralo o ṱungufhala.

Liṱwe ḁuvha nga Mugivhela musi metshe u sa athu thoma, mugudisi a vhidzelela madzina a vhatambi vha no ḁo tamba iḁo ḁuvha. Jacob a ṱodzimela mutevhe wa madzina a vhona dzina ḁawe li hone. “Jacob, inwi no vha ni tshi khou ṱhireina no ḁiimisela. Ni ḁo tamba phanda. Ni zwi elelwe uri hafhu ndi metshe wa fainaḁa,” vha ralo vha tshi mu sevha.

Jacob a pfa u nga ho ngo vha pfa zwavhudi.

ḁuvha ḁe ḁa vha ḁo lindeliwa ḁa mbo swika mavhuthu a vhaṱaleli a zhamba nga maipfi mahulu ngeno mavuvuzeḁa a tshi khou ongolela a tshi pfala hoṱhehoṱhe.

Musi ho tou sala minete muthihi fhedzi uri metshe u fhele, tshikoro tsha vha tshi kha ḁi vha 0–0.

Kha ri
vhale

Duvha:

Ngoho ndi ya uri Newville Club i tea uri i kore! “Bola kheyo, Jacob,” ndi Ntakadzeni a tshi vhidzelela, a tshi khou mu nekedza bola.

Jacob u tea uri a kore. A takuwa nga luvhilo a fhira vhatambamurahu vhavhili. A khonela kha tshamonde a dovha kha tshauḽa lwe a vho sia vhaḽa vhatambamurahu vho ḽaḽa. A vhona matanda a vhuno o aṽama phanda hawe. “Jacob! Jacob!” ndi mavhuthu a tshi vhidzelela. Zwa tou nga ndi uḽa muloro wawe. Khathihi fhedzi, a songo zwi lavhelela, a pfa khokho i tshi ri, khaa, henefha kha tshinungo tsha mulenzhe, a mbo ḽala fhasi. “O mu wisa! O mu wisa!” hu vhidzelela mugudisi.

“Prrrr! Prrrr!” ndi tshiṽiriri tsha malogwane (refiri) tshi tshi tzhema. “Ndi furiikhikhi ya Newville Club!” malogwane u ralo a tshi vhidzelela. “Jacob kha rahe.”

Jacob a vhea bola fhasi. A femuluwa, a huma nga tshamurahu nga maga a no vhonele sa zwe a vha o no zwi ita lwa maḽana na maḽana ṽowendṽowe. O vha a tshi khou kala khonani ya tsha u ḽa ya mapala a raha shotho khulu. Bola ya fhufha i tshi fhira mulindavhunwo, ya kuta i tshi dzhena mapalani. Mavhuthu a ṽangana ṽohoho. Newville ya vha yone i no wina vhugwenḽa.

“A tho ngo ni vhudza ṽwananga?” ndi mme awe vha no ralo vha tshi mu kuvhatedza. “U ḽigudisa zwi a thusa.”

Kha ri
ṽwale

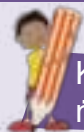
Vhaanewa tshiṽorini itshi ndi vhoneyi?

Muanewa muhulwane/vhaanewa vhahulwane	Vhaṽwe vhaanewa

Ndi nga mini Jacob o vha a tshi ṽodou zwi thupha? Topolani fhungo ḽithihi ḽine ḽa ri vhudza uri o vha a si tshee na fulufhelo.

Topolani fhungo ḽithihi ḽine ḽa ri vhudza uri Jacob o kona u kunda.

Kha ri ḽwale

Maidioma aya a amba mini?

Maidioma

Jacob o vha o hanganea tshoṭhe zwino.

A mbo ḡala fhasi.

Mavhuthu a ṭangana ṭhoho.

Figara dza muambo

Figara dza muambo idzi ndi dzifhio?

mavuvuzela a ongolela

mapala o aṭama

luma ṇḡevhe

Tshitorini itshi wanani maipfi a no amba zwithi na haya. A ḽwaleni kha dikishinari yaṇu.

kuta

ṭolela

Kha ri ḽwale

Ḃidzhieni ni Jacob. ḽwalani tshiḽwalwa kha dayari tsha ḡuvha ḽi ni tshi nweledza zwe zwa bvelela na uri no ḡipfa nga ṇḡilade. Shumisani maipfi a no ri **Zwi tshi thoma ndo, nga murahu nda, tsha u fhedzisela ndo.**

Dayari yanga

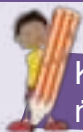

Talani maitimatikedzi a no thusa liiti. Ndi “maiti a no thusa”. Ndi maipfi a no rangela maiti vhumkuma fhungoni.

Jacob o nangiwa uri a tambe metshe.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u ṅwala. • ṅwalani mvetamveto.
- Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. • Dovholola maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ṅwalani maṅwalwa a ya buguni yaṅu nga vhudele.

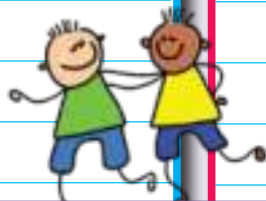

Kha ri
ṅwale

Rerani na khonani yaṅu nga tshiṭori tshine na ṭoḏou ṅwala. Ni kone u ṅwala mihumbulo yaṅu kha siaṭari ili.

Vhaanewa vhangha ndi vhoneṅi?

Tshiṭori itshi tshi bvelela ngafhi?

Tṱoḥo ya tshiṭori

Hu bvelela mini tshiṭorini?

Tshiṭori tshi fhela nga
ndilade?

Kha ri
ṅwale

Rerani nga pulane yaṅu ni na khonani yaṅu. Ni kone u ṅwala mvetamveto yaṅu kha kupiḏa kwa bammbiri. Humbelani khonani yaṅu a ni dzudzanyele mvetamveto yaṅu. Na inwi ni nga ḏi dzudzanyavho yawe. ṅwalani tshiṭori kha siaṭari a seli.

Duvha:

U n̄wala tshitori tshanga

Magumo

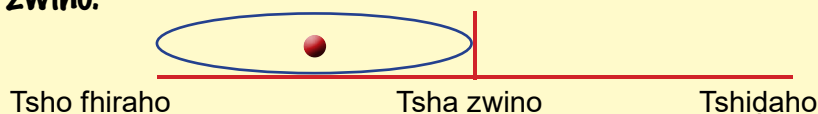
MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

113

**Tshifhinga
tsha zwino
tsho fhiraho**
(tsha u vhuyisa mihumbulo)

Zwo itea kale nga tshinwe tshifhinga tshi songo bulwaho,
hu si zwino.

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho kha u sumbedza uri zwithu zwi kha tshifhinga tshino hu uri tshivhumbeo tsha mapfanisi a nefhungo tshi kha tshifhinga tsho fhiraho. Hu dovha hafhu ha shumiswa “no”, “vha” na “vhuya” hu tshi nga hu khou elelwa zwa kale.

Kha ri
nwale

Talelani no kana **vhuya** a tshi rangela **maiiti**.
Tangedzelani jiiti.

1. Masindi o no vhona video iyi luraru lwothe.
2. Ndi vhona u nga ro vhuya ra tangana mahoja.
3. Ho no vhuya ha vha na midalo minzhi KwaZulu-Natal.
4. Vhathu vho no tshimbila vha tshi ya tshikhalani.
5. No no vhuya na vhala ila bugu?
6. Filimu ila ndo no i vhona.
7. Ndo vhuya nda amba nae lunzhi nga vhuḍifari hawe.
8. Ndo no vhuya nda ya Cape Town lunzhi.
9. O vhuya a ntsinyutshela nge nda xedza bugu yawe.
10. Ndavheleseni o no ri dalela lunzhi.

Zwino fhedzisani u nwala mafhungo aya e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.

O humela hayani ngauri o vha

O gidemela tshikoloni ngauri o vha

Ndo vhuya nda

Ro no vhuya

Kha ri
ñwale

Ñwalani **no**, **vha** kana **vhuya** a tshi shuma
na maiti o ñwalwaho zwitangeni.

*Tshifhinga
tsha zwino
tsho fhiraho*

Ene o (**dala**) lunzhi.

Inwi no (**renga**) khokho dza u tamba bola?

Vhathu avha vho (**vhona**) vidio luraru.

Vhoiwe no (**vhona**) ngou i tshi khou tshila?

Vhagudi vho feila ngauri vho (**litsha**) u vhalala.

A thi nga li maapula ngauri (**la**) maswiri.

Ndo (**vhalala**) zwitori zwinzhi buguni iyi.

Ro (**ya**) Cape Town u bva tshee ra bebwa?

A thi athu (**la**) pitsa i no difha ngaurali.

Vho mu isa kiliniki ngauri o (**vhaaisala**) mulenzhe.

Zwino fhedzisani mafhungo a tevhelaho.

O vhuyisa bugu yanga ye

Vho no vhona

Ro no vhona

Ndo no guda

Ndi vhafhio vhatambimakone vha mitambo ya Afrika Tshipembe vhane na vhona vha tshi kona? Ndi ngani ni tshi vhona vha tshi kona?

Ndi mini tsho itaho uri vha bvele phanda?

Ni divha mini nga mvumbo dzavho?

Kha ri pfe nga muḽwe wa vhatambi vho bvelaho phanda vha bola ya milenzhe.

Noko Alice Matlou

Musi vthathu vha tshi amba nga bola ya milenzhe, vhatambimakone vhane vha ambiwa vha anzela u vha vhanna. Fhezi muḽwe wa vhatambimakone vha bola ya milenzhe vho bvelaho phanda fhando Afrika Tshipembe ndi mufumakadzi: Noko Alice Matlou. Matlou o bulwa sa ngweḽa ya Mutambi wa Afrika wa ḽwaha wa 2009 nga Fedaresheni ya Bola ya Afrika (Caf). O vha muthu wa u thoma Afrika Tshipembe u wina pfufho iyi.

Vhalani Inthaviyu ya Matlou uri ni mu divhe.

No bebelwa ngafhi nahone ni dzula ngafhi zwino?

Ndo bebelwa Muleji, Gaphaudi, Limpopo. Ndi kha ḽi dzula henengei.

Uyu mutambo no thoma u u takalela lini? Ndo thoma u tamba bola ya milenzhe ndi tshee phuraimari. Ho vha hu kale hoyu mutambo u tshi ntakadza nahone ateḽetiki na bola ya milenzhe ndo vha ndi tshi ḽi zwi kona na kale. Ndo vha ndi tshi ita zwa u gidima nahone ndi na luvhilo luhulu, nga maanda kha mbambe dza mithara dza 100

Musi ni sa athu vhalo

- Lavhelesani zwifanyiso na ḽhoho ni lingedze u humbulela uri maḽwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maḽo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ḽo vha ni tshi khou vhalo nga mini.

Musi ni tshi khou vhalo

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhalo. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleni nḽha.

na 200. Musi ndi tshee tshikoloni ndo vha ndi tshipirintha nahone na rekhodo dza hone ndi nadzo.

U dzula muvhili wo khwaḽha?

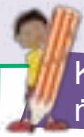
Ndi ita ḽowendḽowe luvhili nga ḽuvha.

Ndi vuwa nga matsheloni nda ya u gidima minete ya 30. Nga awara ya vhuraru ndi ita ḽowendḽowe ya awara tharu. Ndi vha ndi tshi khou ita nyonyoloso nga bola.

Ndi nyeletshedzo ifhio ine na nga ḽea vhaswa?

ḽowendḽowe i no konda, i ita uri u wina zwi leluwa.

Kha ri ñwale

Vhalani mafhungomatsivhudzi a Matlou a re kha siaṭari ʔa murahu ni kone u fhindula mbudziso dzi tevhelaho:

Matlou o vha mukoni kha zwifhio?

Tikedzani nga mbuno dzi no bva kha atikili.

Mushumo wawe wa u tamba bola wo thoma lini?

Kha ri vhale

Humbelani muñwe nga inwi a ḡiite mutambimakone wa muñwe mutambovho. Ni ite Inthaviyu nae uri ni ḡivhe zwinzhi malugana na zwe a kona mutamboni uyu. Ni kone u ñwala ngaganyamvumbo ya uyu muthu kha bammbiri ʔa mvetamveto.

Ni tea u wana uri:

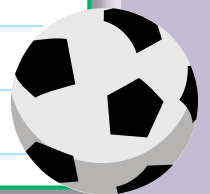
- O thoma lini nahone zwo ḡa hani uri a takalele mutambo uyu.
- Ndi mutambo ufhio we a bvela phanḡa khawo.
- U na mulaedza ufhio une a nga vhudza vhañwe vhaswa sa ene.

Kha ri ñwale

Zwino nangani muñwe muthu tshikoloni kana tshitshavhani tsha haṅu ane na vhona uri u na vhukoni ha zwa mitambo. Humbelani uyu muthu uri a tende ni tshi ita inthaviyu nae. Kha inthaviyu iyi, edzisani u wana phindulo dza mbudziso dzi re afho fhasi.

- No/vho aluwa nga ṅilaḡe? No/vho thoma lini u tamba mutambo uyu?
- Ndi zwifhio zwihulwane zwe na/vha kona mutamboni uyu?
- Ni/vha na mulaedza ufhio kha vhaswa vha Afrika Tshipembe?

Kha ri ambe

- Ndi mitambo ifhio ine na takalela u i tamba kana u talela?
- Ndi nnyi mutambi wa zwipotso ane na mu funesa? Ngani?
- Ni vhona u nga ni tea u ita mini zwiwulwane uri ni vhe ngwenya ya mitambo?
- Ngwenya dza Afrika Tshipembe dza bola ya milenzhe, atletiki, u bambela na zwiwewho?

Kha ri vhale

Nga 2010 Afrika Tshipembe lo swielela mutatisano wa bola ya milenzhe wa Khaphu ya Lfhasi wa FIFA. Zwigidi zwa vhaaleli zwo dzhena zwitendiamu zwa fumi u ya u talela mitambo. Thimu dza bola ya milenzhe dzi no bva hothe lfhasini dzo vha dzi fhanu dzo da u tatisanelana Khaphu.

Ndi zwifhio zwithu zwine na zwi divha nga mutatisano wa 2010 wa bola ya milenzhe? Vhalani mafhungomatsivhudzi a re kha thebu lu dzi re afho fhasi ni fhindule mbudziso dzi no a tevhela.

Thebu lu ya 1 Zwitendiamu zwa Mutatisano wa bola ya milenzhe ya Khaphu ya Lfhasi wa 2010

Dorobo	Tshitendiamu	Tshivhalo tsha zwidulo zwa vhaaleli
Cape Town	Green Point	40 000
Bloemfontein	Free State	70 000
Durban	Moses Mabhida	60 000
Johannesburg	Ellis Park	95 000
Johannesburg	Soccer City	40 000
Nelspruit	Mbombela	40 000
Polokwane	Peter Mokaba	40 000
Rustenburg	Royal Bafokeng	45 000
Pretoria	Loftus Versveld	45 000
Port Elizabeth	Nelson Mandela Bay	50 000

Thebuḽu ya 2 Mvelelo dza Muṭaṭisano wa bola ya milenzhe ya Khapu ya Līfhasi wa 2010

Fainaḽa dza Kota

Deithi	Tshiṭediamu	Shango 1	Shango 2	Tshikoro
02 Fulwana 2010	Nelson Mandela Bay/ Port Elizabeth	Netherlands	Brazil	2:1
02 Fulwana 2010	Johannesburg	Uruguay	Ghana	1:1
03 Fulwana 2010	Cape Town	Argentina	Germany	0:4
03 Fulwana 2010	Johannesburg	Paraguay	Spain	0:1

Fainaḽa dza Hafu

06 Fulwana 2010	Cape Town	Uruguay	Netherlands	2:3
07 Fulwana 2010	Durban	Germany	Spain	0:1

Fainaḽa

11 Fulwana 2010	Johannesburg Soccer City	Netherlands	Spain	0:1
-----------------	--------------------------	-------------	-------	-----

Kha ri
ñwale

Shumisani mafhungo a re kha Thebuḽu ya 1 na ya 2 kha u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

Ndi tshiṭediamu tshifhio tshine tsha vha tshihulwanesa?

Tshi dzula vhathu vhangana?

Metshe wa u fhedzisela wo tambiwa lini?

Wo tambelwa ḡoroboni ifhio?

Wo tambelwa tshiṭediamu tshifhio?

Ndi mashango afhio e a tamba kha dza malo dza u fhedza?

Ghana yo tamba lini?

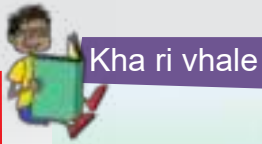
Ghana yo tamba na shango ḽifhio?

Tshikoro tsho vha tshi fhio ḡuvha ḽe Ghana ya tamba?

Ghana yo tambela ngafhi?

Ndi thimu ifhio ye ya wina kha makhaula tshele?

Tshikoro tsho vha tshi fhio?

Kha ri vhale

Matshaina

Miñwahani ya maḁana na maḁana yo fhiraho ngei Tshaina, miñwahani ya 400BC, maswole vho vha vha tshi tamba mutambo u no pfi "Tsu'Chu", we wa rangela bola ya milenzhe. Vhatambi vho vha vha tshi raha bola yo itwaho nga mithenga yo pangiwaho kuneteni kuṭuku, kwa vhuphara ha 40 cm, kwo vhofholelwa kha lusengele.

Majapani

Nga murahu, miñwahani ya 600AD, Japani na Jonevho lo vha na lushaka lwaḁo lwa bola ya milenzhe, lu no pfi "Kemari". Vhatambi vho vha vha tshi ita danga vha rahelana bola i sa tendelwi u kwama fhasi. Hezwi ri nga ri a zwi ṭalukanya, a si zwone?

Magirika

Na Magirika na vhone vho vha na lushaka lwavhovho lwa bola ya milenzhe, lu tshi pfi "Episkyros", he ha vha hu tshi tamba nga u tou raha bola khathihi na u i gagula. Mutambo uyu wo vha u tshi tamba nga thimu mbili dze dza vha dzi na vhatambi vha no hovhelela fumbilisumbe kha nthihi! Mutambo uyu wo vha u tshi fana na wa ragibii ya musalauno.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ṭhoho ni lingedze u humbulela uri maḁwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni ḁo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambudzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pṫesesi phara iyi, i vhaleni hafu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nṫha.

Maroma

Lushaka lwa bola ya milenzhe ye ya vha i tshi tamba nga Maroma lu pfi "Harpastum". Na heneḁha ho vha hu tshi tamba thimu mbili dzi re na vhatambi vha fumbilisumbe kha nthihi. Vhathu vho vha vha tshi ḁiphiṅa nga u tamba na u ṭalela. Mavhuthu a vhaṭaleli o vha a tshi ya u ṭalela mitambo ya Harpastum, ye ya vha i tshi tambelwa zwifhaṭoni zwi no fana na zwiṭediamu zwine ra zwi vhona ṅamusi. Izwi zwo dovha zwa ita uri vhathu vha ite zwa vhubindudzi ngauri vho vha vha tshi rengisela mavhuthu a vhaṭaleli dzipitsa na sipageti!

Kha ri ambe

- Ndi mashangoni afhio he bola ya milenzhe ya aluwa hone?
- Ndi zwifho zwi no bva mafhungoni aya zwine zwa ri vhudza uri vhathu vho vha vha tshi pfana na bola ya milenzhe?
- Ndi nga mini ho swika he mutambo uyu wa iledzwa?

England

Ngei England, vhathu zwavho vha no bva midanani vho vha vha tshi kuvhangana vha raha bola zwiṭaraṭani na masimuni. Mutambo uyu wo vha u si na u vhavhalelana khawo. Vhathu vho vha vha tshi sukumedzana na u vhumbulusana na mafuvhalo a tshi vha manzhi. Mutambo uyu wo vha u si na milayo nahone u tshi ofhisa u u tamba. Wo vha u tshi vhidzwa upfi ndi “Shrovetid football”. Dorobo ṭhukhu na midana zwo vha zwi tshi ṭaṭisana, hu na vhatambi vha maḍana na maḍana. Miṭaṭisano yo vha i tshi fhedza ḍuvha loṭhe. Bola yo vha i tshi rahiwa zwiṭaraṭani, maḍini, makete, nṭha ha ṭhanga dza nḍu - hoṭhehoṭhe. Ho vha hu si na vhomalogwane (dzirefuri), hu si na ofusaide, hu si na u posa hu si na uri mutambo u thoma nga tshifhingade, hu si na khona, hu si na u raha u bva mapalani, hu si na u ṭhirepa, nahone hu si na vhuimo ha vhatambi. A zwi mangadzi uri vhunzhi ha vhathu vho vha vha tshi fhedza vhe khuvhabvu dza u vundea milenzhe, zwanda na u bodea dziṭhoho!

BOLA YA MILENZHE SA MUTAMBO WO ILEDZWAHO

Nga 1314, Vho King Edward II vho ṇea ndaela Vho Meya Vha London ya u iledza u tamba ha bola ya milenzhe doroboni ya London. Hezwi zwo vha zwo vhangwa nga mulandu wa phosho na mafuvhalo a vhatambi. Nga murahu, Vho Queen Elizabeth I vho valela dzhele vhatambi vha bola ya milenzhe vhege nthihi yoṭhe. Fhedzi a hu na tshe tsha kona u kaṭudza mutambo uyu.

Vhathu vho vha vha tshi vha vho ḍiimisela u ya dzhele nga nṭhani ha u funesa bola.

Milayo ya u thoma

Milayo ya u tou thoma ya bola ya milenzhe yo thomiwa nga 1815. Tshikolo tshi no ḍivhea tsha England, Eton College, tsho swika he tsha thoma milayo ya u fhungudza vuhwarahwara mutamboni uyu. Ho vha hone u thoma ha bola ya milenzhe ine ra i ḍivha ṇamusi.

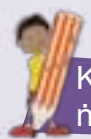
Lifhasi loṭhe li tangana ṭhoho

U thomiwa ha milayo ya tshiofisi zwo ita uri bola ya milenzhe i takalelwe. Mutambo uyu wa ṭandavhuwa hoṭhe kha la Britain, hu si kale, wa vha wo no tanganya loṭhe la Yuropa na lifhasi loṭhe. Muṭaṭisano wa Khaphu ya Lifhasi wa u thoma wo itea nga 1930. U bva tshitshetsho, muṭaṭisano uyu u vha hone miṇwahani miṇwe na miṇwe miṇa, zwine zwa sumbedza u takalelwa ha uyu mutambo lifhasini loṭhe. Ngoho ndi yauri bola ya milenzhe ndi wone mutambo u no funeswa lifhasini.

Kha ri ambe

- Ndi milayo ifhio ine ra vha nayo ya bola ya milenzhe ya musalauno hu u itela u tsireledzea ha vhatambi mudavhini?
- Ambani na khonani yaṇu nga zwifhinga zwo fhambananaho zwa ḍivhazwakale ya bola ya milenzhe. Ambani uri bola ya milenzhe i na vhuimo hufhio tshikoloni tsha haṇu, hayani, tshitshavhani na kha mvelele ya haṇu.

Kha ri
ŋwale

Ŋwalani nga mutambo (kana hobi iŋwevho) une na u ŋalukanya zwavhuḡi.

- Pulana kuŋwalele kwaŋu. Ŋekanani mihumbulo ya mafhungo aya ni na khonani dzaŋu ni kone u fhedzisa mepe wa mihumbulo.
- Thomani nga u ŋwala mvetamveto kha bammbiri ni humbele khonani yaŋu a ni dzudzanyele yone.
- Ŋwalani zwine na tama u ŋwala nga vhudele kha tshikhala tshi re kha siṭari la seli.

1 Ndi ufhio mutambo uyu kana hobi?

2 Kha lushaka ulu lwa mutambo ndi vhonnyi vha re vhatambivhomakone?

3 Divhazwakale ya hone ndi ifhio?

4 Milayo ya hone ndi ifhio?

5 U takalelwa u guma ngafhi?

6 U tambwiwa ngafhi?

Ndi ufhio mutambo uyu kana hobi? _____

Ndi ufhio
mutambo uyu
kana hobi?

Kha lushaka ulu
lwa mutambo
ndi vhonnyi vha
re vhatambi-
vhomakone.

Divhazwakale ya
hone ndi ifhio?

Milayo ya hone
ndi ifhio?

U takalelwa u
guma ngafhi?

U tambuwa
ngafhi?

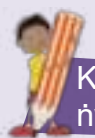

Zwiṁwe hafhu nga maṭaluli

Liṭaluli ndi ipfi line la talutshedza dzina kana lisala. Maṭaluli a ri vhudza uri muthu, fhethu, tshithu zwo tou itisa hani. Tsumbo, “mmbwa” ndi dzina, fhedzi ndi mmbwade? Maipfi a no ri mmbwa “khulwane, ya buraunu, i no ofhisa” a ri vhudza zwinzhi nga mmbwa iyi.

Maṭaluli a dovha a ri vhudza nga zwivhalo. “Hu na vhagudi vha fumisumbe kilasini yashu.” “Fumisumbe” ndi liṭaluli. Maṭaluli a dovha hafhu a fhindula mbudziso ya: “-fhio” zwi langwa nga kilasi ya dzina li re fhungoni. Tsumbo:

- Khovhe dzi tshila nga ṁila dzifhio?
- Mvuvhu i khou ita zwifhio?
- Nari idzi dzi na muvhala ufhio?

Kha ri
ṁwale

Hwayani maipfi ane a si vhe maṭaluli

tshuhulwane	nga luvhilo	bammbiri	pupurea
lusekene	nga u ongolowa	penya	ḡifha
mutswuku	gidima	vhuphuvhephuvhe	lebula
nga u ṭavhanya	tshiswa	dudela	mudala

Shumisani maṭanu a maṭaluli aya kha u vhumba mafhungo.

Kha ri
ñwale

Talelani liṭaluli/maṭaluli fhungoni liñwe na liñwe.

Tshiṭediamu tshiswa hu ḡo vha na zwidulo zwidala na zwitswuku.

Ho vha hu na misiamelo ya vhuphuvhephuvhe na nguvho dzi no dudela kha mmbete wa kale.

Muoli a re na bvumo o ola hezwiḽa zwifanyiso zwavhuḡivhuḡi zwi re buguni yaṅu.

Ndi khou ya u vhona nṅu ya muzwala wanga a re na goloḽ tswuku.

Hu na maluvha mararu a mivhala yavhuḡi.

Vha dzula fhethu ha u naka hu re kule.

Ndi kuṅoni kuṭuku kwa mathenga matswuku.

Kumangana kuṭuku, kutshena, kwo ṅwaya ṭafula ntswa.

Zwino khethekanyani maṭaluli e na a talela ni a vhee kha magaraṭa haya.

Tshivhalo

Mivhala

Muthetshelo
kana munukho

Lushaka

Saizi

Muungo

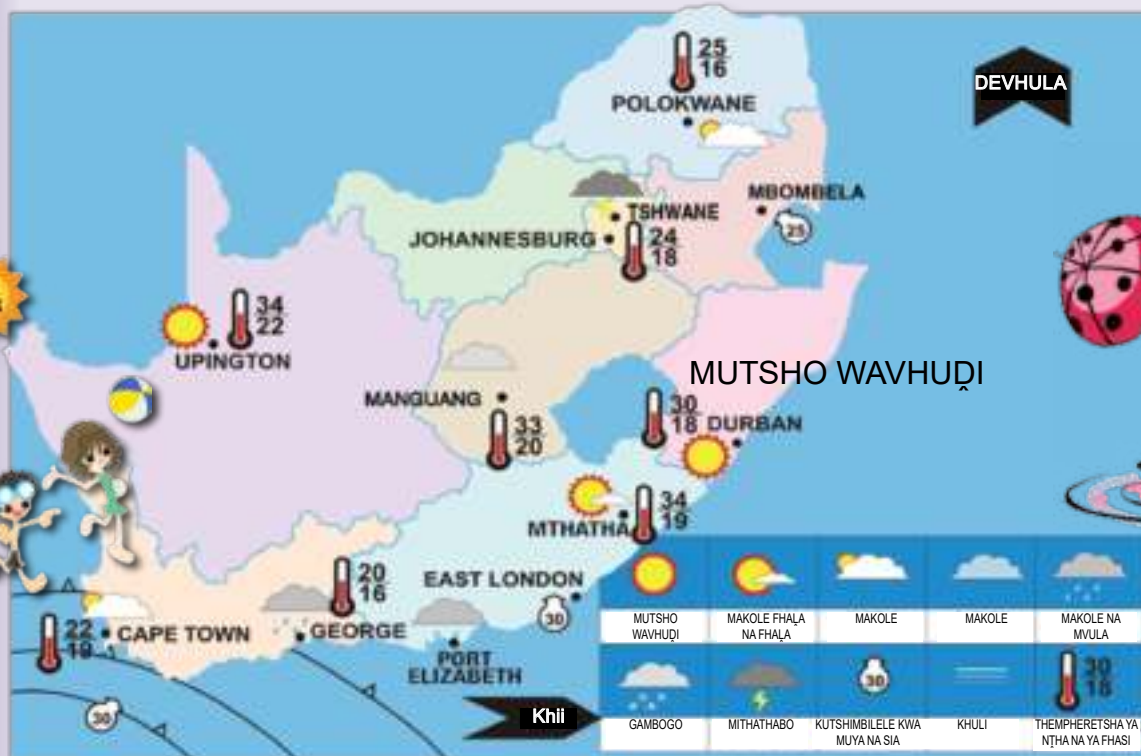

Kha ri ambe

- Ndi mutsho ufho une na u takalelesa?
- Ndi nga mini zwo tea uri ri divhe uri mutsho wa matshelo kana wa vhege i daho u do vha wo ima nga ndilade?
- Ni a vhuya na thetshela mvumbo ya mutsho? Ngani?

- Mutsho wa namusi ndi mutshoge?
- Talutshedzani uri mutsho u vha wo ima nga ndilade kha khalañwaha dzo fhambananaho afho hune na dzula hone.
- Ni nga pfulutshela fhethu hune ha fhisesa kana hune ha rotholesa?

Lavhelesani mepe wa mutsho ni fhedzise thebu lu i re afho fhasi.

Kha ri vha

Nwalani nzulele ya mutsho na thempheretsha zwa dorobo dzi tevhelaho.

Dorobo	Thempheretsha dza fhasisa	Thempheretsha dza nthesa	Talutshedzani nzulele ya mutsho
Polokwane			
Johannesburg			
Bloemfontein			
Durban			
Upington			
Umtata			
George			

Nwalani phindulo dza mbudiso idzi.

Ndi fhethu huvhili hufhio Afrika Tshipembe hu no khou fhisesa namusi? Bulani madzina na thempheretsha.

Mvula i khou na ngafhi na ngafhi?

Ndi dorobo ifhio i re na khwalamvula?

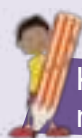
Bulani ku dorobo kana dorobokhulwane ine ya vha na makole.

Ndi ngafhi hune ha vha na thempheretsha ya fhasifhasi, nahone ndi vhugai?

Luvhilo lwa muya ndi lufho nahone sia le wa livha khalo ndi lifho?

Ni lavhelela madumbu na mithathabo ngafhi?

Ndi dorobo ifhio i re na makole fha la na fha la?

Kha ri
ñwale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re afho fhasi. Tshifanyiso tsho raliho tshi vhidzwa upfi ndi girafu ya mitalo. dzhielani nzhele uri mutalo muñwe na muñwe u na muvhala wawo. Mitalo iyi i ri vhudza mini? Ni ɔo wana phindulo fhasi ha girafu iñwe na iñwe.

Cape Town, Girafu ya Kilima ya Afrika Tshipembe (Alithitshudu:42m)

- Themp ya fhasi (°C)
- Themp ya avaredzhi (°C)
- Mvula (cm)
- Masana a avareidzhi nga Awara/ Duvha
- Themp ya lwanzhe (°C)
- Maɖuvha a murongwe (>0.1 mm)
- Luvhilo lwa Muya lwa Avaredzhi (Beaufort)
- Muruhurela wo Linganelaho (%)

Themporetsha/Mvula/Maɖuvha a mvula/
Masana/Luvhilo lwa muya/Mahaɖa

Muruhurela wo Linganelaho

Kha ri ambe

Kha thebuɭu, ñwalani mivhala ya mitalo ine ya sumbedza zwi tevhelaho:

Themporetsha dzi re vhuhati		Themporetsha ya lwanzheni	
Avaredzhi ya tshivhalo tsha awara dza musi ɖuvha lo tsha zwavhudzi ɖuvha liñwe na liñwe.		Muruhurela	
Tshivhalo tsha maɖuvha a re na mahaɖa.		Luvhilo lwa muya	

Shumani na khonani yaɱu. Lavhelesani tshati iɭa hafu ni fhindle mbudziso dzi tevhelaho.

Themporetsha ya fhasisa yo vha i ifhio mafheloni a ñwedzi wa Khubvumedzi?

Awara dza masana dza avaredzhi mafheloni a ñwedzi wa Luhuh dzo vha dzi mini?

Ndi nga ñwedzi ufho he muruhurela wa vha wo andesa?

Ndi ñwedzi ufho he themphetsha ya lwanzheni ya vha i tshi khou rotholesa?

Ndi nga ñwedzi ufho he ha vha na themphetsha dza nthesa?

Ndi nga miñwedzi ifhio he mvula ya nesa?

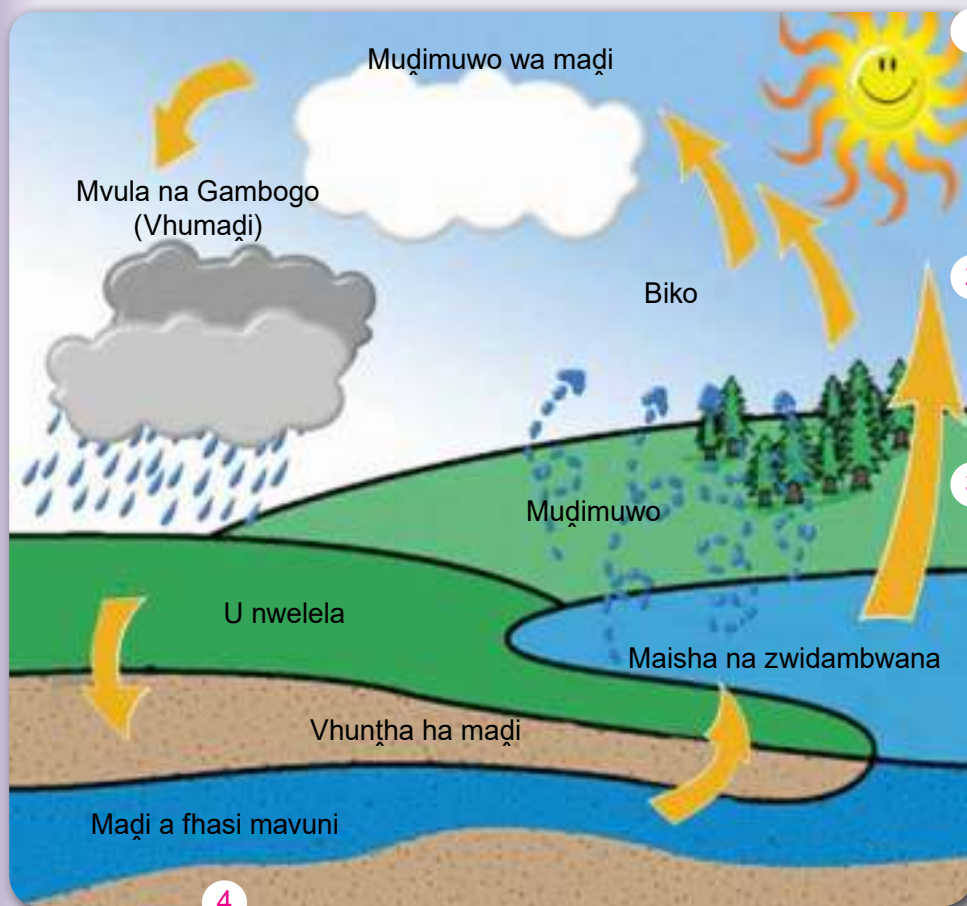
Kha ri vhale

Zwoṭhe zwi tshilaho vhutshiloni zwi ḍitika nga maḍi. Nga nṅda ha mufhe une ra fema, maḍi ndi tshone tshithu tshihulwane kha zwoṭhe zwi tshilaho. Hu si na maḍi, zwivhumbwa zwi nga si tshile. Arali ri si na maḍi o linganaho mivhilini yashu, malaṭwa a mivhilini a nga si bve. Hezwi zwi nga khakhisa vhunzhi ha zwipida zwa mivhili yashu zwa ri ḍisela malwadze.

Ri tea u pfesesa tshitendeledzi tsha maḍi u itela u kona u pfesesa uri maḍi a bva ngafhi. Tshitendeledzi tsha maḍi ndi lwendo lu sa gumi lwa maḍi u bva lwanzheni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha maḍi. Ri tea u pfesesa tshitendeledzi tsha maḍi u itela u kona u pfesesa uri maḍi a bva ngafhi.

Tshitendeledzi tsha maḍi ndi lwendo lu sa gumi lwa maḍi u bva lwanzheni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha maḍi.

1 U ḍimuwa

Ḍuvha ḽi fhis a maḍi a re milamboni na lwanzheni a shanduka a vha muḍimuwo.

2 Biko

Musi muḍimuwo u tshi swika muyani u a rothola wa ita biko na makole.

3 Vhumaḍi

Musi maḍi manzhisa a tshi vha biko, hu swika hune muya u si tsha kona u a hwala. Makole a thoma u lemela lune maḍi a thoma u wa a tshi vhuyeledza shangoni sa tshifhango, gambogo, tshiliti kana mvula.

4

Musi maḍi a tshi swika shangoni a dzhena mavuni a vha maḍi a fhasi a no ḍo bommbiwa a shumiswa kha zwimela na zwipuka. Maḍi a mvula a dzhena milamboni, maishani na maḍanzheni, tshitendeledzi tsha thoma hafhu.

Kha ri ambe

Lavhelesani hafhu tshifanyiso tsha tshitendeledzi tsha maḡi. Ṭalutshedzananani na vhaṅwe uri tshitendeledzi tsha maḡi tshi shuma nga ṅḡilade. Shumisani maipfi a tevhelaho kha ṭhalutshedzo dza vhoiwe: **muḡimuwo, biko, vhumagḡi.**

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanela u ṅwala.
- ṅwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. • Vusuludzani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ṅwalani maṅwalwa aya buguni yaṅu nga vhudele.

Tshifanyiso tshi sumbedza tshitendeledzi (zwithu zwi no bvelela zwi tshi tou tevhekana nga ngona).

Zwino ṅwalani fhungo ni tshi ṭalutshedza uri hu itea mini kha ḡiga ḡiṅwe na ḡiṅwe ḡa tshitendeledzi itshi.

● ḡiga ḡa 1:

● ḡiga ḡa 2:

● ḡiga ḡa 3:

Kha vhege mbili dzo fhiraho no vhala maṅwalwamatsivhudzi a tshaka dzo fhambananaho.

Pulanani u ṅwala maṅwalwamatsivhudzi a inwi muṅe.

Ni tea u nanga ṭhoho ya mafhungo nahone ni tea u ita ṭhōdisiso ni tshi shumisa bugutshumiswa kana inthanete.

Fhedzisani uyu mepe wa mihumbulo uri u ni thuse kha u pulana.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanani u ṅwala.
- Nwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. • Dovhololani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ṅwalani maṅwalwa a ya buguni yaṅu nga vhudele.

ṭhoho yanga ya mafhungo

1 U ḡivhadza mafhungomatsivhudzi anga

2 Zwe nda guda kha ṭhōdisiso yanga

3 Zwine vhaḡivhi vha amba nga ṭhoho iyi ya mafhungo

4 Ndi nga dzhenisa nyolo kana zwifanyiso zwifhio

5 Ndi ṭhohwana dzifhio dzine nda ḡo shumisa

Duvha:

Kha ri
ñwale

Ñwalani mafhungo aṅu sa mvetamveto. Humbelani khonani yaṅu a ni dzudzanyele mushumo waṅu. U tea u sedza mupeleṭo, ndogazwiga, u elela ha mihumbulo na u tevhekana ha zwiitei. Ivhani na vhuṭanzi uri ni na ṭhohwana na uri nyolo dzaṅu kana tshati dzi ṭalutshedza zwine na khou amba.

1

2

3

4

Kha ri ambe

Ni a vhuya na shumisavho tsumbambekanyamushumo ya TV? Lavhelesani tsumbambekanyamushumo iyi ya TV nga vhuronwane. Vhudzani khonani yaṅu uri ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga tama u dzi ṭalela. Bulani uri dzi kha tshaneṭe ifhio nahone nga tshifhingade.

Tshaneṭe SABC 1		Tshaneṭe SABC 2		Tshaneṭe SABC 3		Tshaneṭe Magic World	
17:00	Captain Planet (Kids)	17:00	Dragon Ball (Kids)	17:30	Oprah Winfrey	06:00	Channel O
17:28	Listen for a moment	17:30	News	18:30	Isidingo	12:00	Infomercials
17:30	Ṭhoho dza mafhungo	18:00	Takalani Sesame (Kids)	19:00	News@7	13:00	Koowee (Kids)
18:00	The Bold and the Beautiful	18:30	7de Laan	19:30	School channel	18:00	Channel O
10:30	Sporting highlights	19:00	News	20:29	News in 60 seconds	19:00	Studio Music
19:00	Main news	10:30	Pasella	20:30	Prison Break	20:00	A Brother with Perfect Timing
20:00	Weather in brief	20:30	Sport update	21:15	Weather for the week	20:30	Will it rain or shine?

Kha ri ṅwale

Zwino vhalani tsumbambekanyamushumo ya TV nga vhuronwane ni fhindle mbudziso idzi.

Ni nga ṭalela Takalani Sesame nga tshifhingade?	
Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzi re dza mitambo?	
Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga vhona nyusi khadzo tshifhinga tshothe?	
Ni tea u vhighela kilasi manweledzo a nyusi. Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga wana khadzo mafhungomatsivhudzi ane a nga ni thusa?	
Ndi kha mbekanyamushumo dzifhio hune na nga wana mafhungomatsivhudzi a no kwama mutsho?	

U fedza!

Ndi a kona	😊	😞
u vhala tshiṭori.		
u humbulela tshiṭori ndi tshi shumisa zwifanyiso na ṭhoho.		
u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho nga u tou amba.		
u topola vhaanewa vhahulwane tshiṭorini		
u shumisa maṭaluli kha u ṭalutshedza mvumbo ya muanewa.		
u ṛwala ṭhalutshedzo ya muanewa a no tshila vhutshiloni.		
u pulana na u ṛwala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendisea.		
u bula ṭhalutshedzo dza thangi na mitshila.		
u topola maidioma na figara dza muambo zwi re tshiṭorini.		
u ṛwala tshiṛwaliwa kha dayari ndi tshi nweledza tshiṭori.		
u shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulana tshiṭori ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.		
u dzudzanya tshiṭori tshanga na tsha khonani yanga.		
u ṛwala zwavhuḍi tshiṭori tsho no dzudzanyiwaho.		
u shumisa tshifhinga tsha zwino.		
u topola maiti mafhungoni.		
u vhumba mafhungo a re kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.		
u topola na u shumisa maitimatikedzi.		
u topola maṭaluli.		
u shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhungo.		
u vhala maṛwalwa hu u itela u wana mafhungomatsivhudzi.		
u ṛwala maṛwalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u humbulela maṛwalwa hu tshi shumiswa vhusevheḍi hu re maṛwalwani na ha u tou vhone.		
u vhala thebuḷu ya ḷigi ya bola ya milenzhe.		
u fhindula mbudziso dzi no kwama maṛwalwa na thebuḷu zwa girafiki.		
u pulana u ṛwala maṛwalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u ṛwala maṛwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a tshi tevhekana nga ngona.		
u shumisa luambo lwa u ṭalutshedza.		
u sengulusa nyolo na u ṛwala zwine dza amba ngazwo.		
u vhala tsumbambekanyamushumo ya TV na u fhindula mbudziso dzi no i kwama.		

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

A large rectangular area with horizontal blue lines, intended for writing or drawing.

